

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**CELÂL NURİ İLERİ'NİN "TÜRKÇEMİZ"
ADLI ESERİ VE TÜRKÇE İLE İLGİLİ
DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

FARUK ÖZKUL

**ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ BİLİM DALI**

ARALIK 2015

**CELÂL NURİ İLERİ’NİN “TÜRKÇEMİZ” ADLI ESERİ VE
TÜRKÇE İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Faruk ÖZKUL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

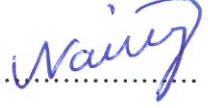
ARALIK 2015

Faruk ÖZKUL tarafından hazırlanan “ Celâl Nuri İleri'nin ‘Türkçemiz’ Adlı Eseri ve Türkçe ile ilgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalında Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. DR. Naciye YILDIZ

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Gazi Üniversitesi

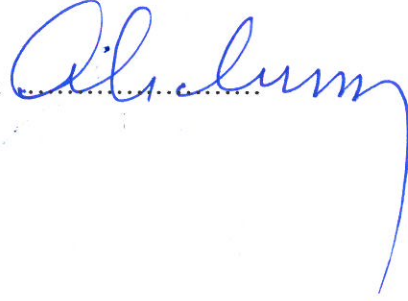
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Prof. DR. Âbide DOĞAN

Türk Dili ve Edebiyatı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 23/12/2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

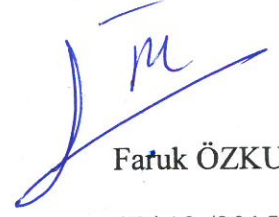
.....

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve aâak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Faruk ÖZKUL

23/ 12 /2015

CELÂL NURİ İLERİ’NİN “TÜRKÇEMİZ” ADLI ESERİ VE TÜRKÇE İLE İLGİLİ
DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Faruk ÖZKUL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aralık 2015

ÖZET

Celâl Nuri İleri Meşrutiyetten Cumhuriyet’e geçişin önemli simalarından birisidir. Döneminin aydınları gibi “Osmanlı Devleti nasıl kurtarılabilir?” fikri üzerinde durmuştur. Dil de bu değişim düşüncesinden etkilenmiş ve aydınlar arasında tartışılan önemli fikir konuları arasında yer almıştır. Bu konuda Celâl Nuri farklı makaleler kaleme almış ve Türkçemiz (1917) adlı eserde 21 makalesini toplamıştır. Türk dili hakkındaki makalelerinin yer aldığı eserde, tarih biliminden yararlanarak Türk dilinin içinde bulunduğu durumu ve geleceği hakkındaki değerlendirmelerde bulunmuştur. Biz de bu çalışmamızda Türkçemiz adlı eseri Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardık ve makaleleri inceleyerek İleri’nin Türkçe hakkındaki düşüncelerini değerlendirdik.

Bilim Kodu : 303

Anahtar Kelimeler : Celâl Nuri İleri, Türkçemiz, Dil, Edebiyat

Sayfa Adedi : 105

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Naciye YILDIZ

THE DISCUSSION OF CELÂL NURİ İLERİ'S WORK ENTITLED "OUR TURKISH"
AND HIS THOUGHTS ON THE TURKISH LANGUAGE

(M.S. Thesis)

Faruk ÖZKUL

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

December 2015

ABSTRACT

Celâl Nuri İleri is one of the most personalities of the transition From the Republic. He is studying on the idea of intellectuals such us Ottoman Empire (How the Ottoman Empire have rescue) so that the language affected by this opinion and it has composed between the ideas. This issue also has written varios anticles on the other hand he collected 21 articles in our Turkish Language in 1916. He is also making use of history fiction and Works by taking advantage of the stiuation and future of the Turkish Language. We study the natural borders of Ottoman Turkey of sacrificing reported at work and our Turkish Language articles about the future by examing Turkish. We research and evaluated His Turkish Language.

Science Code : 303

Key Words : Celâl Nuri İleri, Our Turkish, Language, Literature

Page Number : 105

Supervisor : Prof. Dr. Naciye YILDIZ

TEŞEKKÜR

Türkçemiz adlı eserin Osmanlı Türkçesi baskısına ulaşmam için yol gösterici katkısından dolayı Doç. Dr. Mustafa KURT hocama; eserin Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmasında karşılaştığım zorluklarda yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Yavuz Kartallıoğlu hocama ve Tez danışmanım olarak yaptığım çalışmamda yol gösteren ve gerekli desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Naciye YILDIZ hocama teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bütün bu süreçte yanımda olan değerli annem Fadimana ÖZKUL, kalbimden ayırmadığım Ekrem ÖZKUL ve kardeşim Meral ÖZKUL'a destekleri için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

CELÂL NURİ İLERİ’NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

1.1. Celâl Nuri İleri’nin Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri	7
1.2. Celâl Nuri İleri’nin Eserleri	9

2. BÖLÜM

“TÜRKÇEMİZ” ADLI ESERDEKİ MAKALELER

2.1. Mukaddim	11
2.2. İstikbalde Lisan Sadeleşecek mi; Sadeleşmeyecek mi?.....	13
2.3. Türkçemiz Gayr-ı Tabî’î Bir Lisan İmiş	17
2.4. Milliyet ve Türkçemiz.....	22
2.5. << Esperanto>> Lisanı ve Türkçemiz	24
2.6. Tevtie	28
2.7. Devletin Adı.....	28
2.8. Milletin ve Lisanın Adı.....	32
2.9. Osmanlı Türkçesi Hangi Aile-i Lisaniyeye Mensubdur?	33
2.10. Firdevsî Brusevî veya Ankaravî.....	36
2.11. Türkçemiz Tekâmülünün Hangi Safhasındadır?	37
2.12. Türkçemiz ve Tabâ’at’ın Memleketimizi Geç Teşrifi	40

	Sayfa
2.13. Türkçemiz ve Fikriyyât -699’dan 1000 Senelerine Doğru	41
2.14. Zeyil Bibliyografya.....	50
2.15. Türkçemizin Fazlası, Eksiği, İttiradsızlığı Üdebânın Vazifesi	51
2.16. Üslûb-ı Âfil, Üslûb-ı Hazır, Üslûb-ı Âti	57
2.17. Gazeteci Dili	60
2.18. Edebiyat İlmi.....	63
2.19. Türkçemizin Havâic-i Sarfiye, Nahviye, Beyâniye ve Bedîası	66
2.20. İcad-ı Kelimât ve Telâkki-i Amme Tecrübe-i Kalem.....	68
2.21. Edebiyatımızın “Veche-i Azîmet” i	71

3. BÖLÜM

METİN İNCELEMELERİ

3.1. Dil Yazıları.....	75
3.1.1. Türkçenin Gelişimi İle İlgili Sorunları.....	75
3.1.2. Yapma Dil	79
3.1.3. Dil ve Milliyet	83
3.1.4. Millet ve Lisanın Adı	84
3.1.5. Dil ve Devlet	84
3.1.6. Dil Aileleri	86
3.1.7. Türkçe ve Farsça	87
3.1.8. Türk Dilinin Tarihi Gelişimi	88
3.1.9. Dil ve Fikir	89
3.1.10. Dil ve Gazetecilik.....	92
3.2. Edebiyat Yazıları	93
3.2.1. Matbaa.....	93
3.2.2. Celâl Nuri İleri’nin Değindiği Eserler.....	94
3.2.3. Edebi Üslûp.....	95

	Sayfa
3.2.4. Edebiyat ve İlim	98
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
KAYNAKLAR	103
ÖZGEÇMİŞ	105

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Ank.	Ankara
Ens.	Enstitü
İst.	İstanbul
s.	Sayfa
sy.	Sayı
Ün.	Üniversite
Yay.	Yayınları/Yayınevi

GİRİŞ

Dil nedir? dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabîî bir vasıtaadır. İnsanlar duygularını, düşüncelerin, fikirlerini, hükümlerini birbirine nakletmek, meramlarını birbirine anlatmak için dil denilen vasıtaya başvurur¹. Dil insanlar için vazgeçilmez bir araçtır ve bu araç milletleri oluşturan en önemli vasıtaadır. Türkçe de Türk milletini oluşturan en önemli unsurdur.

Dillerin yaşı o dili konuşan milletlerin teşekkülüyle birlikte ele alınır ve bir dil ne kadar köklüyse o kadar gelişmiş ve kökleşmiş olduğu kabul edilir. Türkçe'nin eldeki ilk yazılı kaynağı Çoyr (687-692) yazıtıdır². Türkçenin yaşı konusunda Prof. Dr. Zeynep Korkmaz 'Yazılı Devirlerdeki Gelişmelere Göre Eski Türkçenin Yaşı' adlı makalesinde: "Türkçenin ekler bakımından Eski Türkçede ulaşmış olduğu çeşitlilik ve gelişmişlik merhalesi ile Eski Türkçeden bu güne uzanan değişme ve gelişme merhalelerini göz önünde bulundurunca, eldeki verilere göre, biz bu sürenin 2500-3000 yıl daha gerilere götürülebileceği görüşündeyiz." Demektedir³. Bu da bize Türkçenin köklü bir dil olduğunu göstermektedir. Bu köklü dil tarih boyunca Büyük Okyanus'tan Atlas Okyanusu'na; Hint Okyanusu'ndan Kuzey Buz Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyada varlık göstermiştir.

7. Asırda İslam diniyle tanışan Türkler ilk defa Arapça ve Farsçayla da tanışmış oluyorlardı. Türkçe bu tanışma neticesinde günümüze kadar sürecek olacak bir etki alanına giriyordu. Bütün olumsuzluklaa rağmen, bu süreçte, Türkçe tamamen etki alanına girmemiş kendisini korumuştur.

Türk dili ya da Türkçe olarak adlandırılan dilimiz tarih boyunca çok farklı merhalelerden geçmiştir. Hakkında birçok çalışma yapılmış ve tarih içinde Türkçenin önemi üzerinde durulmuş ve geleceği hakkında vurgularda bulunulmuştur. Tarihte bu konudaki ilk yazılı kaynak Kâşgarlı Mahmud'un 1072 tarihinde yazmaya başladığı 1074 tarihinde tamamlayıp 1077 yılında Bağdat'ta Halife Muktebi Bi-emrillah'ın oğlu Ebu'l-Kasım Abdullah'a takdim ettiği *Divânü Lügati't-Türk* adlı eseridir. *Divânü Lügati't-Türk*, Türk milletinin yüceliğini

¹ Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay., 3.

² Ercilasun, A.B. (2009). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay., 128.

³ Korkmaz, Z. (1989). *Yazılı Devirlerdeki Gelişmelere Göre Eski Türkçenin Yaşı*, Ankara, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 353-370.

anlatmak, Türk dilinin Arapçadan geri kalmadığını göstermek ve Araplara Türkçeyi öğretmek gayesiyle yazılmıştır⁴.

Türk milleti 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'yu yurt edinmiştir. Bu dönemde Anadolu'da Farsça ve Arapça etkisi devam etmiştir. Bu etki daha çok yazı dilinde kendini göstermiştir.

13. Asırda başlayan Moğol istilasını Anadolu'da ve Türkçede farklı etkiler oluşturmuştur.

Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya sığınan sofularla dervişler, edebî ve ilmî eserlerini Farsça yazarlarken, öte yandan da, çok elverişli buldukları bu çevrede tarikatlarını halka yaymak için Türkçeye başvurdular. Nitekim Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin oğlu Sultan Veled, eserlerini babası gibi Farsça yazmakla beraber, babasının fikirlerini halka kolayca yayabilmek için bazı manzumelerini Türkçe yazmıştır.

Sultan Veled'in manzumelerinden sonra Ahmed Fakih'in Çarhnâme'siyle Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha'sı, eser olarak ilk mahsuller arasında önemle kayda değerdir.

Bu devirde, Türk diline en büyük zaferi kazandıran Yunus Emre'dir. XIII. Yüzyıl ortası-XIV. Yüzyılın başında yaşayan bu heyecanlı halk şairi, hece vezniyle yazdığı şiirlerle, Türk edebî dilinin en temiz ve en güzel örneğini vermiştir⁵.

XV. yüzyıl sonlarında çok sade bir dille bazı manzumelerin yazıldığı görülür. Bu manzumelerin sahibi olan Aydınî Visâlî'den sonra, XVI. Yüzyılda Tataballı Mahremî ile Edirneli Nazmî bu yolu devam ettirmek istemişlerdir. Bu iki şairin 'Türkî-i Basit' adı verilen bu manzumeleri aruz vezniyle yazılmış olmakla beraber çok sade bir dille kaleme alınmıştır. İçinde hiçbir yabancı kelime yoktur. Bu hareketi divan diline karşı bir tepki sayabiliriz.

Bu gayreti geçici bir hevesin mahsulü değil, belki bilinçaltında gizlenen ve zaman zaman kendini duyuran bir hasretin ifadesi olarak kabul etmek, elbette daha doğrudur. Bu gibi eserler, yalnız kişinin isteğiyle doğmuş olamaz. Bunların meydana gelebilmesi için şüphesiz bazı çevrelerin de bulunması lâzımdır. Bu çevreler, Türk toplumunda hiçbir zaman eksik olmamıştır. Halk şiiri yeniçeri ortalarıyla halk arasında sürüp giderken, gene bu çevrelerden

⁴ Argunşah, M., Sağol-Yüksekkaya, G. ve Tabaklar, Ö. (2011). *Karahanlıca Harezmiye Kıpçakça Dersleri* (İkinci Baskı). İstanbul: Kesit Yay., 22-23.

⁵ Levend, A.S. (1949). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*. Ankara: TTK, 22.

yetişen ve bundan ötürü halkın ruhuna yabancı bulunmayan vezirlerle makam sahibi kimseler hattâ saraylardaki sultanlar halk şiirine ve bunların dışında yazılmış sade eserlere rağbet göstermekten geri durmamışlardır⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu zamandan itibaren, saray, medrese, tekke ve yeniçeri ocağı gibi türlü çevreler meydana gelmişti. Sarayda medrese, klâsik edebiyatın gelişmesini desteklerken, tekke, kendine mahsus edebiyatı vücuda getiriyor, yeniçeri ocağı ise, halk edebiyatını devam ettirmeğe çalışıyordu. Tekke edebiyatı ile halk edebiyatının dili Türkçe idi; buna karşılık, klâsik edebiyatın dili ise Arap ve Farsçanın etkisi altında büsbütün başka bir yol takip eden yapma bir dildi. Levend'e göre Bu dil, XVI. Yüzyıldan sonra konuşma dilinden büsbütün ayrıldı. O kadar ki, yalnız Türkçeyi değil, Arapça ve Farsçayı iyi bilenler bile, onu doğru okumak ve kolayca anlamakta güçlük çektiler⁷.

Lisandaki değişim devam ederken resmî yazışmalarda sade Türkçenin de kullanıldığı görülür. “Bir hatt-ı hümayun:

Benim mütarekeye ruhsatım Moskov'lu tarafına gitmek için idi... Ben sana öyle yazdım idi. Prusya murahasına söylesin. Eğer bu madde olursa mütareke ederiz....”⁸.

Dildeki değişme Tanzimat Fermanı'na kadar devam etmiştir. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti içinde bulunduğu buhranlı dönemden kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştır. “Osmanlı nasıl kurtulur?” sorusuna cevap aydınlar arasında şu siyasî yanıtlarla aranmıştır: Batıcılık, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük.

Tanzimat Fermanı'yla devletin işleyişinde değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel Osmanlı Devleti'nde tebaa ile devlet arsında iletişimi sağlayacak standart bir dile ihtiyaç yoktur. Kaldı ki devlet ile tebaayı karşı karşıya getirecek bir yapılanma da yoktur. Sadoğluna göre Tanzimat Fermanı ile zorunlu eğitim ve artan bürokratik işlemler nedeniyle artık tebaa ile devlet ilişki içine giriyordu. Bu da zorunlu olarak standart bir dili gerekli kılıyordu. Diğer taraftan basın da önce resmi gazete, daha sonra Tercüman-ı Ahval,

⁶ Levend, *a.g.e.*, 96.

⁷ Levend, *a.g.e.*, 22.

⁸ Levend, *a.g.e.*, 41.

Tercüman-ı Hakikat ve İkdam gazeteleriyle dilde sadeleşmeyi zorunlu olarak gündeme getirir; nitekim benzer bir süreç Batı’da da yaşanmıştır⁹.

Devlet açıkça Osmanlı unsurları arasında sağlam bir birliktelik duygusu yaratabilmek için Türkçe’nin birleştirici işlevinden yararlanmak istemektedir. 1876’da çıkan Kanun-ı Esasi’de açıkça ifade edildiği gibi, devletin resmî dili Türkçe’dir. Devlet memuru olabilmek için bu dili bilmek şarttır. Bu kanun ile ilk defa Türkçe’nin Osmanlı Devleti’nde resmî bir ifadeyle önemi belirtilmiş oluyordu.

Balkan Harbi’nden sonra artık Osmanlıcılığın iflas ettiği söylenebilir. Türklük üzerine yeni bir siyasî yapılanma düşünölmeye başlanır. Bu dönemde dile verilen önem artmış. “Türk kimdir” sorusuna verilen cevap yaygın olarak “Müslüman olan ve Türkçe konuşan Türktür” şeklindedir. Bu ifadelerle Türkçe siyasi olarak da önemli bir unsur hâline geliyordu.

Siyasi çalkantıların ve istikrarsızlığın olduğı bu dönemde yaşayan aydınlardan biri de Celâl Nuri’dir. Çok sayıda yazısıyla dikkati çeken Celâl Nuri, belki de Ahmet Mithat’tan sonra, en fazla kalem oynatan Türk aydınıdır. 50 civarında kitap ve 2200’den fazla makale yayınlamıştır. Bu yüzden seksen beygir gücünde bir yazı makinasına benzetilmiştir¹⁰. Yazılarında farklı konulara değinen Celâl Nuri dil konusunda da yazılar kaleme almıştır.

Celâl Nuri, dil tartışmalarında yer almıştır. Özellikle Latin alfabesine geçilmesi konusunda ısrarcıdır¹¹. Celâl Nuri’nin dil konusunda şimdiye kadar söylenen düşüncelerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Celâl Nuri’nin bir ülkenin gelişmesinin lisanın gelişmesi olmadan olamayacağını düşünür. Bunu için de tek emeli Türkçe’yi bir Avrupa dili hâline getirmek, çağdaş mefhumları ifade edebilecek bir genişliğe ulaştırmaktır. Celâl Nuri’ye göre Türk düşüncesinin en büyük düşmanı, dildeki istikrarsızlıktır. Türkçe Tanzimat’a kadar sabit kurallara kavuşmamıştır. Kelimeler belirsizdir, düşüncenin değil, zevkin emrindedirler. Herkesçe kabul edilen hiçbir kural yoktur. Yapılması gereken; kelimeleri sağlam kurallara bağlamak, dilin mazbut bir sözlüğünü vücuda getirmektir. Başka bir deyişle, olanı korumak, yeni ihtiyaçları karşılamak

⁹ İnternet: Sadoğlu. H., Toprak, Z.(Nisan, 2009) Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, Web: http://www.obarsiv.com/pdf/huseyinsadoglu_nb.pdf.

¹⁰ Yücel, H. A. (1989). *Edebiyat Tarihimizden*. İstanbul: İletişim Yay., ek sayfalarında.

¹¹ İnternet: Erat, M. (Mayıs, 2015) Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Alfabe Tartışmaları, Web: <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=352566>.

için yeni ıslahatlar yaratmaktır. Dilde ırkçılık yapmağa kalkışmak çılgınlık olur. Dil, kendi seyrini takip eder. Zaman gereken tasfiyeyi yapar. Devlet bu işe karışmaz¹². Celâl Nuri'nin günümüze kadar bilinen görüşleri bunlardan oluşmaktadır.

Celâl Nuri dil ile ilgili kaleme aldığı makaleleri “*Türkçemiz*” adlı eserde 1917 yılında bir araya getirmiştir.

Türkçemiz adlı eserde yer alan birkaç makalenin bulunduğu sınırlı akademik çalışmalar yapılmıştır. Trakya Üniversitesi'nde 2006 yılında Ayşe ANIL tarafından hazırlanan “*Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûasındaki Dil ve Edebiyat Yazıları*” başlıklı yüksek lisans tezinde “*Edebiyatımızın Veche-i Azimetî*”, “*İcâd-ı Kelimât ve Telâkki-i Amme Tecrübe-i Kalem*”, “*Türkçemizin Havâic-i Sarfîyye, Nahviyye, Beyânîyye ve Bedî'îyyesi*”, “*Edebiyat İlmi*” adlı makaleler yer almıştır.

Türkçemiz adlı eserin içinde bulunan birkaç makale de Recep Duymaz'ın *Dil ve Edebiyat Yazıları* adlı eserinde yer almaktadır. Bu makaleler: “*Türkçemizin Havâic-i Sarfîyye, Nahviyye, Beyânîyye ve Bedî'îyyesi*”, “*Türkçemizin Fazlası, Eksîği, İttiradsızlığı Üdebânın Vazîfesi*”, “*Üslûb-ı Âfîl, Üslûb-ı Hazır, Üslûb-ı Âtî*”, “*Edebiyat İlmi*”, “*İcâd-ı Kelimât ve Telâkki-i Amme Tecrübe-i Kalem*”, “*Edebiyatımızın Veche-i Azimetî*”.

Türkçemiz adlı eserde yer alan makalelerden dördü Ayşe ANIL tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ve Recep Duymaz'ın *Dil ve Edebiyat Yazıları* adlı eserinde yer almış buna ilaveten Recep Duymaz'ın eserinde iki makale daha yer almıştır. Yapılan bu çalışmalar Türkçemiz adlı eserdeki 21 makaleyi kapsayıcı nitelikte olmamıştır.

Celâl Nuri İleri dil ve edebiyat ile ilgili konuları farklı makalelerle kaleme almış ve yapılan çalışmalarda bu konular yer almıştır. *Türkçemiz* adlı eser Celâl Nuri'nin dil ve edebiyat ile ilgili düşüncelerinin özeti niteliğinde olduğundan çalışmamızı bu eserle sınırlandırdık. Bizim bu çalışmayı yapmamızdaki amaç Celâl Nuri'nin daha önce incelenmemiş makalelerini ortaya koymak ve Türkçe hakkındaki düşüncelerini bir bütün olarak ele almaktır.

¹² Meriç, C. (1997). *Mağaradakiler*. Ankara: : İletişim Yay., 265.

Çalışmamızın ilk bölümünde Türkçemiz adlı eserin kaleme alındığı dönem ve öncesi Türk dili açısından genel bir şekilde ele alınmıştır. Celâl Nuri'nin hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında bilgi verilerek yazar hakkında bilgi verilmiştir. Türkçemiz adlı eser Arap alfabesinden Latin alfabesine doğrudan aktarma yapılarak makaleleri günümüze kazandırılmıştır. Makalelerdeki düşünceler metin incelemeleri bölümünde dil ve edebiyat yazıları başlıkları altında konularına göre incelenmiştir. Son bölümde çalışma sonucunda elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

CELÂL NURİ İLERİ’NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

1.1. Celâl Nuri İleri’nin Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri

Gelibolu’da doğan Celâl Nuri’nin doğumu ile ilgili iki ayrı tarih verilmektedir. Türk Ansiklopedisi’nde 1877, Meydan Larousse 1887 olarak göstermektedir. Ancak kendisi, TBMM’ye verdiği tercüme-i hâl kâğıdında doğum tarihini 1882 olarak belirtir¹³.

Babası, devlette çeşitli kademelerde hizmette bulunduktan sonra 1908’de Meclis-i Ayan üyesi olan Mustafa Nuri Bey; annesi ise Adana valiliği, Bahr-i Sefit (Ege Adaları) valiliği ve hariciye nazırlığı gibi görevlerde bulunmuş devlet adamı Abidin Paşa’nın büyük kızı Nefise Hanım’dır Asıl adı Mehmet Celaleddin idi. Babasına olan sevgisinden ötürü adına “Nuri” mahlasını ekledi¹⁴.

Celâl Nuri’nin çocukluğu babasının görevli olarak bulunduğu Gelibolu, Sakız ve Canik’te geçti. İlköğrenimini taşra mekteplerinde ve özel hocalardan gördü. Orta öğrenimini Galata Sarayı Mekteb-i Sultânîsi’nde yaptı. Daha sonra Mekteb-i Hukuk’a devam etti ve 11. Meşrutiyet’in ilânından önce buradan mezun oldu.

Çalışma hayatına avukat olarak başlayan Celâl Nuri’nin asıl faaliyet gösterdiği alan gazeteciliktir. Gazeteciliğe 1909’da Ebüzziyâ Tevfik ile birlikte Currier D’orient’da başladı. Celâl Nuri 1911 yılına kadar çalıştığı, Ebüzziyâ’nın ayrılmasından sonra adı Le Jeune Turc adını alan bu gazetede fikir hürriyeti, Avrupa’ya karşı Osmanlı hukukunun müdafaası, Rus aleyhtarlığı ve ittihâd-ı İslâm taraftarlığı konularında birçok yazı yazdı. 1912 yılından itibaren yoğun bir yazım faaliyetine girerek, Tanin ve Hak gazeteleriyle İctihad mecmuasında makaleler yayımlarken bir yandan da bunlardan yaptığı seçmeleri kitap hâline getirdi. Aynı yıl Rusya ve İskandinavya’ya bir seyahat yaptı; 1913’te ilk Türk yazarı olarak kuzey kutbuna gitti. Celâl Nuri, 1914 yılı başlarında Abdullah Cevdet ile aralarında çıkan

¹³ Aksanyar, N.(1993). *Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celâl Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği*. H.Ü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.:24.

¹⁴ Çöpel, H.(2010). *Celâl Nuri İleri’nin Din Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. S.16.

bir fikir tartışması yüzünden İctihad'dan ayrıldı ve Hürriyet-i Fikriyye mecmuasında yazmaya başladı. Aynı yıl yaklaşık iki ay süren bir Amerika seyahatine çıktı. 1916'da İkdâm'ın başyazarlığını yaparken bir yandan da Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası'nı çıkardı. Bütün fikrî ve ilmî enerjisini üzerinde toplayacağı Âtî gazetesini 1 Ocak 1918'de yayımlamaya başladığında artık meşhur bir yazar, tecrübeli bir gazeteci ve usta bir polemikçi olmuştu. Hükümetin basın hürriyetini sınırlayıcı teşebbüsleri karşısında tenkit dozunu iyice arttırınca Âtî, 10 Şubat 1919'da kapatıldı; fakat hemen ertesi gün İleri adıyla yayımına devam etti¹⁵.

Batı hakkındaki düşüncesi ise, her ne kadar batı hayranı olsa da, Avrupalılara karşı koyabilmenin, ancak onların silahları ve aletleriyle mümkün olabileceği şeklindedir.

Avrupa Medeniyetini Kabûl, Fikrimce, yalnız Avrupa âlât ve vesâitini, ,ilim ve fennini, Avrupalı ıstılahınca, "teknoloji"sini kabuldür. Yoksa Avrupa ahlâk ve âdâtının cümlesini değil¹⁶.

Celâl Nuri tenkitlerini Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na da yöneltince o günlerde bu fırkanın umumi kâtibi olan ve Sabah gazetesinde yazan Ali Kemal'le aralarında bir tartışma başladı. Bu polemik, Celâl Nuri'nin yurt dışına çıkmasına ve yaklaşık dört ay kadar Roma'da kalmasına sebep oldu. Ali Kemal'in Dâhiliye vekilliğinden ayrılması üzerine 24 Temmuz 1919'da İstanbul'a döndü. 22 Kasım 1919 tarihinde Gelibolu'dan mebus seçildi; böylece 1935 yılına kadar devam edecek siyasî hayatı da başlamış oldu. Son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'nın aldığı Mîsâk-ı Millî kararının müsveddesini kaleme alan Celâl Nuri (İleri, nr. 1358, 11 Teşrînisânî 1337), İstanbul'un işgaliyle basın üzerindeki baskılar iyice artınca işgalciler tarafından Malta'ya sürüldü. 3 Kasım 1921'de Malta'dan İstanbul'a döndü ve Ankara'ya geçip Gelibolu milletvekili sıfatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 10 Şubat 1922'de Kanûn-ı Esâsî Encümeni reisliğine seçildi. Buradaki çalışmalarıyla Kanûn-ı Esâsî'yi, gerekli değişikliği yaparak Cumhuriyet'in ilânını mümkün kılacak duruma getirdi.

Lozan Antlaşması'ndan sonra kanunsuz yollarla İstanbul'a dönen Rum ve Ermeniler'e kolaylık sağlayan ve Yunus Nadi, Kılıç Ali gibi bazı mebusların adlarının da karıştığı "iş

¹⁵ Türkiye Diyanet Vakfı. (1993). *İslâm Ansiklopedisi*.. İstanbul: Alirıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası. (7), 242-243.

¹⁶ Bilen, O.(1985). *Devrin Fikrî ve Siyasi Hareketleriyle Birlikte Celâl Nuri İleri'nin (1882-1939): Hayatı Eserleri, Fikirleri*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens.(Yüksek Lisans Tezi).Ankara:12.

komitesi” hakkında yaptığı neşriyattan sonra gelişen olaylar üzerine İleri, 30 Kasım 1924’te kapatıldı. Adı 1928 yılına kadar herhangi bir gazetede görülmeyen yazarın bu süre içinde tek yayın faaliyeti, 1926’da yayımladığı Türk İnkılâbı adlı eseridir. 1928’de İkdâm’da yeniden yazı hayatına dönen Celâl Nuri, harf inkılâbının gerçekleşmesinde ve tutunmasında önemli rol oynamıştır. 1934’te soyadı kanunu çıkınca gazetesi İleri’nin adını soyadı olarak seçti. 2 Kasım 1936’da İstanbul’da öldü.

1.2. Celâl Nuri İleri’nin Eserleri

Celal Nuri, siyaset, hukuk, din, seyahat, dil ve edebiyat gibi birbirinden farklı konularda yazılar yazmıştır. Yayınladığı yaklaşık 2500 makaleyi buraya almak mümkün olmadığından yalnızca hangi süreli yayınlarda yazılar yazdığını belirterek kitap türündeki eserlerini ayrıca belirteceğiz.

Corrier d’Orient, Yeni Adam, Le Jeune Turc, Ses, Tanin, Son Posta, Hak, Yılmaz, İctihad, Vakit, Hürriyet-i Fikrîye, Cumhuriyet, Edebiyat-ı Umumiye, Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm, Son Telgraf, Âti, Tevhid-i Efkâr, İleri, Yarın, Hak, Türk Yurdu¹⁷.

Kitapları:

Siyaset, Hukuk, Tarih

- 1327 Senesinde Selanik’te Mün’akid İttihat ve Terakki Kongresine Celal Nuri Bey Tarafından Takdim Kılınan Muhtıradır, İstanbul, 1327;
- Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel, 1330;
- İttihâd-ı İslam, 1331
- Târih-i Tedenniyât-ı Osmanîye, 1330
- Müslümanlara Türklere Hakaret, Düşmanlara Riâyet ve Muhabbet, 1332
- Taç Giyen Millet, İst, 1339
- Türk İnkılabı, 1926
- Mukadderât-ı Tarihiye, 1330
- Havâic-i Kanuniyemiz, 1331

¹⁷ Demir, H. (2006). *Celâl Nuri (İleri) ve İslam Tarihçiliği*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 30.

- İttihâd-ı İslam ve Almanya, 1333
- Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim, 1917
- İştirak Etmediğimiz Harekât, 1917
- Rum ve Bizans, 1917
- Coğrafya-i Târihi, Mülk-i Rum, 1917

Gezi, Hatırat

- Şimal Hatıraları, 1330
- Kutup Muhasebeleri, 1331
- Kadınlarımız, 1331

Edebiyat

- Perviz, 1332
- Merhûme, 1334
- Âhir Zaman, 1335
- Yeldâ, 1920
- Ölmeyen, 1917
- Kara Tehlike, 1334

Düşünce

- Târih-i İstikbal, I, II, III, 1331
- Hâtemü'l-Enbiya, 1332
- İlel-i Ahlâkiyemiz, 1332
- Türkçemiz, 1917

2. BÖLÜM

“TÜRKÇEMİZ” ADLI ESERDEKİ MAKALELER

2.1. Mukaddim

Memleketimizde- Allah eksik etmesin- Şuarâ var, üdebâ var, çeşit çeşit erbab-ı kalem ve erkan var. Hatta elfâz ile meşgul gayr-ı Turan’da nadir değil. Yalnız, her nedense, filolog-lisan-ı şinasi mütahassısı- yok veya ender. Elbine nasıl teşekkül ve tereküb, bil’ahire ne sûretle te’essüs ve terakki ediyor; bunlar ne şekilde tekemmül veya tekâmül ederek, akıbet-i mensiyyete düçar oluyorlar? Ve - onu temiyelim- Türkçemiz tekâmül-ü elsinenin hangi safhasında bulunuyor? Buralarını tedkik ve tefahhus edene pek rast gelinmiyor. Kezâlik büyük bir filoloji ameliyesi olan Türkçenin sarf ve nahvinin beyan ve bedî’nin tedvînine henüz himmet edilmemiştir. Zannederim ki bu gibi işler biraz fazla sa’y ve sebata şimdi ibraz olunandan ziyade cehd ve gayrete mütevakkıftır. Onun içindir ki bu kabilden teşebbüsâta pek o kadar cesaret edemiyoruz.

Bu ataletimizin garib bir ikâbını görmekteyiz. Lisanımızın filoloji itibariyle mevki ve vaz’iyyeti takarrür etmediğinden zâbıtasızlık hastalığıyla musâbız. Garip bir anarşi lisanın tekemmülâtını eşkâl ediyor. Bir muharririmiz Turan lehçesini, bir diğeri tarz-ı kudemayı, bir başkası bir nev Türkçe<< Volapük>> veya << Esparanto>> yu bir efrât-ı perverimiz << Dekadan>> lara mahsus olan mesleği ileri sürüyor. Türkçemiz [Tebelbül] etmektedir. Herkes Türkçe söylediğini ve yazdığını davâ ettiği hâlde arada muteaddid lisanlar var. Sülayman Nazif ve Cenap Şahabeddin ile Gökâlp ve Mehmed Emin’in, Memduh ve merhum Said Paşalar ile Hüseyin Cahid ve Halide Edip Hanım’ın esâlîbi arasında derhâl göze çarpan fark kadar tefâvütlere – büyük sözümü tövbe- hiç bir lisanın tarihinde tesadüf olunamaz.

Türkçe ile daha ciddiyetle iştigal etmenin, zehâbımızda zâhil değil isek, vakti gelmiştir; hatta geçiyor bile! Lisanın tarihi bütün bütün metruktur. Bu kadar himmetler ibraz ediliyor, kitaplar basılıyor veya basdırılıyor; acaba bunların içinde Türkçemizin lisan olmak itibariyle bir tarihine değil- tarihçesine- rast gelmek mümkün müdür?

Edebiyatımıza biraz- ümmi- edebiyatı , -alaylı- edebiyatı diyeceğim geliyor. Lisanın ismi hakkında bile ihtilaf var. Dünyada iki isimli lisana bu diyarlarda pek o kadar müsadif olmak mümkün değildir. Hâlbuki mesela, Muallim Naci Efendi konuştuğumuz dile- Osmanlıca- diyordu. Vaktiyle Süleyman Paşa ile Ekrem Bey arasında bir mebâhise olmuştu. Süleyman Paşa merhum lisana Türkçe denilmesine pek taraftar idi. Bunun gibi lisanımızın, ruhumuzun, hayatımızın her kısım ve şubesinde ihtilafat-ı ebediye ve ezeliye mevcuttur. Filvâki elsine-i hazıra-i mütekâmilede teşettüt devirleri geçirmişlerdir. Lakin edvar-ı mezkureyi hatta şark lisanlarının birçoğu bile geçirdikleri hâlde, Türkçemiz, elan, bu hengamal-ı istihâleden, bu ahd-ı fetretten çıkamamıştır.

Tadabir-i sun'îye ile, yani say va gayret ile, bu istihâle devrine nihayet vermek kabil midir; yoksa her ne yapılsa, ne kadar çalışılsa bu dert-i istihâle bir deva bulmak mümkün olmaz mı? Evet! şime-i takib ile say-ı mütemadi ile, edebiyata şimdikinden biraz fazla ehemmiyet vermekle, elbette, şu fasıla-i fesahat ve ıtrâd devri kapanabilir. Târihen müspettir: elsine-i mevcudeyi fetretten, teşettütten kurtaran onların üdebâ ve ulemâsının himmet ve faaliyetidir. Mesela Fransız lisan ve edebiyatının tarihi bu davâmızı yüzlerce delil ile te'yîd eder.

Açıkça söyleyeyim: Tembellik ediyoruz. Binnisbe güç olan lisanımız hakkında tedkîkâtte bulunmak şöyle dursun henüz umumiyeti itibariyle – linguistik ve filoloji- ilimleri ile de uğraşmamışız. Lisanımızın adı, Türkçemizin hangi şube-i elsineye merbût olduğu, elsine-i âfile ve hazıra arasında hangi mevkî'î işgal ettiği, târîhi, târîh te'essüs ve tarz teşekkülü, -leksikoloji- nokta-i nazarından Türkçe... İlâh, bunlar hep meçhûlâtandır. İmlâmız gayr-ı mukarrer ve bu babdaki nazariyeler bî-had ve hesâbdır. Kelimat-ı cedide gelişi güzel icad ediliyor. Türkçe elsine-i sâ'ire ile asla mukayese edilmemiştir. Kelimatımızın bilançosu yapılmamıştır. Lisan-ı tekellüm ve lisan-ı kitâbet mesâ'ili hâla ezhânı tağşîş ediyor. Lisanımızın ve edebiyatımızın veche-i azîmeti henüz takarrür etmemiştir. Lisan, hâfız-ı milliyet olduğundan ona edilecek ihtimâmın da vatanperverlikten madûd bulunduğu şüphe götürmez.

Lisana hizmet etmekle, vatana ve milletimize hizmet ettiğimiz unutulmamalıdır. Bir milletin lisanından büyük bir müessesesi acaba olabilir mi? Pek mütereddidim.

İşte bu makâsıdla, bir iki fikre evvel icmâlen tadâd ettiğimiz mesâili bu ufak kitapta mevzu-i bahis tenkîd etmek istiyoruz. Bittabi, bu risalemiz bir girîz-gâhdır ve ondan başka bir şey

de olamaz. Binâenaleyh mu'ârızîne hitap ediyorum- burada ileri süreceğimiz müdde'âyât, henüz bir müdde'âyât tecrübesi mahiyetindedir. Yoksa mesele veya meselelerin ne kadar girift, ne derece çetin, ne mertebe mu'dil olduklarını biliriz. Sarf, nahiv, lügat, iştikâk, kelimat-ı cedide, yeni edebiyat, eski edebiyat, uydurma edebiyat, vezin-i arûz ve vezin-i benân, Acem-perestî, Frenk-perestî, vadî-i kadîm, vadî-i cedîd, vadi-i hevlnâk bunlar ayrı ayrı tedkike, bî-tarafâne tefahhusâta, alâ'ik-i hâzıradan tecridle tetebbu'âtda bulunmağa muhtaç ve müftekırdırlar. O hâlde niçün bu risaleyi yazıyoruz? Ne yapalım? Mademki lisanımız ve edebiyatımız öksüz çocuk gibi boynu bükük, mahzun, melûl bir vaziyette kalıyor, biz de ona karşı bütün bütün lakayd kalacağımıza, biraz mütebessim bulunur isek pek o kadar hadd-i nâ-şinâsîlik mı etmiş oluruz?

Gayelerimizden en büyüğü meh-mâ-emken tevîd-i mübâhasât ve münâkaşâttır. Mütalaalarımız biraz muhakeme edilsin. Galat-ı âlûd veya ser-â-pâ galat iseler bunlar kendiliklerinden düşer. Değiller ise, elbette, bir kaç tanesi kalır. Onların hakk-ı bekâyı ihrâz etmelerini cehdimizin mükâfatı addederiz.

İkdam Matba'ası 18 Kanuni-evvel 1332

2.2. İstikbalde Lisan Sadeleşecek mi; Sadeleşmeyecek mi?

Hoca Sa'deddîn Efendi'yi mütâlâa buyurdunuz mu? <<Tâcü't-Tevârîh>> in müellif tirâşîde kârı vukûâtı yazmak maksadıyla değil, hüner göstermek emeliyle ciltlerini vücuda getirmiş. Buna binâ'en dereke bu külliyyâtta pek belîğ mâ-lâ-ya'niyyâta, ziyadesiyle fasih bîmanâ cümlelere, pür-tumturak ve hoş edâ kof sözlere her adımda tesadûf ederiz.

Kudemâ, olduğu gibi, bir fikri ifade etmeğe alışmamışlardı. Fikirden evvel seci, manadan mukaddem cinas gelirdi. Lâfz derece-i evvelâda, mana ve fikir mertebe-i aşirede kalıyordu.

Acemin devre-i inhitâtî bizim bu üslub-ı elfazımızı meydana getirmişti. Binâenaleyh edebiyat-ı âfilemiz doğrudan doğruya zade-i ırâk ve acemdir. Acemin ihtişam-ı elfazı olmasa idi, bizim edebiyat-ı nuhustînimiz pek züğürt kalır. Bir raddeye geldi ki bir kaç Türkçe fi'il-i mu'âvin ile edatın ilâvesi sûretiyle meydana lisanımızda yazılmış bir ibare çıkardı. Türkçüler- hata ettik- Türkçüler bu tarza ne kadar senk endaz olurlarsa lehlerinde esbab-ı muhaffefe der-miyân olunabilir. Mamafih eski münşilerimizi de biraz müdafaa edelim ve

aleyhlerin de esbab-ı müşeddide aramayalım. Ali Şir Nevaî merhum her ne derse desin kadim Türkçe henüz teşekkül edememiş idi. İranilerin devr-i inhitâtlarında ifadesine muktedir oldukları efkârı, o zaman biz, Arabî ve Farisîye müracaat etmeden beyâna kudreyâb olamazdık. Osmanlılardan evvel gelen geçen Türklerin asarını - tecrübe yollu - okumağa çalıştık. İtiraf edelim: Bunların içinde edebiyat-ı Arabîye ve Farisîyeye yaklaşabilecek bir parça bulamadık. İnkâra ne hacet? Türkler, ancak Osmanlıların isti'lâsıyla medeniyet kesb ettiler. Ondan evvel hâl-ı bedâvetde idiler. Türkleri bedâvetden medeniyete îsâl eden, el-hak ve lâ-şek, Al-i Osmandır. Gerek mevcut eski tarihleri, gerek son defaâ maârif nezâratenin himmetiyle basılan [Âşık Paşa Zade] tarihini okuyunuz. Bu hakikat vehleten hâtıra tebarüz eder.

El tekrar-ı hüsn: Bir unsûr ve bir ırkı medeniyete îsâl etmek şerefi bizim, Osmanlıların, hükümet-i Osmanîyenindir.

Eski üdebâmızın söz söyleyebilmek için taklitçilik etmeleri elzem ve tabîi idir. Çünkü başka bir çare yok idi.

Bir takımımız eslafa acem-i mutasallif veya mukallidî diyorlar ve bunları milliyetperver olmamakla itham ediyorlar. Bu hatadır, isnaddır, bühtândır. Bilâkis, mesela, Fuzuli'den büyük bir Türk milliyetperveri güç bulunur. Fuzuli, sühuletle, hatta tabîatıyla acemce yazabilirdi. Lakin Fuzuli merhum lisanı hemen hemen ihdâs edercesine bir himmet, hatta bir celâdet gösterdi. Divanını vücuda getirdi. Bu itibâr ile Fuzuli, büyük, ziyadesiyle büyük bir Türktür. Teşeyyunu bile tereddütsüz kabul etmem. Eski lisan, bu nukât-ı mühimme-i nazardan, gayri muğlak olamazdı. Vuzuh güç; iğlak kolaydır. Mürekkebi düşvar, basit sehldir. Madame de Staël her şeyi anlamak ve bilmek her şeyi karîn affetmektir demiş. Eğer bu cihetleri düşünecek olur isek ne kadar haksızlık ettiğimizi anlarız ve kabiliyetimiz varsa nâdim oluruz.

Birtakım mütefekkirlerimiz diyorlar ki kudemâ milliyet perverlikten haberdar değil idiler. Milliyet, bizde, ancak meşrutiyetin tekrarından sonra anlaşıldı. Bunu olanca kuvvetimizle protesto ederiz. Eğer ecdâdımız milliyetlerini müdrük olmasa idiler bugün ortada bir millet bulunur mu idi? Arap, Acem, Rum ve hatta Frenk nüfûzları ve medeniyeti, bizim avân-ı teşekkülümüzde pek kuvvetli, bizim nüfûz ve medeniyetimiz ise gayet nahif idi. Eğer ecdad milliyetlerini müdrük olmasa idiler biz suhuletle Araplaşır, Acemleşir, Rumlaşır veya

Frenkleşir idik. Mademki bugün meydanda Araptan, Rumdan, Acemden, Frenkten başka bir millet; Arapçadan, Rumcadan, Farisiden, Frengiden başka bir lisan vardır; demek ki eslâfımız icabat-ı milliye'yi biliyorlardı. Bu fikre mukabil fikir kabul etmem.

Kudemâ fazla Arap ve Acem nüfûzuna tabîi olmakla pek fena etmediler. Her lisan, el-sine-i saireden intihâl ede ede tereküb eder. İngilizce Fransızca'yı veliyyü'l-lügât bilmese idi, bugün, ale'l-acâ'ib bir [patua] olurdu.

Farsî ve Arabî Türkçeye velâyet ettiler. Bu vesayet sayesinde ki bugün bir hayli kelimeye, terkibe, fikre malikiz. Ya ma'âzallah bu iki lisan-ı mukaddes imdadımıza yetişmese idi ; [aglütinant] yani el-sine-i lasukiyeden olduğu iddiâ edilen eski Türkçe asla [fleksiyon] yani el-sine-i insinâyeden bir dil payesine çıkamazdı.

Tekâmülleri ahd-ı karîbe tesadûf eden el-sine'de ana lisan ittihâz ettikleri kadim lehçelerin içinde, eski zamanda, âdeta bizim Türkçemizin kaldığı gibi, kalmıştı.

Bir iki diğer lisanla Türkçemizin sathîce mukayesesi zannederim ki bu iddi'âmı tevsik eder.

Görüyoruz ki zorla, teşebbüsât-ı sun'îye ile değil, tabî'atıyla cereyân-ı ahvâl ile Türkçe ağılakı terk ile iktisâb-ı vuzûh ediyor. Bu sadeleşmek mebrûk bir ameliyedir. Buna karşı gelinmez. Kudemâ-ı perestlerin âdedi binlere varsa Veysî ve Nergisî'nin üslupların basû ba'de'l-mevt sırrına mazhar olmaz. Acaba gitgide lisan bütün bütün sadeleşecek, avam da her yazılanı anlayacak mı? Asla! Aksini iddiâ ile diyelim ki Türkçemiz bundan böyle [köylü] gazetesi veya [Türk Yurdu] tarzına temessül etmeyecektir. Hayır! Cehd-i akal desturunu boşamalıyız. Lisan yalnız avamın vâsıta-i ifade-i merâmı değildir. Lisan ile havâsa aid ve hatta mahsus efkâr, ulûm, fûnûn, ince hissiyat, ilâ âhire, ifade olunur. Şimdi bunlar ifade olunamıyor; Çünkü tenperverlik ediyoruz. Hâlbuki bizde milel-i sâ'ire gibi çalışmağa başladığımız vakit daha başka efkâr muvâcehesinde bulunacağız ve bunları kaleme ifade için yeni kelimata arz-ı iftikar edeceğiz. Bu kelimeleri – yemin ederim – lehçe-i avamda bulamayız. Yine, kamus ve Ferhenk'de seyâhat ederek ba'z cüzûr ve usûl bulacağız ve onlardan müstefiz olacağız eğer kendimizi bunlardan vareste bilerek hep elfaz-ı âmiyâne'yi iltikât edersek terakkiye tövbe etmiş oluruz.

Binâ'en aleyh, ahd-ı müstakbelde, eğer daha âlim, daha edib, daha mütehassıs olacak isek her hâlde daha âlimane, daha edibane, daha mütehassısane kelimeler kullanacağız. Amiyane ıstılâhat olamaz. Ali kelimeler lehçe-i avamdan alınamaz.

[Anatole France] nin sarf edebi olan bir kitabını, mesela [Penguenler Adası] nı ele alalım. Bunu tercüme edeceğiz veya bu ayarda bir kitap yazacağız. Bunun için biraz mütekâmil olmamız lazımdır. Eğer tekâmül etmez isek zâten ortaya böyle bir bedîa koyamayız. O kitabın ihtiva ettiği incelikleri, furûki, nükteleri, müstehzîyatı taklid edebilmek için her hâlde avamdan ve lisan-ı avamdan uzaklaşmalıyız. Binâ'en aleyh lisanımız gitgide sade değil, belki gayr-ı sade olacaktır. Besâtete pek o kadar ehemmiyet vermeyelim. Çünkü bu şıkda hiç bir terakki tasavvur olunamaz. Ma'âzallah avamlığımızı ileri götürecek olur isek bab-ı tahâl lüsü kendimiz için ebediyyen kapamış oluruz.

Edebiyat – Bin def'a tekrarzedede-i aciz ânem olmuştur, müstefilatün failinden ibaret değildir. Mademki ilim de edebiyattır; tarih de edebiyattır; fen de edebiyattır; felsefe ve hikmet de edebiyattır. O hâlde bunları tenmiye için her hâlde daha gayr-ı sade, daha gayr-ı basit, daha gayr-ı amiyane elfaza, isti'ârâta, terâkibe muhtaç olacağız. Lisanı sadeleştirmek, Türkçeleştirmek mektebinin pîşvâsı olan Gökâlp Bey, geçende pür-ıstılâh bazı mâkâlat-ı siyâsiyye neşrr etdi. İnsaf edelim! Doğru, yanlış bu efkârın âmiyâne cümle ve terakiblerle ifadesi imkân dâhilinde mi idi?

Erbâb-ı mutâlaanın böyle sâdelik merakına düşmemelerini rica ederiz. Besâtet ve safvet hamâkatla müteradif elfaz suresine geçti.

Bilâkis [leksikoloji] mizin zenginleşmesine bakalım. Yeni kelimat icad ve tahrir edelim ki terakkiyâta çare bulunsun.

Lakin burada bir istitrâde hacet görüyoruz: sadelikden maksadımız lügatsizlikden ibaretdir. Hâlbuki sâdegîye muhâlif add edilen diğer bir husus vardır: fikri terk edib elfaz ile oynamak; terakib perdâzlık etmek, tasannu' göstermek ve-kıs aleyh elbvaki. Eğer sadelik bunlardan mu'arrâ olmak ise, âmenna taraftar-ı sadıkıyız. Yok, eğer sadelik ma'nâyâ dal olan kelimatın lehçemizden- mahzâ Arapça veya Farisîdir diye – nefî ve iclâsı ise, hayır! Sadeliğin canibdarı olamayız.

Fakat biz mustalah yazarsak avam bizi anlayamazmış. Pekâlâ, varsın anlamasın. Bizi anlayabilmek için talim ve tederrüs lazım. Her rast gelen müsellesatı anlayamayacağı gibi, her ümmi de tarih okuyamaz.

Niçin ulema-yı riyâziyyûna - halkın anlayabileceği gibi yazmıyorsunuz? Demiyoruz. Çünkü mihanikin, cebr-i alanın, kozmoğrafyanın çobanlara ifhâm ve tefhimi mümtenidir de onun için. Pekâlâ! Erbâb-ı ihtisasa atılmayan bu taş niye bize endaht ediliyor? [Renan]ın tarihini okumak, cebr-i âlîyi tahsil etmekten kolay değildir. Bu mertebe-i kırâata varmak için, mukaddema birçok mübadinin, âlîyatın bilinmesi gerekir.

Sırası gelmiş iken malum bir hikâyeyi cür'et-yâb olayım: Bir köylü, köyünde bir seyyâhın gözlüklerini takarak bir kitabı suhuletle okuduğunu görmüş. Şehre gitdiğinde bir gözlükçü dükkânına girip gözlük istemiş. Dükkâncı köylünün gözüne türlü türlü gözlükler geçirdiği hâlde zavallı önündeki gazetenin hiç bir satırını mütelaaya imkân bulamamış pür-anif gözlükçü: - Be herif! Ben sana mağazamda ne kadar gözlük varsa hepsini tecrübe etdirdim; sen, okuyamıyorum, okuyamıyorum diye cümlesini redd etdin. Ya sen okumak bilmiyorsun, ya benim dükkânımda gözlük yok dimesi üzerine vâlih ve hayrân köylü: - ya ben okumak bilsem hiç gözlük alır mıyım? Cevabıyla çekilmiş gitmiş.

Lisan, gözlük kabilindendir. Okumak bilmeyenin gözlükle okumak kabiliyetini ihrâz edemeyeceği gibi dilin yalnız mübadisini bilen de o vasıta ile, ilmi, fenni, edebiyatı anlayamaz.

Halk, çocukdur; okutulmak ister.

Bugün, çocuklar da anlasın fikriyle lisanımızı çocuklaştıramayacağımız gibi, tek avam da anlasın gayesiyle sadeleştiremeyiz. Sonra hepimiz avamlık derekesine ineriz. Ma'âzallah.

2.3. Türkçemiz Gayr-ı Tabi'î Bir Lisan İmiş

Bazı zevât musırrân eda ediyorlar ki hâl hazırda erbâb-ı kalemin kullandığı Türkçe veya Osmanlıca sun'î ve gayr-i tabi'î bir lisandır. Arabî ve Farisîye müracaat edilmiş, binlerce kelime, birçok kaide ve terkeb alınmış, isti'mâl ediliyor. Bu gayr-i tabi'îliğe devâ-sâz olmak için lisandan kelimat-ı Arabîye ve Farisîyeyi çıkarmalı, yerlerine Türkçelerini ikâme etmeli imişiz ki << Temellül >> edebilelim.

Binâ'en aleyh terâkib-i izâfeye ve vasfîye, terkiyat-ı ismiyeyi Farisiye bi-hakkın aforoza müstahaktır. Zannımızda muhtî ve zâhil değil isek bâlâdaki cümle ile yeni ceryanı ihmal etmiş olduk. Bu iddi'â, tarihi el sine ile mecrûhtur. Hiçbir lisan safvet-i nuhustînini muhafaza edememiştir. Her dil, dört, beş, altı yüz veya bin sene gibi bir müddetin mürûrunda - külliyyen- değişir. Ve – unutmayalım - her ne yapılsa ve vaz'-ı evveleynine irca' edilemez. Tebdilat-ı muhiyye, inkılâbat-ı zamaniye, milel-i sâ'ire ile münasebet, diyânet ve hissiyatda hâsıl olan inkılâbat, muharebat, yeni fütûhat veya işgal altında kalmak lisanlara pek esaslı bir sûretde tesir eder.

Lisan-ı şirin-terin Farisi, Hazret-i Ömer Bin Hattab efendimizin feth-i mübin ve bülendlerine kadar Arabi ile mahlût ve memzûc değildi. İraniler İslamiyete ihtidâ etmekle beraber Fariside Arapça ile adeta akd-ı şirket etti. Kadîm Farisi ile nevin Farisinin farkı barizdir. Bir Fransız müellifi eski millete ve lisana perses, yeni millet ve lisana persans diyor. << Acemci >> Firdevsi-i tusinin efrât-ı milliyeti bile Farisiyi vaz'-ı kadimine ircâ' edememiştir. Firdevsi gibi bir dahi-i hakiki buna muktedir olamayınca, acaba, daha az muktedir gayr-i Tûrân buna kâdir olabilirler mi? Hunefâ hazeratının bathâda nüfûz-ı İbrîyi tesis ve an'anât-ı ısrâ'iliyeyi tâkrirlerinden evvel Arapça bir bedevi lisanı idi. Ondan sonra –Arabi ile Farisinin bilâhare imtizac ettiği gibi – Arapça ile İbrânî arasında âdetâ izdivâc vukû buldu. Bugün Arab zannolunan binlerce kelime İbrânîdir.

Bu iddiâyı- pek malum ve meşhur ve herkesin suhuletle murâkebe edebileceği bir misâl ile İngilizcenin teşekkülâtı ile tevsik edelim:

Cümlenin malumu olduğu üzere el-yevm büyük- Britanya ve havalisinde, hükümet-i müttehide-i Amerikada ve İngilterenin müsta'merât-ı muhtârasında müsta'mel lisan beşinci asr-ı milâdî da atalara muhâcir olan ve Angles, saxons, jutes ıtlâk edilen [Germany] nın şimâl-i garbi havalisinden gelen eşhâs marifetiyle idhâl edilmişti. Bu insanlar hâl-i hâzırda İngiltere'ye vürûdlarında âdiyen İngilizce konuşmuyorlardı. Lehçeleri Celtic [Seltik=keltik] idi. Bu lehçenin nazîrına hâla Wales- yani <<Gal>> memleketinde – de ve İskoçya'nın cibâl-ı ulyâsında Highlands of Scotland tesadüf olunur. [Angol] ların memlekete getirdikleri İngilizce – millet, nâdân olduğundan- tam altı asır safvet-i evveleynini muhafaza etti, başka lisanlarla karışmadı. Lakin 1066'da Norman – Fransız gürürları atalara geldiklerinden İngilizce onların lehçesi ile ihtilât etti. Fransızların İngilizceye getirdikleri cüzûr ve usûl-u elfâz binleri buluyordu. Bu sûretle İngiliz cüzûrunun kelimat-ı cedide tevlid etmesine, hatta

bir takımının isti'mâline hâle geldi. Yeni bir kelimeye ihtiyaç tahakkukunda o, kadîm İngiliz veya Sakson cezirlerinden alınmaz, Norman- Fransızcadan ahz olunurdu. Hiç kimse, bir kelime-i cedide bulmak için, İngiltere'de, İngilizceye müracaat tenezzülünde bulunmazdı. Norman – Fransız kelimat-ı lehçeden İngiliz kelimelerini tard etti. Emsile: doğramacı manasına kadîm İngilizce wright lafzını Fransızca Charpentier = Carpenter; ba'süba'delmevt manasına İngilizce eski- again rising lafzını Fransızca resurrection; muhâllis ve rehâ-kâr – Hazret-i İsâ Efendimizin lakabları - manasına kadîm İngilizce Haeland lafzını Fransızca Saviour-Sauveur kelimatı tard etmişlerdir! Emsileyi tekrar edelim: Nevmîdî wanhope yerine despair; Tilmîz Learning-Knight makamına disciple; kütüphane- Book- board yerine Library; Hazine = gold-hoard makamına treasury; ziraat = earth-tilth yerine Agriculture kaim olmuşlardır. Bu misaller - ilânihâye – teksir edilebilir. 1066'dan itibaren tam üç asır müddetle Normanların isti'mâl ettiği Fransızca İngiltere'de hükümet, havass, tabaka-i mümtaza lisanı idi. 1362 senesine kadar büyük- Biritanya mahâkiminde yalnız Fransızca kullanılırdı.

Hâlbuki Fransızca dediğimiz dil de, Fransa muhâtinde tebeddül ve tahavvül etmiş Latinceden başka bir şey değildir. Kadim - Gol - ce ile onun münasebeti yoktur. Romalıların orduları Galya'ya müstevli olduktan sonra asâkir[selt] lerle karışarak kendilerine Latinceyi öğretmişlerdir. Esnâ-i te'allümde tahavvülât tebeddülât hâdis oldu; telâffuz ve isti'mâl husûsâtında tefâvütler vukû buldu. Telaffuzda, ma'nada, imlâda biraz – ihtirâz - etti, kaydı, - tabir afv edülsün- aktı. Mesela halk =populus mihter olarak peuple; reis =caput biraz kayarak chef şekline temsil etti. Latince vâkıa = factum, Fransızca fait, İngilizce feat oldu. Fransızlar Latin kelimelerinin nihayetlerini kestiler. Bu kelimatın ekseriyyeti İngilizce kabul olundu. Emsile, perceive, debt, precise, assist. Türklerin kostantiniyyeyi feht etmeleri üzerine şark-ı Roma uleması- malum olduğu üzere- külliyyetle müddeharat-ı ilmiyye ve kitab mütenevvi'alarıyla birlikte Avrupa'ya bilhassa İtalya'ya hicret ettiler. Bunların beraberlerinde götürdükleri Yunanca ve Latince kitaplar Avrupa'da taammüm etti. Bu ilimler Oxford'da, Cambridge'de revâciyab olarak aralarında Latin ve Yunan lisanlarının tedrisine başlandı. Ulûm, İngiltere'de Rönesans'a mazhar oluyordu. Bütün havâss, hatta kadınlar bile büyük – Britanya'da Yunanca ve Latincenin tahsiline koyuldular. Mesela meşhur Kraliçe [Elizabet]- mîlâdî, 1033- sühûletle Yunanca okur ve Latince yazarmış. Dokuz gün İngiltere Kraliçeliği eden Lady Jane Grey de aynı iktidâra haiz imiş. İşte bu sayede Latin kelimat, cüzûr, masâdır ve mevâdd-ı asliyyesi de İngilizceye girmeğe çare bulmuşlardır. Emsile: Latince rey ve fikir manasına opinionem, İngilizce opinion; malumat

gibi bir manada Latince notionem, İngilizce notion; Latince ayrı mukabili separatum, İngilizce separate olmuştur.

Çocukların bile malumu olan bu müteârifeler üzerinde bundan ziyade tevakkuf etmeyelim.

İngiliz ve Fransız misâlleri müstesnâ değildir. Bilhassa bunları intihâb ettiğimiz sebebi, tereddüd edenlerce pek sühûletle tedkik edilebilmeleridir. Bizim Türkçemizde aynıyla İngilizce ile kıyas edilmeğe şayandır. Şimdiki İngilizcenin Anglo-Saksoncaya nisbeti ne ise bizim de Turan lehçelerine, İngilizcenin Fransızca ve Latinceye mensubeti bizim Arapçaya; İngilizcenin Yunancaya karâbeti, bizim Farisiye olan merbutiyetimize şebihdir.

İngilizler Fransız kelimelerini aldıkları hâlde bugün onları İngilizce addederler. Hâlbuki bizim ashâb-ı efrâtımız Arapçadan mehûz kelimatımıza Türkçe demiyorlar. Bu, haksızdır. İngilizler Fransızca kelimelerin ale'l-ekser imlalarını muhafaza ile telaffuzlarını değiştirdikleri gibi biz de kelimat-ı Arabiye'nin hemen umûmen telaffuzlarını inceltmişiz. Kelimat-ı Arabiye'nin Arapça telaffuzları başka, Türkçe telaffuzları bambaşkadır. Türkçe Arapçadan daha hafif, daha ince, daha naziktir. Boğazdan telaffuz etmeyiz. Türkçemizde (ذ), (ز) ile; (ث), (س) ile bir hayli memâlikimizde (ح), (خ), (ه) ile birleştirdiği gibi Arapçada gayri mevcud [Fransızca u; Almanca ü] sedası kelimat-ı Arabiye'nin telaffuzuna dâhil olmuştur. [ص], [ض], [ع], [ق], [ك], [و] hurûfunun Arapça telaffuzu başka, Türkçe telaffuzu bambaşkadır. [ص], [س] leşür [ض], [د] veya [ظ] ye munkalib oluyor; [ع] izhâr edilmiyor; [ق] boğazdan gelmiyor; [ك]- Arapçada Türkçenin [ق] ine yakın okunduğu hâlde bizde bütün ince bir savt almıştır; [و], İngilizlerin [w]si gibi telaffuz olunurken biz [v] şeklinde kırâ'at ediyoruz. Bu, fonetik üzerinde ısrar etmeyelim, çünkü zâ'iddir.

İngilizce de bir hayli Fransız kelimâtı ma'nâca tahavvül ettiği gibi, Türkçede de birçok Arapça kelime şüyû' ve isti'mâl ile büsbütün başka ma'ânîde müsta'meldir. Bunun içindir ki bir Arab, Türkçe bilmezse, Türkçede müsta'mel kelimat Arabiye'nin manasını anlamaz.

Eğer – ber-vech-ı iddiâ- Türkçe lisan-ı kitabet Arapça ve Farisinin bir mahlût-ı adiyesinden ibaret olsa idi her Arabın ve her Acemin ufak tefek edevât ve ef'al Türkçeyi bilmesi ile Türkçeye vakıf olması lazım gelirdi. Hâlbuki hakikat ber-akstır: Türkçeyi Arablar güçlük ile öğreniyorlar.

Yalnız Fransızca'yı bilen, Fransızca tebeddül etmiş bir Latince olduğu hâlde, Latinceyi anlamaz. Bunun gibi yalnız Türkçe bilen, Arapça'yı derk edemez.

İngilizce nasıl kadîm Anglo-Saksonca'yı tatlık etmiş ise bizim Türkçemiz de, aynıyla, kadîm Turan lehçelerini mensû ve metruk bırakmıştır. Eski İngilizler yeni bir kelime bulmak için nasıl kendi dillerine değil, Fransızca'ya müracaat etmişler ise, biz de, tıpkı onlar gibi, evvela Arabiye, sâniyen Farisiye el uzatmışız.

1293 Meşrutiyetini ilan ettiğimiz vakit [parlamento]ya [kurultay] demedik, [Meclis-i Mebusan] dedik. [senato]ya [aksakallılar] demedik,[A'yân] dedik. Eskiler, makâm-ı vekâlet-i kübra ihdâs edildiği vakit [baş buyurtkan] demediler. [sadrazam] dediler. Vekıs aleyh elbvaki!

Turaniler akvâm-ı bedeviyeden idiler. Lisanları kelimat-ı bedeviyeyi ve memleket ale'l-ekser ovalardan mürekkeb olduğu için sahraya müteferri elfazı ihtiva eder. Vaktâki Al-i Osman Türkleri temeddün etti; artık cüzûr-u Turaniye onun ihtiyacına kâfi gelemezdi. Turaniler büt-perest idiler. Vaktâ ki şerî'atı Ahmedîye Türkler arasında şüyû buldu; artık Turaniler temeddüne mecbur oldular. Şerayie, hukuka, hükümete, medenîyyete, uluma, edebîyyata, sanayie müteallik-ı kelimat-ı Arabiye olduğu gibi Türklere geçti.

Eğer Turan lehçeleriyle iktifa etse idik, asla terakkiyeye mazhar olamazdık. Eğer Turan lehçelerinin terakkiyatını beklese idik sekseninden sonra kemân öğrenenin mevkii'nde bulunurduk.

Her lisan bu safahâtı geçirmiştir. İşte Fransızca, işte İngilizce. Eğer Fransızlar Galceyi; İngilizler Anglo-Saksonca'yı elsine-i saire ile mezc etmese idiler, bugün, Avrupa'da hiç bir terakki hâsıl olamazdı.

Türkler, Arab ve Acem, Rum ve Frenk ile ihtilât ettikten, yani bir taraftan İslam, diğer taraftan Roma medenîyyetini gördükten sonra menşe'lerini unutmuşlardı. Bu keyfiyyet, şayan-ı tahlildir. Turanilik yalnız âlem-i bedâvete taalluk ediyordu. İslamiyet ve kadîmen [Melik-i Rum] denilen bu iklîmin icabatı ecdadımızı arka etmiş idi. [Altay] menatıkından boğaz içine ; [Şamani] mezhebinden, dini cemil-i İslam'a; ırk-ı asferden ırk-ı ebyaza geçmek ve göçmekle, ba'z secayanın, bilhassa cengâverliğin mütefevviken kalmasıyla beraber,

şera'it-i ictimaiyede değışti. Yeni bir hey'et ve millet vücut buldu. Millet, etnografya itibariyle tebeddül edince, lisan da bittabi lengüistik nokta-i nazarından tahavvül etmek iktizâ ediyordu. Bu inkılabat adim-il reddir. Ve bunların icabatına serfürû etmemek ifratları, tefritleri intâc eder. [asır]ların muhassalası [hefte] lerin eser-i ifrât ve tarafperverisiyle değışemez. Lisanın karşısına gelebilecek bir kuvvet mutasavvur değildir. Bir günde, sayesinde istirahat edebileceğimiz bir çınar ağacı nabit olamayacağı gibi, bir günde bir lisan icad veya istenildiği tarza ifrağ olunamaz.

İfratdan, husûsuyla mesâil-i lisaniyede hazer, hazer, hazer!

2.4. Milliyet ve Türkçemiz

Milliyet! Bu kelime etrafında büyük mücadelat oluyor. Asrımızda üss milliyeti teşkilat-ı cedideye ve bu teşkilat dolayısıyla tekâmülât-ı medeniyeye bâdî olmaktadır. Millet şeklinde toplanan insanlar bir vicdân-ı müştereğe sahib olarak behemehâl kuvvetli bulunmak, bunun içinde terakkî etmek lazım geldiğini anlıyorlar. Ma'a mafih icâbât-ı iktisâdeyye, herhâlde, müvelled-i terakkîyat olmak da, icâbât-ı milliyyenin fevkindedir.

Bugün, milliyetin mü'eddası vardır. Hâlbuki bundan evvel milliyetden ziyade mezheb denilen cami'anın tarihinde, ictimâ'ıyyâtta dahl ve te'siri oluyordu. Ma'amafih eski zamanlarda bile milliyetin, ezmine-i asrîyyede de mezhebin, ba'zı yerlerde mütefevvik olduğunu görüyoruz.

Fakat bu mebhâsı uzatmayalım. İşi kısa tutmak için diyelim ki asır, asr-ı milliyettir. Diğer heyetler, cem'ıyyetler, << millet >> şeklinde toplanmış, tecehhüz etmiş iken bizim gayr-ı millî bir manzara irâ'e etmekliğimiz intihâr demek olur. Evet! Tarafdar-ı milliyetiz. Türk'üz. Bütün terakkîyâtın bu câmi'a-ı milliyet dâhilinde arayacağız. Hatta biraz daha ileriye gidelim: Fransız ve Alman sosyalistleri ki muharebeden evvel redd-i milliyet ve neff-i kavmiyet uknumlarını kendilerine şî'âr-ı ittihâz etmişlerdi ve şimdi [Victoir] gazetesini çıkaran [Gustave Hervé] Almanya ile harb olursa Fransız bayrağını gübrenin içine sokub başımın çaresine bakacağım diyordu- bunlar, harb ilan olunur olunmaz hemen milletdaşlarıyla birleştiler; Nazariyyât-ı sabıkalarını bıraktılar, unuttular ve, hatta [Hervé] lütfen, âtîfeten, merhameten, kendisinin hâtır için olsun ilk saff-ı harbe gönüllü sıfatıyla sevkini Harbiye Nâzırından istid'a ediyordu. Elbette böyle bir zamanda, tarihin bir hatarlı

geçid yerinde temelli redd etmek bir cinayet olur. Bu tavi'ti'a-ı fikriyyeden sonra saded-i lisanımıza gelelim! Milliyetin pek ziyâde tezâhür etdiği yer, el-hak, lisandır. Binâ'en aleyh evvelince iktidâmızı lisanın muhâfaza ve takviyyesine, terakkî ve tekâmülüne verelim ki vazife-i ibtidâ'iyeye-i milliyemiz îfâ edilmiş olsun. Buna kâdir olmaklığımız için lisanın seyr-i tabî'isini, cereyan-ı târîhisini, tabî'atını bilmeliyiz. Eğer fazlaca Avrupa'ya müteveccih olursak [milliyet]den çıkmış oluruz. Kezâlik eğer ziyâdece şarka bakarsak yine [milliyet] mağdûr olur. Çünkü bizim kendimize mahsus bir [Osmanlı-İslam-Garb Türklüğümüz] vardır. Al-i Osmanın altı kûsur asırlık saye-i hükümrânisinde bir milliyet teşkil etmişiz ki bunun bizden başka milliyetlerden farkı vardır. Milliyetimiz budur. Vâkî'â evvel-be-evvel Müslümanız, lakin Türk Müslümanız. Filvâkî' unsur ve ırk i'tibârıyla menşemizi [Mahan] köylerinde aramak iktazı ider. Lakîn Şimâl Türkî, Buhara Türkî, Türkistan Türkî, Azeri Türkî, Kazan Tatarı, Semerkand ve Buhara Türkî, Çağatay, Uygur, Özbek, bilmem ne, değiliz. Osmanlı ve Garb Türkîyiz. Bu sıfatlarımız bizim hem din ve hem ırklarımız ile münasebetimize hâlel getirmez. Lakin bu muhâlesat ve uhuvvet bizi bizden teb'îd ve tebrîd etmemelidir. Biz, altı yüz otuz seneden beri başka şerâ'it-i ictimâ'iyeye dâhilinde, diğerlerinden ayrı bir hükümet-i milliye'nin zîr-i tâbî'iyetinde bütün bütün müfrez bir iklimde yaşamışız. Biz Mülk-ü Ruma tevârüs ederek deniz ile ve akvam-ı garbiye ile ihtilât ve imtizâc etmişiz. Binâ'en aleyh sâ'ir Turaniler ile aramızda bir husûmet ve münâferet değil, bir bu'diyyet hâsıl olmuştur. Onların zevki başka, bizimki başkadır. Onlar denizi bilmez; bizim ise hayatımız derya ile alakadardır. Onların etnografya itibariyle bizden farkları küllîdir. Osmanlı Türkleri an'ane-i İslâmîye dâhilinde, sell-i seyf cihad ederek i'lâ-yi kelimetullah Allah'a himmet edip birçok Avrupalıyı Müslümanlık ve Türklük şerefine nail etmişlerdi.

Osmanlı Türkleri bir unsur-ı hâkim ve metbûdur. Bu itibâr ile pek değerli hasail ve secâyâyâ maliktirler.

Şimdi bu cereyandan, bu seyr-i tabîiden inhirâf eder isek – milliyet-perverlik - edeceğimize, bilakis milliyetden inhirâf etmiş oluruz. Lisanımıza zamm edilen Turûnîe's-sadî her bir kelime ile gaye-i milliyemizden bir hatve girilmiş oluruz.

Bir misâl: İtalyanlar doğrudan doğruya kadîm Romalıların, Latinlerin varis ve hâl ifeleridirler. Lakin bunlar ne kadîm Romalıdırlar, ne de ma'nâ-ı atîkî ile Latin. Lisanları da, bilâ vasıta Latincenin müştakı olduğu hâlde Latince değil, İtalyancadır.

Fransızlar lisanen Latinlerin hâl ifeleri, belki en mütekâmil hâlifeleridir. Millet de her neden ise, kendisine [Neo -Latin] ıtlâk ediyor. Bununla beraber Romalı ve Latin başka, Fransız bütün bütün başkadır. Hiçbir İtalyan ve Fransız, vaz'iyet-i hâzıralarını bırakıp da [Kampania] ve [Laçium] un sekene-i kadîmesine temessül etmek istemez.

Menşe', ırk, unsûr, başka; milliyet-i hazırâ, kavmiyyet-i lâhika ise yine başkadır.

Birçoğumuz bu mefhumları ziyadesiyle karışdırıyoruz.

Turan ile Mülk-i Rum arasında mesafe itibarıyla binlerce kilometre olduğu gibi, iki mecma-i beşer arasında da etnografyaca, tarihce, mizacca, hatta lisanca o kadar büyük kilometre fark vardır.

An'anât-ı mütefevvice-i Osmaniyyeden ikisi Çingiz ve Timur husûmetleridir. Çingiz fitnesinden kaçmak sûretiyledir ki Osmanlı- Türk millet-i garbiyesî doğabildi. Binâ'en aleyh Çingiz, an'ane ve mukaddeme-i tarih-i Osmaniyyede esaslı bir vesile-i husûmettir. Şurası da unutulmamalıdır ki milliyetler, diğerlerinden ayrı bulunabilmek için baz' husûmetlere muhtâçtırlar. İşte bizim de muhtâç bulunduğumuz adâvetlerden biri de budur. Timur da derdest-i teşekkül bulunan milliyetimize kasd eden en yaman muhâl if ve muârızdır. On seneden ziyade, Timurlenk belasıyla, devletimiz ve milletimiz husûfe uğradı. Bu fasıla-ı saltanattan bizi tahlîs eden Çelebi Sultan Mehmed bi-hakkın bânî-i sanî-i devlet ve millettir.

2.5. << Esperanto>> Lisanı ve Türkçemiz

Doktor [Zamenhof] isminde ağıleb-i ihtimal Rus Yahudilerinden bir zat elsinenin gayr-ı tabi'î ve nâma'kûl olduğunu nazar-ı ibtisare alarak şevâzı, semâ'î ef'âli ve bunun gibi her lisanı ta'sib eden pürüzleri kaldırıp << Esperanto >> ünvanıyla bir yeni dil ihdâsına himmet etmiştir. Sâha-ı ma'kûlâtta kalınır ise, bundan a'lâ bir şey' olamaz. Niçün hakikaten müzekker ve mü'ennes olmayan eşya tezkir ve te'nîs edilsin; neden bir fi'il bir şekilde, bir diğeri başka bir tarzda tasrîf olunsun? İşte sühûlet-perver doktor cenabları, ceffe'l-kalem, bu müşkilâtı izâle etmiş ve meydana bir lehçe gelmiştir. Bir aralık bazı büyük zevat - hatta İspanya Kıralları On Üçüncü Alfons Hazretleri - lisan-ı muhdese ehemmiyyet verdiklerinden bunun mütekellimleri çoğalmış, bu lisanca bir de edebiyat vücûda getirilmiştir.

Lakin?

Lakin lisan teşkil edilmez, teşekkül eder; Bir günde vücûd bulmaz, lisan asırların mahsul-ı sakitane-i gayr-i şu'ûrîsı bir acîbe olduğundan Esperanto da, onun ağabeyi << Volapük >> dili gibi kurumuş, bir düşün çocuk gibi tenemmüvden mahrum kalmıştır.

Lisan gayr-i ma'kûl bir şeydir. Ona, ancak bütûn ve ensâl tasarruf edebilir. Lisana yalnız asırlar söz geçirir. En büyük üdebâ, en bülend şu'arâ bir lisana, o da avân-ı teşekkülünde olmak üzere, ancak birkaç kelime idhâl edebilirler.

Mal ve mülke tasarruf gibi, lisana tasarruf edilmez.

Lisanın akıl ve mantık ile münasebeti az, hatta pek azdır.

Lisan, bir hey'etin kabulü veya erbâb-ı iktidar ve ihtisâsdan bir zâtın teklifi ile - bir lâyiha-i kanuniyye gibi- kabul, redd, ta'dîl veya ıslah edilmez.

Vâkı'â lisana tasarruf edilir, büyük edîbler bir dilin veçhe-i azîmetini değiştirmeğe kudret-yâb olabilirler; lakin ne mertebede? Eğer bir zat, bu hususda tasarrufât-ı külliyyeye kalkışacak olursa, âmme bu tasarrufâtı hüsn-i telakki edemeyeceğinden, bu tasarruf bil'âhare kendi söylediğini anlayamaz bir vaz'iyette kalır.

Lisan, bidâyetinde, dört na'la ilerler. O zaman tasarrufat ziyâde olur. Lakin gitgide lisanlarda bir tevakkuf hâsıl olmaktadır. Bu tenemmüv aynıyla çocukların büyümesine benzer. Bir mahlûk-ı insani doğar doğmaz sür'atle neşv-ü nemâ bulur. Yirmi sene, mütemadiyen, cüsse tekâmül eder. Ondan sonra tenemmüv batîleşir. Git gide bu tenemmüv his edilmeyecek derecede gevşer. Lisan ile insanın tekâmülü arasındaki bu müşâbehât-i şâyân-ı kayd ve nazardır. Meselâ [Dante- Alighieri], kendi zamanında İtalyancaya, şimdi [Danvinçiv] in tasarrufatundan ziyâde tasarrufatda bulunabilirdi. Rezaizade Ekrem Bey herhâl de Fuzuli'den daha az tasarrufat-ı lisaniyyeye muktedir olabilmıştır. El sine tevâlî-i dühûr ile tekarrur edince tasarrufat bütün bütün güçleşir.

Hatta çocukların bilmekle iftihâr edemeyecekleri bu hakâ'ik memleketimizde biraz intişâre muhtaçtır.

Bir aralık << Dekadan>> lar lisanı ıırından çıkarıyorlardı. Cehd-i ekall kanunu mcibince bu zevât Fransa'nın ser-hôş şu'arâsını taklide koyuldular. Ondan sonra terkîbleri bozmak, hiç bir memleket-i Türkîye'de isti'mâl olunmayan gya Türkçe kelimatı kullanmak moda oldu. Acaba, filoloji ve lengüistik noktateyn nazarından bir lisan bu kadar tasarrufata mütehammil midir?

Hangi memlekette, tarih-i ummde, elsinede bu kadar tasarrufat vuku' bulmuş da, bir netice hâsıl olmuştur?

Âmme ki lisana şâyi'an mutasarrıftır- lisanın şâyi'an diğeri iki mutasarrıfı ise mâzi ve istikbaldir - Acaba birkaç kalem-rev hukukuna tecavüzlerini nasıl görrleri?

Âmme, sâkittir. Onun kabul de, reddi de skn ve sükût içinde vukû' bulur. Binâenaleyh ne âsâr-ı hiddet, ne de me'âsir-i hayret ibraz eder. İşte, âmme-i beşer, bu itiyadına tevfikân Esperanto denilen ve elsinenin hikmet-i teşekkülüne na-muvafık bir sûretde teşkil edilen dili, vehle-i ibtidâ'ıyyede gösterilen rağbet ve verilen tahsisat-ı nakdiyeden sarf-ı nazar, talâk-ı selâse ile boşamıştır. Hulle ile tekrar tenkhi gayr-i kabuldür. Buna mukabil elsine-i câriyeye, her gün, binlerce yeni kelime giriyor. Bi'l-iltizâm Fransızca emsâle müracaat edelim: avion, metro, auto, radio, film, submersible, boche, radicaile, rastaquère, embouteillage ilâ ahire. Bunlar sühûletle lisanca hazm olunuyor. Niçün? Çünkü kelimat-ı mezkrenin her biri bir eser-i ihtiyaç olmak üzere tedvn edilmiştir.

Maddi veya hissi, hatta bed'- ihtiyaat-ı kelimatın mvellidleridir. Kezâlik maddi veya hissi istiğnâlar kelimatın mâhleridir. Kelimatta arz ve taleb kanununa itaat ederler. Bir edib, şu'r veya gayr-i şu'r âmmenin bir talebine muvâfık bir kelime arz ederse, o, kabul olunur. Eğeri arz ile taleb arasında münasebet olmazsa, emin olunuz, o kelime düşer; Doğru, müfid bile olsa nlr. Bir şair veya edib pek mahir olmalıdır ki arz ve taleb beyinde nisbet olmadığı hâldede âmme onun nazını ekebilsin ve kelimesini hüsn- telakki etsin! Bu her nefere nasib olmaz. Türkçemizde tasarrufat-ı külliyyeye teşebbüs edenler, onu bundan biraz evvelki bazı gayr-i Turan gibi Avrupalılaştırmak isteyenler veya safvet-i Turaniyesine irca' arzusunda bulunanlar ekseriyetle hlus-ı bâl ve niyet- ashâbdır. Bu zevat-ı stdeşim lisanı pek geri görüyorlar ve - Neden lisanımız bu kadar arkada kalmış? Nevhasıyla gayretde ifrâta gidiyorlar. Hâlbuki her şeyi kabil-i terakkî değildir ve her şeyin terakksi bir olamaz. Meselâ sa'nat ve ticaret sahasında seri' terekyâta imkân vardır. Çünkü hırfet ve ahz ve i'tâ mahâl

l-i terakkîdir. Şu kadarki lisan onlara benzemez. Etnografyaca terakkî pek güçtür. Ondan hemen sonra lisan gelir. El sine, pek betâ'etle terakkî eder. Terakkîyat ve tekâmülâtta vesâ'it-i tabî'yye ile olur, sun'îye ile, zûr ile değil! Lisan ve telâkkî-e âmme adeta mi'de gibidir. Mi'de, hazm edebileceği kadar mevâd-ı gıdâ'îyeyi kabul eder; fazlasını çıkarır, kusar. Aynıyla bunun gibi bir lisan, ancak eritebileceği kadar teceddüdâta müsâid ve müste'iddir; Bunun ziyâdesi hemen ifrâz olunur. Şurası da unutulmamalıdır ki insan ancak kâbil-i ekl olan mevâdı yiyebileceği, ondan başka nesneleri bel edemeyeceği gibi, her lisan da, kendisince kabûl ve telakkîye imkân bulunan teceddüdâta küşâdedir; ondan mâ'adâ tahavvûlat ve teceddüdât onun bünyesine dâhil olamaz. Bir aralık alafranganın biraz sathîce taklidi olmak üzere, memleketimizde, romanlar yazılmağa başlanmıştı. O gayr-ı me'nûs, nâ-hôş, acemice ibârâta, isti'ârâta tahammül etmek kabil değildi. Her zaman olduğu gibi, o vakitte, ancak bir zümre-i kalîle-i şebâb bu romanlara kapılmışlar, intihâlâta koyulmuşlardı. Lakin bu vâdî cereyân-ı dühûra dayanabildi mi? Bu [Dekadantizm] evrâk-ı hazân misillü döküldüğü gibi, emin olalım ki, hâl-i hazırda mugâyir-i tabî'at ve menâfî-i dehâi lisan olarak ortaya atılan turûzda düşecek, dağılacak, sönecek, kırılacak, unutulub gidecektir. Bütün bu cereyânlara rağmen lisanın seyr-i tabî'isini takib etmemesi kabil değildir. Fransızca darb-ı meşhurdur: << tabî'îyi kuğ, doludizgin avdet eder! >>

Asıl mes'ele ve ma'rifet lisanın bu seyr-i tabî'isini bilmek ve ona tevîk-ı cehd etmektir.

Eğer Osmanlı – garb- Türklüğü milliyetini ırk ve unsur içinde gaib edersek- doğrudan doğruya milliyetimizi elden geçiririz. Eğer Türkçemizi, Çağatay ve Tatartca içinde boğar isek bugün söylediğimiz bu güzel ve ahenkdar lehçemizden de mahrûm ve mehcûr kalırız.

Lakin te'essûf etmeyelim; endişeye de hiç mahâl yoktur. Ne milliyet, ne de lisan, mesâî-i münferide ile hatta bir zamanda mesâî-i âmme ile mütebeddil veya mün'adim olmalıyız. Lisan da, milliyet de a'sârın muhassalasıdır ve yalnız nesl-i hazırın değil, mazinin de, istikbalin de şâyi'an malıdır. Maziden tecerrüd edemeyeceğimiz gibi, istikbale de istediğimiz gibi tasarruf edemeyiz; Hâkim olamayız.

2.6. Tevte

Türkçemizin adı meselesine gelebilmek için devletimizin ve milletimizin adı maddelerinin tavzîhi iktizâ eder. Buna binâ'en mukaddemâ tarafımdan yazılılıb da neşir edilmeyen bir fıkrayı buraya derc ediyorum.

2.7. Devletin Adı

Devletin adı nedir? muhârebât, muvaffakiyyât ve inhizâmât-ı mütenevvi'adan sarf-ı nazar devletin arâzîsi hangisidir? Şu iki su'âle cevap hazırlamak için, girîz-gâh makâmında, meşhur coğrafi [Elize Reclu] Elisée Reclus'nun bir fıkrasını hulâsaten iktibâs edelim:

Çinliler kendilerine verdiğimiz ismi asla isti'mâl etmemişlerdir. [Çin] kelimesi Hindliler tarafından kendilerine muzâfdır ve ağleb-i ihtimâl Tsin [Çin=Tisin] namında olub on dört buçuk asır evvel hükümrân olan sülâlenin unvânından me'hûzdur. Çinliler, vaktiyle, memleketlerini orada hükûmdarlık eden â'ilelere izâfeten yâd etmeği i'tiyâd edinmişlerdi. Bu i'tibâr ile meselâ Fransa [Karolovenjiyen], [Merovenjiyen], [Kapasiiyen], [Bourbon], [Napoleon] hanedanlarının padişahlık ettikleri asırlarda, sırasıyla, Carolingie, Mévorolingie, Capétie, Bourbonie ve Napoléonie yâd olunmak lazım gelirdi. [Çin] â'ilesinin ismini memlekete vermek de bazı mertebe hakkı vardı. Çünkü Roma ve Kartaca'nın boğuşmağa başladıkları avânda, ya'nî mîlâddan bir rub' bin sene evvel Çinin vahdetî bu hanedan sayesinde husûl buldu. Kadim Çinin eyalet-ı mütenevvi'asından biri diğerleri üzerine tefevvuk etti. Eski Galya'da [il-dev- Frans] ın Ile - de - France [Normandya] Normandie, [Borgonya] Bourgogne, [Akutanya] Aquitaine ve [Languduk] Languedoc üzerine isti'lâsı gibi. Mevzu-i bahis olan ülkede fâtihi ve cümle bilâdı bir merkeze rabt edecek bir kâbiliyyeti hâ'iz olan [Çin] hanedanı saltanat etmekte idi. Çinliler, [Çin] lafzî gibi kendilerine sâ'irleri cânibinden râygân edilen [semâvî] Céleste ünvanını da bilmezler. Çin şu'arâsı tarafından kullanılmış olan [Tien- hia] Tien hia [tahte-l sema] ma'nâsınadır ve ale'l-ıtlâk [fevka'l-kamer] bütün âleme monde sublunaire, husûsıyla Çin memleketine ıtlâk olunur. Lehçe-i avamda Çine [Çung Koav] Tchoung Kouò derler ki [vasat krallığı] veya [vasatî imparatorluk] demektir. Ağleb-i zan [Truva] muharebesi hengâmende Çin'in ortasındaki ovalar civâr ülkelere tagallüb ettiğinden bu nâm ta'ayyün ve takarrur etmiştir. Fi-l-vâkı [Çeov] Tchéou hanedanının pay-ı tahtı ve makar-ı nüfûzı [Honan] Honan da, bir nokta-i merkeziyede bulunuyordu. Fakat belki bu iddi'â yanlıştır ve her milletde olduğu gibi

Çinlilerde de memleketlerinin kâbil-i sükna-arazinin ötesini teşkil ettiği fikri bu tesmiyeye sebep olmuştur. Çinliler şimal, cenûb, şark, garb semtlerinden başka bir de Çin memleketini hesâba idhâl ile cihât-ı erbaa'yı beşe çıkarırlar. mukaddemâ bütün ülkenin haritası tanzîm olduğunda arâzî-i hükümdârî vasat telakkî olunurdu. [Mançu] istilasından sonra devletin ünvan-ı resmiyyesi [Tatsing-Kouv] Tatsing kouo olmuştur ki lügaten [Büyük ve halis imparatorluk] demektir. Yahud [Ta- sing-kouv] Ta Tsing kouo der ki [Halislerin büyük imparatorluğu] manasına gelir. Halk, vatanını [Sehai] Se haî diye yâd eder; [dört deniz] demektir; [dört deniz] ise [mükevvenât] mürâdifidir. Kezâlik bu vatan birçok esma ile de yâd olunur. Bunlardan [Ni-Ti] Nouî ti [dâhilî arazi], [Şipa şang] Chipa chang [on sekiz vilayet] demektir.

Çin'in zarîf esâmîsinden biri de [Hoa-Kuov] Hoa Kouo [çiçekli imparatorluk] veya [çiçek memleketi] manasındadır. Bu da kendi lahınlarınca [terbiye ve nezaket memleketi] nin mürâdifidir. Edeb-i kelâm muktezâsınca Çin'e bazen [Büyük << Şing >> Ching'in hanedanının zarif imparatorluğu] da denir. Bi-z-zât kendilerine gelince: Çinliler vatandaşlarına [Hanjin] Hanjin derler ki [Han] şahıs âdemî; [Hanze] Hantze [Han] oğlu demek olur; lügatçe [yiğit insan] a mu'âdildir. Cenûb Eyaletinde [Tsangjin] Tsangjin derler. [Han] ve [Tisang] hanedan isimleridir. Kezâlik bunlar kendilerine [Limyin] de ıtlak edeler ki ma'nâsı [siyah saçlı ırk] dır. Bundan başka esâmî de müsta'meldir. Bunun için Çin'de mevâkî isimleri de na-müstakırdır. [intiha]

Bu fıkradan istihsâl ettiğimiz netice: Şark ve Asya âleminde milletler ve binâ'en aleyh vatanlar sûret-i kat'iyede takarrur etmemiştir. Gerek Türk ve gerek İslâm hükümetleri ale'l-ekser eşhâs ismi ile yâd olunur. Emsile: Benî Ümmiye, Abbâsîler, Benî Tolun, İhşidi, Fâtımî, Benî Tahir, Benî Saffar, Benî Saman, Âl-e Buvey, Benî Selçuk, Âl-i Sebeketkin, Âl-i Çingiz, Âl-i Oğuz, Âl-i Dinar, Âl-i Yinar, Âl-i Danişmend, Eyyûbiler, Karaman Oğulları, Aydın Oğulları, Saruhan Oğulları, Germiyan Oğulları, Menteşe Oğulları, Hamid Zadelers, Teke Oğulları, Karesi Oğulları, İsfendiyar Zadelers, Dulkadir Oğulları, Âl-i Ramazan, Safeviler, ilâ ahirihi, gibi.

Hâl-i hâzırda Avrupa'da olduğu üzere devletler memâlikin isimleri ile yâd olunmazdı. Zaten hükûmâtın vatan ve memleketleri ihtizâza tâbi idi. Fikr-i vatan yoktu. Her nerede hükümet kurmak mümkün ise vatan orası ad olunurdu. Nitekim Türkler gelüb Arab ülkelerinde, Hindistân'da, Bağdad'da; Arablar İspanya'da; Tatarlar Avrupa'nın ortasında hükümetler

kurmuşlardı. Vakit olur bir hânedân maskat-ı re'sni, ilk yurtunu gâ'ib eder, başka bir yere göçerdi. Bunun Avrupa'da bir tek misali vardır ki o da Avusturya'dır. Avusturya = [Osteraraiğ] Oesterreich şark saltanatı demektir. Fuzuli olarak kendisine Roma İmparatorluğu ünvanını da vermiştir. Kezâlik milel-i şarkıye gibi bu saltanat da garb ve vasatı Avrupa'dan şarka doğru mühtez olduktan ve Almanya Konfederasyonundan çıktıktan sonra mâhiyyet-i milliyesi ihtisârzade olmuştur. Merâkizde böylece tebeddül etmiştir. Selçukiler her muktedir oldukları yerlerde saltanat sürmüşlerdir. O hâlde devletimizin adı nedir? Devlet hakikaten bir Türk devleti olduğu hâlde yakın vakte kadar bu kelimeyi kullanmamıştır. Zaten kadimen [bî-idrâk] vafına terdîfen [Etrâk] hor görülürdü. Muharrerât-ı kadîme-i Türkîye'de de böyledir. [İslâm] ismine gelince: Haremeynin iftitâhî ve hılâfetin Osmanlılara intikali gününe kadar bu ünvan sûret-i hâssada değil, sûret-i âmme de devletce kullanılmıştır. Bir devlet, kendisini [fâzıla], [âdile],[aliyye] elkâbı ile tevkîr edeceği gibi zaten bir Hükümet-i Muhammedîye olan Âl-i Osman da devletlerine [İslâmîye] sıfatını ilave etmişlerdir. Lakin Selim-i evvelden sonra bu lakab istikrar buluyor. Çin devlet-i asyayesi gibi bizim hükümet-i şarkîyemizde birçok esâmî arasında küllefe-i intihâb içinde kalmıştır: [Devlet-i Aliyye], [Saltanat-ı Seniyye],[Hükümet-i Osmaniyye], [Memâlik-i İslâmîyye], [[Memâlik-i Mahrûsa], [[Memâlik-i Mahrûsat'ül Mesâlik-i Şahane], ilâ ahrihi.

Milletin ismi de sûret-i kat'îyyede mukarrer değildir. Keza vatanda öyledir. Merâkizde böyle. Bir de devlet kesb-i azamet ettikten sonra hükümet bütün küre-i arzı kendisine mal bilmiştir. Onun için padişaha falan ve falan yere izafetle oranın sultânı dense bu iddi'âya hâlel gelecekti. Bakınız padişah kendisine ne diyor: << Ben ki Sultan Sanâdîd-i Selâtîn, ve Esâtîn-i Havâkîn, Tâc-bahş-ı Husrevân-ı Evreng-nişin, Kasır-ı Kusûr'ul-kanıtın, Kasir-i Cumhur'ula-kasire, Kahraman-ı mâ' ve alatin , Zıll-ullah Te'ali Fil arzin El-mütemekkin ala makam' ul-şeriata'ul-şerife [Ani cail fi-l arz Halifete] ve Eşref-i Medayin ve Emsar ve Eymen-i Dar ve Diyar olan Haremeyn-i Şerifeynin Hâdimi ve Kuds-i Mübareken hamî ve hakimi ve Darü's-saltanatal'ul Aliyye ve Mefhar-ı Makarral-Hilâfet'ül-seniyye Mahrusa-i İstanbul Hamiyyet un elbliye ve Mahmiyye-i Edirne ve Mahrusa-i Brusa'nın ve Rumeli ve Temeşvar ve Vilayet-i Bosna ve Budun ve Sigetvar ve Eğri ve Kaniye ve Semendere ve Belgrad ve Vilayet-i Anadolu ve Karaman'ın ve Diyar-ı Arabistan ve Şam Darü's-selam nüzhet-i makamın ve nâdir-i asr olan Mahruse-i Mısır ve Yemen-i Eymen ve Habeş ve Aden vilayetlerinin ve Bağdâd-ı Behişt-âbâd ve Basra ve Lahsa ve Suvaken ve Sana'a ve Haleb ve Zû'l Kadiriyye ve Şehr-i Zûr ve Adana (yani Atana) ve Tarsus ve Kıbrıs ve Antalya ve Sakız ve Diyar-ı bekr ve Rakka ve Rum ve Çıldır ve Eyalet-i Umadiye ve umumen Kürdistan

ve Kars ve Erzurum ve Gürcistan ve Kefe ve Gözlöve ve Deşt-i Kıpçak İklimlerinin ve Dârü'l-cihâd Tunus ve Trablusgarp ve Cezayir garb vilayetlerinin ve Erdel ve Boğdan ve Eflak ve sa'ir Dârü'l-harbden kuvvet-i Kahire-i Husrevâne ve Satvet-i Bâhire-i Mülûkânemiz ile Bi-avni'llahi'l- Meliki'l-Fettâh Kabza-i Fetih ve tezhire götürülen medayin ve emsâr ve memâlik ve diyarın ve bil-cümle aktâr-ı ber-i bahrın şehir-yârî ve emâkin izzet-disarın tacdarı ve Akdeniz ve Karadeniz ve nice memâlik ve Cezayir ve benâdir ve ma'abirin ve kabâ'il ve aşâ'irin ve nice kere yüz bin asâkir-i Nusret Me'âsirin padişah-ı Ma'delet-penâhı ve şahin-şahı Nusret-i dest-gahı mazhar inâyât'ül-sermedîyye muhassaniyat'ül-millet'ül Muhammedîye sultan....>> bu kadarı çok değil. Çünkü Avrupa hükûmdarları bile kendi namlarına mu'tî fermanlarda üzerlerinde hükûmran oldukları ülkeleri ve hatta saltanat mevhûmelerinin cari olduğu [Meselâ bunların birçoğu Kudüs kiralıdır.] yerleri sayar, dökerler. Lakin mu'âhidenin mâba'dına gelelim: <<.... semend-i sa'âdet-mend sâhib-kırânı kabza-i kuvvet ve kudretimize mukarrir ve cümle-i rub' meskûn ve heft-ıklîm bi-tevfîk'ül-samedânî zimam-ı iktidârımıza musahhar olmuştur. >> İşin garibi şu ki bu ünvanları efrenc mülûkî mu'âhedâtta kabûl etmişlerdir. Hâl böyle olunca hiç bir hükûmdar, hükûmdar değildir. Sultân-ı mutlak, Ekber-i Âl-i Osmandır. Binâ'en aleyh meselâ evâ'il-i Ramazân sene 1091 tarihli bir ahidde Filemenk kiralına şöyle deniyor: <<.... Mefâhir'ül Ümara'el İzame'el İsevîye, Merâci el-kübra-i el-fihâm mine'l-millate'l-mesîhiyye muslih musâlih cemâhîri'l-tahifet'ül-nasraniyye, sâcid ezyâlî'l-haşmete ü el-vakar, sahib-i delâ' il'il mecid vel iftihar Nederland'a (1) vilayetlerine tabi olan Genderland'a (2) ve Hollanda (3) ve Zelanda (4) Osrahanda (5) ve Frizlanda (6) ve Odrente (7) ve Gazunga (8) ve Groninlanda (9) ve dahi Meşık Hindustan'ın (10) vilayetlerine tabi nice memleketin üstadı ceneralleri ve hâkimleri hetamet-i avakıbham bil-hayr...>>

Hülâsa hiç bir tacdar, hakiki padişah add edilmiyor. Hükûmdarane kademe kademe rütbelere veriliyor. Meselâ Şarlken – her hâlde Osmanlı Hakanından küçük olmak üzere – padişah ise de biraderi olan Avusturya İmparatoru Ferdinand ancak sadrazam İbrahim Paşa menziletinde bir bende-i Süleyman hanıdır. Padişah onu oğlu telakki ediyor ve garibdir ki o da kendisini İbrahim Paşanın kardeşi olmak üzere ona name gönderiyor.

Esaminin âdem-i tekerrürü şarkda bir âdettir. Abdülmecid zamanında artık bu ünvanlar garib ve eskimiş görüldüğünden biraz ihtisara uğramıştır: << Biz ki bi-lutfih'il mûlî Türkistan ve şamil olduğu memalik ve beldenin padişahı el-sultan ibn-il Sultan'ıl Sultan'ıl Gazi Abdülmecid Han ibn-ül Sultan'ıl Gazi Mahmud << Han ibn-ül sultan-ıl Gazi Abdülhamid

Hanınız...>> Görülen şu [Türkistan] kelimesi bir sehiv olsa gerektir. Çünkü Osmanlı Türkleri hiç bir vakit memleketlerine Türkistan dememişlerdir. Coğrafya ıstılâhanca ve örf mucibince [Türkistan] el-hâletü hâzihi Rusya ve Çin arasında kalan vasati Asya yani Turan ülkesidir ki buraya padişahlarımız kavlen bile iddi'âi tasarruf etmemişlerdir. Zann ederim ki menşenin biri Turquie kelimesini Fransızca ibare-i resmiyeden sehiva [Türkistan] diye tercüme etmiştir.

İstidrâden ve hâtimeten diyelim ki şehir isimleri de bazen bizde mukarrir değildir. Mesela payitahtımız olan [Kostantiniye] -veya [Bizans]- şehrinin ismi unutulmuş ve ancak meskûkât ve bazı ibârât-ı resmiye üzerinde kalmıştır. Ona mukabil [Der-saadet], [Der-aliyye],[Asitana],[Dâr-ül Hilafe] demişiz. [İstanbul] lafzı ise bî-manadır. Yunanca mef'ûl-i ileyh [şehre] mânasına [İstinpolin] kelimesinin muharrefidir. Poli yani şehir [kostantiniye] olabileceği gibi her beldede ola olabilir. Buraya muhtass değildir.

Arablarda da buna şebîh gayr-ı kat'î esâmî görüyoruz. Meselâ merkad-ı Risâlet-penâh'i'yi muhtevî olan şehir isimsiz kalmıştır. [Medîne-i Münevvere], [Medînet'ün Nebi] asıl îtibârîyle bir ilim değildir. [Yesrib], [Zi silm] gibi şehrin kadim isimleri ise unutulmuştur.

2.8. Milletin ve Lisanın Adı

Nedir? Bu da takarrür etmemiştir. Millet-i İslamiyye, Millet-i Ahmediye, Ümmet-i Muhammediye... İlh gibi kelimat birer medlûl-i fennî değildir. Türkler, Türkî kaba telakki ettiklerinden bu ünvan ile kendilerini nadiren kasd ederlerdi. Lakin ilmî ve tarihi bir adları olmak lazımdır. Fikrimce milletimizin adı- Şimal ve Şark Türkleri yani muhtelif Tatar kabaili ve Çağatayilerden tefrîkimiz için [Osmanlı Türkü], veya [Garb Türkü] dür. Şu ikinci lakabı - gayr-i me'nûs olmakla beraber – diğerine tercih ederim. Çünkü aynı lisanı mütekellim Türkler tâbi'iyetten ayrıldıklarından veya asla tâbi'iyet-i Osmaniyyeye girmediklerinden- Kırımlılar, Şirvanlılar ilh gibi - Osmanlı sıfatı onlara şamil olamaz. [Garb Türkü] ıstılâhî daha fennî ve kat'îdir. Lisana gelince, o da sadece de [Osmanlıca] değildir. Türkçedir. Şimal ve Şark Türkçesinden tefriki için [Osmanlı Türkçesi] veya daha doğrusu [Garb Türkçesi] denebilir. Süleyman Paşa Ekrem Bey'e olan bir mektubunda dediği gibi lisan Türkçedir; Osmanlıca değildir. Devlet-i Selçukiye devam etse ve Saltanat-ı Osmaniye teşkil etmese ona [Selçukça] mı diyecek idik? Muallim Nâcî Efendinin ta'assubunu tarihe

na-ma'kul görürüm. Edebiyat-ı Osmaniye, Sarf ve Nahv-i Osmanî, Lügat-i Osmanîye, Elifba-i Osmanî, İlâ ahırîhi, terkipleri – tarihince- ne kadar galattır!

2.9. Osmanlı Türkçesi Hangi Aile-i Lisaniyeye Mensubdur?

Küre-i arz üzerinde ufak lehçeler müstesna olmak üzere, 930 lisan tekellüm edildiği ulemâ tarafından iddi'â olunuyor. Elsine-i mezkûre eskiden beri, muhtelif şekillerde tasnife uğramıştır. Son tasnif (Maks Müller) Max Müller'indir ve nev-a-mâ resmiyyet kesb etmiştir. Bu tasniften biraz bahs edelim:

Müller'in taksimi [kelimatın] tebeddül ve tenevvü îtibariyle tahavvülâtını ta'alluk eder. Temsil ve tanzim ettikleri fikirler nokta-i nazarından [cüzûr-ı kelimat] Radical'ın su'et terkîbyeleri, diğerleri ile imtizac ve ihtilâtları ancak bu tasnifin ta'alluk ettiği meseledir. Bundan başkası değil. İşte bu noktadan kâffe-i elsine üçe ayrılır: 1- Elsine-i Yek – heceiye Langues Monosyllabiques yahud Langues Isolantes. Bu gibi lisaneler da cezr Radicaller kelimat-ı müstakile ve muhtâre gibi kullanılır; 2- Elsine-i Lüsikiye Langues agglutinantes bu nev dillerde bir veya ziyade cezr birleşerek bir kelime olur. Böyle kelimatda cezrlerden biri esas lafzı teşkil eder, diğeri edat yerine geçer; 3- Elsine-i üsanaiye Langues à flexion. Bunlarda cezrlerden hiçbirisi istiklâl ve muhtâriyetini muhafaza edemeyecek derecede kelimenin içinde mahlûl ve mümtezic olur.

Elsine-i yek- hecaiye mutrızasına şu lisaneler dâhildir: Asya'da [Çince], [Siyamca] Siam, [Tibetçe], [Himalaya] elsine-i mütenevvi 'ası ve vasatı Amerika'da birkaç dil. [Bütün bu lisanelerin adedi eski, yeni onu geçmez.]

Elsine-i Lüsikiye enva'i: Bunlarda üçtür: 1- Bu nev'adakiler Afrika elsinesi olup Çince gibi sabit değildirler ve Elsine-i Samîyeye Sémitique yaklaşırlar. Bunlara Idiome atomique denildiği de vardır. [Yeni, eski 125'i mütecaviz dil bu âileye mensubdur.]; 2- [Elsine-i Turaniye], [Malezya ve Polinezya dilleri de bu şubeye dâhil farz olunuyor] aksâmı: evvela Şimal âilesi: [Macar- Tatar- Altay] dilleri, [Tunguz] Tongouse kolu.

Garb Lehçeleri: [Şapogir] Chapogire, [Orotong] Orotong.

Şark Lehçeleri: [Lamut] Lamute, [Mançur], [Japon] ve [Kore] kolu.

Sâniyen [Mongol] âilesi: Şark Lehçeleri: [Mongol Şarra] Sharr, [Halkas] Khal kas, [Şargol] Sharaigol; Şark Lehçeleri: [Olot] Olote yahud [Kalmuk], [Hoşot] Khochot, [Çungar], [Torgot] Torgout, [Durbet] Durbet, [Aymak] Aimak, Şimal Lehçesi: [Sokpas] Sokpas.

Sâlisen Türk âilesi: Çağatay kolu: [Buryat] Buriate, [Uygur], [Kuman], [Asıl Çağataî], [Özbek], [Türkmen], [Kasan] Cassan.

Şimal kolu: [Kırgız], [Başkır], [Nogay], [Kumyan] Koumien, [Karaçay], [Karakalpak], [Meşervak] Meschervak, [Yakut] ve Sibiryâ kabâil lehçeleri. Garb kolu: [Osmanlıca], [Derbend] lehçeleri, [Azeri], [Kırım] lisanı, [Anadolu], [Rumeli] lisanları (?)

Bunlardan sonra [Samoyed] Samoyède, [Macar-Fin] veya [Ural] lisanları, cenubda [Taini] Famill e Taïenne gelir.

[Malayu] ve [Polinezya] elsesi Madagaskar'dan Filipin atalarına kadar söylenir. Envâ'i bi-hisâbdır. [Ganga], [Ganj] âilesi lisanları yirmiye varır. [Luhite] Famille Lohitienne de o adede çıkar. [Monda] Mounda âilesine beş, [Tamul] Tamoul âilesine sekiz kadar lisan iltisak eder. Elsin-i Lüsukiyenin üçüncüsü ölü frastik Langues Holophrastiques'tir. Kafkas'da ve İspanya'da tekellüm olunan [Gürcü], [Bask] lisanları buna mensubdur. Amerika'da söylenen yüz lisandan bir kısmı bu âiledendir. Tafsilini sadedimizden haric görürüm. Elsin-i ünsanaiye ye gelince: Bunların kısm-ı evveli [Sami] lisanlarıdır: [Arab] yahud Cenub Lehçesi, [Habeşce], [Amharik] Amharique, [Haymari], [İbrani] veya vasat lehçesi, [Ken'ani], [Klasik İbrani], [Samariten], [Zebur Lehçesi], [Finikece], [Pön] Lehçesi.

[Arami] veya Şimal Lehçesi, [Kitab-ü Mukaddese Keldanisi], [Tarkûm (Targumique) Keldanisi], [Babil Keldanisi], [Haham Keldanisi], [Süryani], [Süryani-i Garbi], [Tedmur] yani [Palmira] lisanı [Peskito] Peschito, ilâ ahire.

Hindu – Avrupa-i âilesi: Cenub: Hind kısmı: [Vada Hindisi], [Sansikrib], [Pali] Pali, [Praklit] Prâcrit, [Magadhi] Magadhi, [Hindi], [Urdu], [Çinganece] ve daha on beş kadar lehçe.

İran kolu: [Zend], [Eski Parsi], [Hutût-u mîhye ile yazılan dil],[Pehlevi], [Parsi], [Afganca], [Kürdce], [Ermenice], [Belûçce] ve daha birkaç dil.

[Kelt] Celtique kolu: [İskoçya], [İrlanda], [Breton] ilh lehçeleri.

[Pelaj] veya [Grek-Latin] kolu: [Yunanca], [Yeni Rumca], [Ulah-Moldovaca], [Provensal], [İtalyan], [İspanyol], [Portekiz], [Fransızca].

İskandinav kolu: [İsveççe], [İzlandaca], [Danimarka-Norveççe].

[İllirya] kolu: [Arnavudca].

İslav kolu: [Let] veya [Litvanya] lehçesi, [Lehistan], [Slavon], [Bulgarca], [Rusca], [Sloven], [Hırvat], [Sırbca], [Lehce]- Polonezce- [Kadim Bohemia dili], [Çehce], [Kadim Polab] Polabe Dili, [Vend] Vindece.

Cermen kolu: [Eski yukarı Almanca], [Eski Vasat Almanca], [Almanca], [Şuabca] Souabe, [Bavyera-Avusturya] lehçesi, [Franko] lehçesi.

[Gotik] veya [Aşağı Alman] kısmı: [Got = [Kut], [Anglo-Sakson], [İngilizce], [Kadim Flemenkce] = [Hollandaca], [Flemenkce] = [Yeni Hollandaca], [Flamanca] eski ve yeni [Frizon] Fruzen, [Kadim Sakson], [Şimal-i Almanya Lehçeleri].

Vehle-i ulada asla sadedimize dâhil olmadığı zann olunan şu cedveli fenn lisan-şinası mecellelerinden iktibâs ve icmâl ettiğimizden dolayı kâri'lerimizin afvını rica ederiz. Bu cedvel biraz tashihe muhtaçtır. Ve bu itibâr ile tarih-i Osmani sadetine pek ziyade dâhildir. Görülüyor ki Osmanlı Türkçesi linguistlerce evvela elsine-i lûsukiye şubesine, sâniyen onunda elsine-i Turaniye kısmına, sâlisen de bu kısmın elsine-i Türkiye idâdına idhal olunuyor. Eğer tasnifat-ı sarf [üs ve menşei] Origine ve [terkîb-i nahvi] Syntaxe üzerine olsa idi zerrece îtirazımız olamazdı. Lakin Maks Müller ve tilmizlerinin tasnifleri [kelime] üzerine olduğundan burada mühim bir hatayı meydana çıkarmak lazımdır. Bir yerde şu fıkra tesadüf ettim: “ Le Turc Osmanli, avec sa structure claire et précise, est le type le plus frappant d'un language agglutatif.”

Hayır! Garb veya Osmanlı Türkçesi Arapça ile izdivaç ettiğinden ve belki kelimatın yüzde seksenini, bu kelimatın bi'l-cümle tasrîfat ve terkîbatını ondan almakla elsine-i lûsukiye den çıkub, elsine-i ünsaneîye zümresine dâhil oluyor. Bulgar Milletinin –Turani iken- bilâ-hare kâmilen İslavlaşması kabîlinden garb veyahut Osmanlı Türkçesi de elsine-i lûsukiyenin Turani kısma mensub iken Arapçaya temessül ediyor. Hele lisan-ı tahrirde esasen Türkçe

olan elfâzın pek çoğu bırakılmıştır. Bugün mücerredât ve maneviyata â'id Turan lehçelerinden bir kelime alıb da Osmanlı Türkçesine idhal etmek istersek soğuk düşer. O kelime [ecnebî] kalır. Hâlbuki Arapçadan aldığımız en nadir ve gayr-i menus bir lafzı kullanabiliriz. Ve az vakitte bu kelime Osmanlı tâbiyyetini ihrâz eder. Türklerin bir kısmı ayrılıb Âl-i Osman tâbiyyetinde yeni bir milliyyet, diğerlerinde ayrı bir hey'et teşkil ettikleri gibi onların mütekellim oldukları dilde yeni bir lehçe şeklinde terekkeb etmiştir. Kable'l-İslam konuşulan Türkçe ile Osmanlı Türkçesi büyük farklar irâ'e etmek şöyle dursun, Tatar ve Çağatayca'dan bile ayrılır.

Azeri ve Kırım lehçelerini, hele –cedvel- de görüldüğü üzere- Rumeli ve Anadolu dillerini ayrı göstermek de doğru değildir. Pek mühim ve mütenevvi tesalübat-ı ırkıyye ile Osmanlı Türkleri ırk-ı asferden çıkıp ırk-ı ebyaza iltihak ettikleri gibi- aynıyla – tesâlûbat-ı lisaniye ile Türkçe – Osmanlıca elsine-i lusukiye den bil-hurûc elsine-i ünsaniyeye dâhil olmuştur.

2.10. Firdevsî Brusevî veya Ankaravî

Firdevsî-i Tuvsî miladın 935 veya 937, Hicretin 322 veya 323 senesinde doğmuştu. Arab ve İslâm istilasını üzerine Â'câm milliyyetlerini, lisanlarını, mâzîlerini, an'anelerini, hüviyyet ve zatiyyetlerini unutmak üzere idiler. İran'ın asabiyyet-i milliyesi, ciyâdet-i lisaniyesi, mâzi-i şa'şadarı, an'anât-ı tarihiyesi, hüviyyet-i ırkıyyesi, zatiyyet-i mahsûsesi kıyam etti; Firdevsî şeklinde munceli oldu. Lisan-ı kadîm-i İran ihyâ edildi. Altmış bin beyitlik koca [Şahname] epopesinde ancak 200-250 kelime-i Arabiye vardır. Unutulmak üzere bulunan Acem vatanperverliği, ihtisâsât-i milliyesi cûş ve hurûşa geldi. Firdevsî << İranilere kim olduklarını, hangi merâhil-i terakkî ve tekâmülden geçtikten sonra hangi esbâbdan dolayı tedennî ettiklerini göstermiş kalblerinde ilk def'a olarak mahabbet-i vataniyyeyi iş'âl etmiş ve bu sûretle Zerdüştileri yani eski ateşperest İranilerin bugünkü ahfadının İran toprağından bugüne kadar tamamıyla kat'-i râbıta etmemelerine sebep olmuştur. [o zamana kadar bir mislî mevcut olmayan böyle mu'azzam bir tarih manzumu ortaya koyarak velev bu kadar tavîlel-zeyl bir eseri âdetâ bir solukta başlayıp bitirircesine selis ve yek-âheng bir siyâk-ı müstahsende nazım ve icâd bir dâhinin kudreti dâhilinde bulunduğunu bûlegâ-ı zamâne göstermiş ve bununla edebiyat-ı İraniyeye bir ruh u taze nefh etmiştir.>> [Hüseyn Daniş << ser-âmedân suhan >>]

Görülüyor ki Firdevsî ile bir İran milliyet-i tarîkiyeti vücuda geliyor. Eğer İran'ın zaten müşâ'şa bir mazisi Firdevsî'nin zemîn ittihâz ettiği bir târîh pür-şerefi olmasa idi, asla, böyle bir nasyonalizm ihdâs edilemezdi. İspanya'da, Portogal'da, İtalya' da, Fransa'da, hatta Peruvans'da [Mistral (Mistral) 'dan bahs etmek istiyorum] da Firdevsîler geldi.

Tarih-i Osmanîyeyi, husûsiyle devr-i isti'lâda, eledim, taradım bir Firdevsî-i Burusevî veya Ankaravîye tesadûf edemedim.

2.11. Türkçemiz Tekâmülünün Hangi Safhasındadır?

Asrımızda Avrupa lisanları, herhâl de sâ'ir elsineden müterakkidir. Ahenkdar ve şirindir demiyoruz; müterakkidir, mütekâmildir demiyoruz. Sırasıyla, Latin lisanları Cermen elsinesinden, bunlar da Slav lehçelerinden ileride olmak gerektir. Ma'mafih Latin ve Cermen dilleri arasında terakkiyât îtibariyle fark büyük değildir.

Her üç lisan kümesi Avrupa terakkiyâtını tâkiben tekemmül ettiklerinden, bugün, bunlarla en yeni efkârı, akl-ı beşerin hâl-i hâzırda meşgul olduğu bütün nazariyyât ve mesaili, insaniyet muâsıranın bütün ihtisasatını ifade etmek kabildir. İlmi ve fen-ü ceditin her hatve-i terakkisiyle mütenâsibe ve mütevâziyen lisanda bir adım atmıştır. Medeniyet-i hâzıra bu lisanları tevlîd etmiştir. Elsine-i mezkûre ile medeniyet-i asriye ruh ile beden gibidir.

Türkçemiz ise on altıncı karn-ı miladının bedayininden beri başlayan Renesansa, hareket-ı azime-i medeniyeye âdem-i iştirakimizden dolayı, bittabi, yukarıda mezkur üç grup kadar tekamül edememiştir. Latin ve Cermen lisanları tekâmülat-ı medeniyeye muktezâsında olmak üzere kendilerine lazım olan kelimatı ez-cümle Latin ve Yunancadan almışlardı. Bu da tabîi idi. Çünkü Renesans demek, hikmet-i kadime-i Yunaniyenin ba'sü ba'de'l-mevti demektir. Bu ahz ve itâda elsine-i cedide kârlı çıktı. Zira Latince ve hususiyle Yunanca yeni kelimatın tevlidinde, terakib-i ismiyenin teşkiline, vasf-ı terakiblere, bir pîş edat veya pes edat ilavesiyle maânînin tebeddülüne ziyadesiyle müsâiddir. Bugünkü büyük lisanların mebdai hep Renesansdır. Bu devirden evvelki Fransız, İngiliz, Alman, Rus lehçeleri şimdiki << Patva >> lar kabilindendi.

Hülasa: Renesans ve Latince ile Yunancaya intisâb ve tereddüd ve ondan sonra terakkiyât-ı medeniyeye devam edilmesi Fransızca'yı, İspanyolca'yı, Portekizce'yı, İtalyanca'yı,

İngilizceyi, Almancayı, Flemenkceyi, İsveçceyi, Danu-Norveçceyi, Berderceye kadar Rusçayı bu hâl -i tekemmüle îsâl etmiştir.

Bir de Türkçemize irca-i nazar edelim. [Tarih-i İstikbal] ünvanlı eserimin birinci cildinde ve gayr-i münteşir [Şark Saltanatının Osmanlılara İntikali] ünvanıyla milliyetimizin teşekkülüne â'id yazdığım mutavvel tarihinde dediğim üzere bizim Renesans, Reform ve arzın feth ve keşfi harekâtına iştirak etmememiz bizi mâzi itibârıyla biraz züğürt bırakıyor. En parlak devrimiz olan Süleyman Kanuni ahdında bu harekât bizim dâhil ve sun'-ımız, hatta tesir ve malumatımız olmadan vukû' bulmakta idi. İşte harekât-ı umûmîyeye âdem-i iştirakımız lisanımızı da cereyân-ı kevnîden hariç bıraktı. Buna binaendir ki hatta yeni Slav lehçeleri sühûletle yeni ıstılâhat tedvin edebildikleri hâlde biz bu hususda tâkat-fersâ, heves ve emeli kıracak müşgûlata tesadüf ediyoruz.

Bir de Türkler, Arabın devr-i haşmetinde, Arapça lisan-ı ilim ve fen olduğu vakit değil, ondan sonra bu lisana intisâb ve terdâd ettik.

Yunan medeniyet ve hatta lisanı, İskender'in Yunanistan'ı fethini müte'âkib munkarız olduktan sonra ona doğrudan doğruya Müslümanlar ve Arablar vâris ve halef olmuşlardır. Dâle-i Müslimin olan hikmet-i eyâdî-i İslâmiyeye geçmişti. O hengâmda kesif bir cehalet ve gabâvet bir kar tabakası gibi Avrupa'yı örtüyordu. Ulûm ve fûnun yalnız Bağdad'da, Dımışk'da, Masr el-Kahire'de, Kırvân'da, Fas'da, Mürakiş'de, Eşbilye'de, Talitle'de, Granada'da, ilh, hâiz revâc ve itibâr idi. Aristatâlîs, ulûm-i akliyyeye hükümrân oluyordu. İslâmın en meşhur feylesofu İbn-i Rüşd Hazretleri hâkim-i Yunaninin tilmîzi olduğunu söylüyordu. Lakin Ehl-salib medeniyet-i İslâmiyeyi târ-mâr etti. Garb salîbiyyûnü İslâmi de, hükümetlerini de İspanya şibh-i cezîresinden söktü, çıkardı. Şark ehl-i salîb-i ise kârında muvaffak balsar olamadı ise de terakkiyât-ı İslâmiyeye tevkif etti. İşte Müslüman erbâb-ı dânişinin mahfillerinde, encümenlerinde bûm nevbet zann olmağa başladığı bir hengâmda idi ki Türkler Bağdad'da hidmet-i Abbasiyeye giriyorlar, onlardan Selçukiler, Selçukilerden de Osmanlılar çıkıyordu. Bu devir Arabın ahd-ı inhitâtıdır. Artık ulûm ve fûnûndan merakiz-i İslâmiyede eser bile kalmamıştı. İşte Türkçe, o zaman Arapça ile münasebete başladı. Evet! Dil-dâdeye mâlik oluyorduk fakat gençliğinde değil, ihtiyarlığında!

Tuğrul Bey'in pür-nüfuz olduğu zamanlarda artık Arabların ilim ile pek o kadar münasebetleri kalmamıştı. Nakdine-i irfân Kostantiniye'de, Kayâsıranın o kâzme-i

hümâyûnunda, birkaç Rum'un yed-i inhisâr ve imtiyazında idi. Âlem, deryâ-ı cehl içinde kalmıştı. Ondan sonra ulûm-u Yunaniye ve Arabiye << skolastik >> şeklinde garb darülfünunlarına mürtehil oldu. Kostantiniye'nin fethi üzerine Rum ulemâsı da hemen kâmilten İtalya'ya hicret etmişlerdi. Bu devr-i fetretde Arapçanın tekâmûlatı durmuştu.

Arapça elsine-i tasrifiyedendir. Farisî gibi, Yunanî gibi, Almanca gibi terakib-i ismiyeye pek o kadar müsaid değildir. Piş edat ve pes edatları az veya yok gibidir. İki kelime birleşip bir mevlûd lafzı meydana gelmez. Kadim Türkçenin belki piş ve pes edatları vardı. Lakin bunlar mühmel, binâen aleyh mürdedir. İhyaları adîm-ül imkândır, çünkü deha-i lisan-ı hazıra nâ-muafıktır. İhtiyacat-ı cedide ise her gün yeni yeni kelimeler ister. Bu noktada Türkçemizin biraz tâlisizliğine tesadüf ediyoruz. Elsine-i garbiye ve vasatîye bir piş veya pes edat sayesinde kelimatin ma'nalarında in'ikâs, tenevvü, teceddüd, tahâlûf, tagayyür gibi ameliyyâta kudret-yâb olmaktadırlar. Bu suhulet, elsine-i mezkure için bir ni'amet-i uzemâdır; elastikiti mucibdir. Âlim-i mâ'anîde ancak bu sûretde ince farklar zahir olur. Nuance denilen fûrûk ve safahat-ı maânî münhasıran mevâdd-ı asîliye-i kelimat ile sühûletle oynayabilmekle hâsıl olur. Yunancadan alınan birçok kelime bedâyet ve nihayetleri sayesinde ale'l-umûm ıstılâhât vücud bulmuştur. İşte altı yüz seneden beri ıstılâhât ve ulûm başka bir âlemde tedvin edildiğinden şimdi bizim bize lazım olan zurûfî tedarik edebilmek müşkülâtımız hâdis oluyor. El-yevm gayet ahenkdar olmakla beraber garb veya Osmanlı Türkçesi geride kalmıştır.

Acaba fazla cehd ve gayretle Türkçe de elsine-i garbiye gibi fen lisanı olabilir mi? Buna muvafık ve muhâlif bir cevap vermekten acizim. Ruslar aynen Latin kelimelerini alıyorlar. Biz buna pek o kadar kâdir olamıyoruz. Vâkı'â Türkçemizde Latince ve Yunancadan kelime almak câiz ve bir âdet-i câriye ise de edat istidâne edemiyoruz. Şive buna na-musaidir. Misâl: Gariziyat mukâbili [fiziyojoloji] yi aynen alalım. Acaba [fiziyojolojist], [fiziyojolojik], [fiziyojolojikmen] gibi müştakkatı istiâre etmek mümkün müdür?

Piş ve pes edatlarca Farisi tüvân-gerdir. Lakin her edat-ı Farisiyi biz alamıyoruz. Pek ahenkdar olmakla beraber ba'z levahık-ı Farisiye bize nâ-me'nûs, biraz tasannukârane, hatta eski geliyor. Türkçülük cereyânı ise halkı bu levahık i'tibâriyle garib bir vaz'ıyyete koydu.

İşte, bu iki sebep lisanımızı hecr etmiştir. Renesans denilen ahd-ı feyza-ı feyzde milliyetler teşekkül etmiş; onlarla beraber lisanlarda doğmuş. O hâlde zâyi olan a'sârı cebr etmek kabil olur mu? Filiharır.

Avrupa lisanlarından büsbütün başka bir şekilde tenemmüv eden Japonca acaba ne gibi takallübât ile vaziyet-i hâzırasını bulabilmiştir? Bu, pek ziyade şayan-ı ehemmiyet ve hususîyle bizler için gayet müfid bir matlabdır. Erbâbı tedkik ederlerse bir iki ukdemizi hâl etmiş oluruz.

Sâdede dönelim: El-hâletü hâzihi medeniyyeti - yani medeniyet-i âliyeyi, teknikî, yoksa medeniyyeti hakîkiyye ve insâniyyeyi değil, - Avrupa temsil ediyor. Avrupa milletleri Hükümet-i Osmaniye'nin avân-ı teşekkülünde, yani Kanuni asrında, Renesans devrinde, lisanlarıyla birlikde beliriyorlardı. Bi-şekil akvam ve kabâ'ilden, bi-reng ırklardan kat'î milliyetler, müstakil lisanlar çıktı. Terakkiyât-ı fenniye ile mebsûten mütenâsib olmak üzere- tekrar edelim- lisanlarda bir tekâmüle tâbi oldu. Yeni fikirler her yerde aynı zamanda şâyi olduğundan her milletin lisanı da ona göre bir şekil aldı. Âdem-i terakkînin esbâbında biri de fikriyyat ve edebiyât ile çok tevaggul etmememiz ve tabâ'atın bize geç vürududur.

2.12. Türkçemiz ve Tabâ'at'ın Memleketimizi Geç Teşrihi

Avrupa, bizim Kanuni Sultan Süleyman ahdında, matba'alar kemâl-i faaliyetle çalışıyorlar, ma'ârifî ta'mîm ediyorlardı. Matba'a bizde ancak üç asır sonra başladı. Binâ'en aleyh fikr-i beşerin kemâl-i müsâra'at ve tehâlükle cebr-i mâfât ettiği bu üç asırda, garbda belki üç bin senede vücud bulamayan terakkiyât meydana geldi. Matba'a sayesinde lisanlar çalkalandı, efkârın âfâk-ı muhtelifesinde inkılâblar oldu.

<< Vaktiyle şark, garbdan münevver idi. Mu'ahharen şarkın garbdan geri kalmasında esbab-ı adîde var ise de en mühimi Almanya'da [844-1440] da icad olunan tabâ'atın diğer Avrupa memâlikine az müddet içinde intişâr ettiği hâlde Memâlik-i Osmaniye'ye [1140-1727] senesinde yani üç asır sonra gelebilmesidir. Bu tevhürde hurûf-u şarkiyenin ittisâlât ve eşkâl-i adidesinden dolayı tabâ'atın tatbikinde görülen müşkülât-ı azimeden mütehaddisdir. İbrahim Müteferrika uzun uzadıya düşünerek bunun çaresini bulmuştur; Bunda gösterdiği hüner ihtirâ'î cedid derecesindedir. İbrahim Efendi aslen Macar idi. İlk matba'ayı Üsküdar'da açmıştır. Bir de bir kâğıd fabrikası tesisine teşebbüs eylediği bir zât tarafından

irâ'e ve bir vecih âtî hulâsa edilen kuyûd-u hazine sûretlerinden anlaşılmıştır. Şöyle ki: << Yalova Kasabası karibinde [Elmalı] nam-ı mahâlde cereyân eden nehir civarında Divan-u Hümayun tarihçisi İbrahim Efendi marifetiyle müceddiden bir kâğıd kâr-hânesi inşası tasdim olunarak bunların rûz-merre nafakaları içinde İstanbul kemerki malından 1157 senesi Şevvalinin altıncı gününden i'tibâren beherine kırk akçe yevmiye tahsis olunmuştur. İbrahim Efendi'nin 1160'da vefatıyla ondan sonra kâğıd imali terk olunmuş ve kâğıd-hâne mu'attal kalmıştır. Zikir olunan dört nefer ustaya avdet harç-ı râhı olmak üzere 1160 Zi-l-hiccesinde hazineden yedişer yüz ellişer kuruş i'tâ olunmuştur. >> el-hâsıl İbrahim Müteferrika namı kıyamete kadar bütün Milel-i İslâmîye tarafından tevkîre sezâ-vâr bir sahib-i ma'rifet ve himmet idi.>> Ata Bey Efendi üstadımızın tarihinden muktebes olan bu fıkra pek manidar olduğundan bu babda tatvîl-i kelâma lüzum görmem.*

* Bu mebhasa dair (Tarih-i İstikbal) ünvanlı eserimin ikinci cildinin 160'ıncı sahifesine mürâca'at buyurulması.

2.13. Türkçemiz ve Fikriyyât -699'dan 1000 Senelerine Doğru

Dûçâr-ı tekzîb olmaktan korkmayarak şöyle bir kâ'ide vaz edebiliriz: Lisanın terakkiyât-ı umûmiyyede bir mevki'î vardır. Hiçbir millet yoktur ki müterakkî olsun da lisanı geri kalsın. Bir akis olarak iddi'â olunabilir ki hiçbir müterakkî lisan olmaz ki temeddün etmemiş bir kavim tarafından isti'mal edilsin.

Belki gerilemiş bir millet, müterakkî bir lisan konuşabilir; lakin herhâl de lisanın müterakkî olması o milletin de vaktiyle terakkî ettiğine ve ondan sonra inhitâta uğradığına delalet eder.

Osmanlılar askerlik ve siyâset vâdisinde müterakkî idiler. Kanuni devrine doğru, bu risâlede söylediğimiz gibi, Osmanlılar ancak fütûhât ile meşgul oluyorlardı, fikriyyât ile pek o kadar değil. İşte buna binâen şark saltanatının Osmanlılara avân intikâlinde ve Osmanlı-Türk milletin hîn-i teşekkülünde fikriyyât-ı Osmaniye târîhî uzun, müt'ib bir atalet dimâğıya arz eder.

Efkârın adem-i takarrurundan dolayı eşkâl ve suverde gayr-ı müstakır bir hâl de kalmış ve binâen aleyh Türkçemiz hâla [fluid] lik manzarasını irâ'e etmiş bulunuyor; Lisanımız henüz

tasallüb etmeyen lehçelerdendir. Şu fikre de bizi tarihimizin ilk üç asrı iştigâl edecektir. Çünkü millet gibi lisan-ı hâzırda ancak o zemânlarda meşîme-i inkılâbâtıdan doğuyor.

Şu kısa faslımı yazmak için birçok kitab karıştırdım. Evâ'ilden bin sene-i hicriyesine doğru Osmanlı zekâ ve dehası nasıl ve ne düşünmüş; Ne yapmış; Ne yazmış? Maksudımız bir edebiyât tarihi yazmak olmadığından << Enfesî >> mütâla'âta girişmeyeceğiz. Hatta fazla numune ve misâlde irâ'e etmeyeceğiz. Menâbi zâten ma'lûm. Muhtelif tezkireler, husûsiyle << Latifi >>, << Sâlim >>, lâ-yu'ad şâ'ir esâmîsini ihtivâ eder. Her ahidin erbâb-ı dânişi de << Fun Hammer >> tarihinin fusûl u mütenevvi'asında mündericidir. Eski divanlardan birkaçını görmek insân-ı cümlesini okumaktan müstağni eder. Çünkü bunlar hep [klasik] tir. Şa'irler birbirine benziyor. İki âyînenin birbirine in'ikâsı neticesi olarak aynı şekil binlerce şekil gibi görünür. Buna kıyasen bütün şu'arâmız, nâdir müstesnâlardan sarf-ı nazar, hep birbirinin aynıdır. Kimi daha fasîh ve belîğdir, kimi değildir. Lakin usûl, mal, zemîn, tarz-ı inşad hemen hemen vâhiddir. Bâdî-i tagazzül olan zeminler beşi, onu geçmiyor. Hulâsa, basiret sahibi bir mütelebbi, umûmî bir mütâlaâ edinmek için çok yorulmaz.

Edebiyetımız mutavvel değildir. Müteşâ'ib ve münşâib de değildir. Üç asırlık harekât-ı fikriyyemizi ta'kîb için mütenevvi erbâb-ı ihtisasa da hacet yoktur; çünkü evvelleri, ihtisas olmadığından her dânişmend aynı zamanda hem âlim ve fakih, hem de münşi ve şâ'ir idi.

Fikir anarşisti [Firederiğ Niçe] Ecce Homo ünvanlı eserinde Fransız edebiyat ve fikriyyatını, terbiye-i zihniyesini ıtra, kendi milletinin da'vâ ettiği gılzet-i fikriyesini şerh ettiği vakit pesendîsesi olan âsâr-ı kalemiyyenin tefehhümü için, Ey Cermen Efendiler! Size evvel-be-evvel iki asırlık bir terbiye-i bedi'ye ve ruhiyye lazımdır; lakin mâ-fât cebr edilmez diyor. Acaba Almanların fikriyyâtı böyle ise biz nerelerdeyiz?

İlk üç asır, sâha-i fikriyyâtda râcildir, felsefe mensîdir. Eskilerin Sokrat'ı, Eflâtûn'ı, Aristoteles'i, Arab'ın İbn-i Rüşd'ü, Muhyiddîn-i Arabisi, Fransız'ın Dekart'ı, Alman'ın Kant'ı, İngiliz'in Beykon'u, yenilerin Bergsonu gibi mu'âdelât-ı umûmîyeyi zihnine sıkıştırıp – velev gayr-ı hakîkî olsun- meydana güzel bir faraziyye, bir ihtimal koyan ve getirene tesadüf edilmiyor. Felsefe, fikri spekülasyon altı asırdan beri Melik Rum'un meçhulüdür. Eslâfdan bâzıları diyânetin buna müsâ'idesi olmadığı zehâb batılında bulunmuşlardır. Bu mütâla'aları ileri sürmekle bu zevât-ı âdem isti'dâdlarını gizlemek istemişlerdir. Eğer böyle bir kâbiliyyet olsa her hâlde kuyûd u tasallûf kırılır, hüner,

kendisine bir çare-i tebârûz bulurdu. Hâlbuki bu gibilerin tab'ı mâddiyyâta münhemik olmuş. Ma'neviyyât ve fikriyyatdan hoşlanmamıştır. Eski âtılar yeni bir felsefe vücuda getirmek şöyle dursun mevcûd hikmeti hâtta bilmemişlerdir! Felâsife-i atîkanın tercümesine bile râğbetkâr olmamışlardır.

Meşâyih, turuk-ı aliyye dervişleri ve müntesibleri, ebdâlan, melâmîler bir dereceye kadar bu yoldan inhirâf etmişlerdir. Lakin isti'dâd ziyade olmadığından bunların arasından da büyücek bir feylesof ve hekîm çıkmamıştır. Murâd Bey << Tarih-i Ebû'l Faruk >> da Şeyh Bedreddin Simavi'nin ağzına birçok hikemiyyât veriyor. Zannederim ki müverrih meşhur, Şeyh Bedreddin Ser-nâmesiyle bir [piyes] tertib etmek istemiş, ve, hurûc-u alessultan töhmeti ile asılan bu zata hürriyet, müsâvât, adalet, uhuvvet vadisinde birtakım sözler söyletmiştir.

Kezâlik bir varmış, bir yokmuş Murad Sani ahidinde bir Türkmen İmadeddin yaşıyormuş. Enal-hak mezhebine sâlik olduğundan yağmur nasıl denize karışırsa ruh insanı da, eczâsından bulunduğu ruh-u ezeli ile öylece imtizâc eder dîr ve bunu tilmizlerine ta'lîm edermiş. Bu sözler doğru bile olsa yine bir felsefenin vücuduna delâlet etmez. Yazıcı-zâdeler, Ahmed Bîcânlar, bütün bu kabîl zevât tarih-i fikriyyâtta bir fasıl işgâl edemez.

Tarîkat edebiyâtı rumûz-u âlûd olmakla beraber edebiyât-ı umûmîyemizde şâyân-ı kay'd bir bab teşkil etmek meziyyetinden mahrumdur. Esas, vahdet-i vücûd mekteb ve meslekidir. Şurasını da ilâveten söyleyelim ki eski yeni mesâlik-i remziyyede hiçbir fikre tesadûf etmedik ki mesela bir [Alfred Fuyye] nin tarihinde meseline veya karîbine tesadûf edilmesin!

Bağdâd mekâtib-i mu'tezilesinin ve Arab ve garb skolastiklerinin münakaşaları gâyet vâhî olmakla beraber yine iştigâlât-ı zihniyeye dâldır. İlk üç asrımızda ise bunlara makîs ve şebîh olacak muhâdarâta tesadûf olunmuyor. Kezâlik fukahân mu'âmelâta dâir mübâhisi bile e'imme-i erba'a ve tilmîzleri zamanında olduğu gibi müdavele ve mübâdele-i ârâya vesîle teşkil etmemiştir. Bu vâdîde hiçbir yenilik yoktur. En meşhur ve esâslı mücellât-ı tatbikat ve muktebesâtıdan ibârettir.

Kudemâyı taklit hususundaki bu kâbiliyyet ve ondan fazlasına geçilmemek hâhişi cem'iiyetimizi eslâf-ı İslâmiyeden değil, eslâf-ı Turaniyeden, onlara da Mongollar'dan ve diyâr-ı acâ'ib-i âlûd-u Çîn'den gelmiştir.

Bununla beraber ilim ve fennin mazhar-ı tevkir ve hatta nâil-i mükâfat olduğunu da tarihçe mukayeddir. Fatih Sultan Mehmed Han Sanî ulûm ve fûnûnu fart-ı himâye ile müştehardırlar. Ahd-ı Hümayünlerinde esnâf-ı ulemâ mukannen aylıklara nâil idiler. Hatta teb’adan olmayan Hind, Türkistan, İran erbab-ı irfanına da atâyâ-ı mevkute gönderilirdi. Lakin o devirde tedris edilen ulûm bir yenilik irâ’e etmiyor. Medârisde tedris edilen mevâd, sarf, nahiv, mantık, kelâm, âdâb, bedî, ma’ani, beyan, hendese ve hey’etten ibaretti. Bunların ilk sekizi Türkçeye â’id değildir. Son ikisi de kadim hendese ve atik hey’ettir. Sarf ve nahvimiz ancak Abdülaziz devrinde, belâğatımız ise daha sonra tedvin edildi. Bundan dört yüz kusur sene evvel Lehli [Kopernikus] un manzume-i şemsiyye nazariyyesi, değil yalnız fen heyeti, hatta bütün ulûm ve fûnunu mazhar-ı inkılâb etmişti. Ondan takriben bir asır sonra [Kepler], [Galile] geldi. Onlardan da bir asır fâsıla ile [Nivton] yetişti. Bu sanâdidin keşfiyatı ve onları ta’kîb eden fütûhât-ı fenniye, Devr-i Fatihte fen bile sayılmazdı. [Ma’rifetname-i İbrahim Hakkı] delilimizdir. Biz de bîgâneliğin derecesini göstermek için 1224’de vefat eden Sünbülzade Vehbi’nin iki beyitine- nigerân- olalım:

İ’tibâr etme hele hendeseye
Girme evvel dâ’ire-i vesveseye
Felsefiyyâta tevaggul etme
Ruz ve şeb onu te’emmül etme

Velez Arapça ibâre ile yazılmış olsun, ilk on padişahımızın uhûdunda şer’iyyât ve Arabiyyât’da bütün bir eser vücud bulmadı. Hâlbuki Maverâ’ü’n-nehr Türkleri, daha evvel, daha ziyade çalışıyorlardı. Zemahşerî, ilk büyük, Farabi, İbn-i Sina, Mevlana iddi’âmızın delâ’il müteşahhıasıdır.

Edebiyyât-ı sarfa da can sıkıcı bir yakınsaki görüyoruz. [Tezkere-i Latifî] de üç yüzü mütecâviz şâ’irin müntehabatına bir baktım. Güya bir mekteb hocası, kitâbat dersinde, bütün talebesine birkaç imtihan zemîni vermiş de cümlesi onun üzerine icâle-i kalem etmişler. İşte o kadar! Şuarâmızın ekseriyyeti rebâbî [lirik] dir. Herkes de şâ’irdir. Umûm hükümdârân şî’ir söyler. Şî’ir, tabî’at olsun, olmasın erbâb-ı tahayyüz tarafından îrâdı lazım gelen bir sözdür. Münâcât, na’t, medhiyye-i padişahı, vezir-i azamın kasidesi, ebced hesabıyla tevârih, mi, ni, gül, bülbul, sünbül, mahbub, ma’sûk ve yine onlar ve yine onlar.

Roman ve [epope] tarzları bizde yoktur denebilir. Muhâvere, münâzara, tiyatro, masal bile hemen namevcuddur. Durûb-u emsalin ekseriyyeti hikmetü'l-avâm olmaktan uzak ve mevadd-ı süfliyye mütealliktir. Zamanın ahvâl ve şerâ'it-i hayatiye ve ictimâ'iiyesini anlayabilmek için hiçbir hikâyeye, bir romana, hatta âdiyen bir efsaneye bile mâlik değiliz. Ne edebiyatda bir teceddüd var, ne de taruz edebiyede bir inhirâf ve tagayyür. Şa'irlik çok zamanlar talkalu kalkale ittihad ediyor. Sulhen bir iş görebilmek için kasîde ve medhiyye yazılırmış. Olamadığı takdirde, ceybde ihtiyaten bir de hicviyye bulunurmuş. Vâkı'â edebiyat-ı kadîmemizin muhâkemesi ve fennî bir sûretde tedkîki – fakdan hâzır vesâ'it ile – hayli güç ve uzun vakte muhtaç bir emir ise de zann ederim ki ne kadar çok çalışılsa yine takrîben bu hakâike dest-res olunulacaklardır. Zihin münkeşif olamıyor. Kalem betâ'etle yürüyor. Bütün edebî, ilim ve ma'rifetin hep âfâk Arab ve İran'da olduğuna ezelden kanâ'at edilmiş. Kendimiz onlara yaklaşabilirsek ne neâmet! Hele bunların haricinde ilim ve edeb olduğunu zu'm etmek bile bir hata, hatta bir kebîre. Bu Arab ve Acemperesti sâikasıyladır ki lisan ve üslûb ziyadesiyle name'nûs, bi-lüzûm kelimât ile dolmuş, ne kadar kapalı yazılırsa o kadar hüner gösterilmiş oluyor. Açık, sarîh ibâre makbul değildir. İş kelimeye boğulunca efkâr sükut etmiş. Fikirler, âheng-i kelâm arasında gark olub gidiyor. Hele vezin ve kâfiyeden tecridle bir kasidenin ma'nâsını arayınız: Meselâ meşgul olduğumuz devrin bir iki ser-âmedlerinden biri olan Bâkî'de ne bâkî kalır?

Gelelim edebiyat-ı umumiyeye: Tarih bizde hemen yok gibidir. Eğer yalnız (kurûnik) şeklinde vakâyî zabt edilse idi yine kâfi idi. Fakat bizde kadîmen tarihten maksat kasîdecilik, meddahlık imiş. Bir yığın kelime ve bir alay kelime oyunu. Bizim taraf büyük, pek büyük. A'dâ tarafı küçük, pek küçük, nisbetsiz küçük. [inkirus] ve [rars] menhûstur. [tekür] dâima makhûrdur. Hep o, hep o. Avusturya ile olan münasebetimize dâir Viyana koleksiyonlarında mühim ve sâ'ik olduğu hâlde ma'a-t-teessûf bizim vakâyî' nûvîslerimizde, müverrihlerimizde hiçbir vesika yok. Ale'l-âde düşmanın kim olduğu bile söylenmez. Tekfur, tekur ünvanı eskilerimizce ale'l-ıtlak ümerâ-yı küffâre verilir. Bu, velev Roma İmparatoru, Kostantiniyye Kayserî olsun, velev haremin kıyame hâkimi. Ecânib esamisi çokluk tezkâr edilmez. Hoca Sa'daleddîn Efendi'yi bir okuyunuz. Bir kelime tufanı içinde fikir ve mütâlâa değil, vakaya ve hâdisât bile gird-bâda karışıyor. Bu muharrirat, muharrir ve kâriyelerinin fikriyyat ile ne kadar az uğraştıklarına delalet eder. Dimağ uzunca bir fikir ile i'tilâf edemiyor. Gâzîler büyük bir muharebeyi başa çıkarabiliyorlar da erbab-ı kalem onu ihâta ve tasvir etmekten âciz kalıyor. Söz oyuncakları, seci' ve cinas hatırı için cereyân-ı vukû'at bozulmuyor. Âsâr-ı selef - âsâr-ı mu'âsırîn gibi, lakin onlardan ziyade- ser-â-pâ sarf

ü nahiv, hatta imlâ hattıyatıyla doludur. Bu hâl, zihinlerdeki büyük bir intizâmsızlığın allâm zâhiriyesidir. Üslûb-u beyan, aynıyle insan ise...

Zihinlerde halisiyyet, vuzû ve selaset az. Huşunet tab' ve gılzet-ı mizaç ziyade. Şer'ıyyât ve edebiyatdan mâ'adâsı, vaktiyle adedî gayet mahdud erbâb merâkın elinde kalmıştı. Cehelenin miktarı da şimdikine nisbetle ziyade olduğundan edebiyatın revacene imkân azdı. Matbaa da yoktu ki mahsûlât-ı fikriyeyi tamim ve meydan mübahasa ve takvîme koysun. Şuarâ, hep câ'ize ile geçinirlerdi. Tenkid henüz doğmak şerefiyle mübahi olmamışdı. Yalnız tezyif ve hiciv vardı; o da nâmüs-kârâne ve bi-arafane olmazdı.

Bildiğimiz tarzdan, iş'ardan, tarihlerden başka bizde mahsûlât kalmayadan olmak üzere biraz da muharrerât-ı resmiyeyi gösterebiliriz. Eskiden Türkçe pek o kadar lisan-ı resmi değilmiş. Her ikisi Türk olduğu hâlde, ibtidaları Timur ve Bayazıd Arapça ve Farisi mükâtebe etmişlerdi. Yavaş yavaş yazılmak şerefiyle bekâm olan Türkçe muharrerât-ı resmiyyede hayli mazbûtit var. Lakin o devirde umûr-ı devlet pek ma'dûd ve mahdûd olduğundan bu kabîl yazılarda da büyük bir tenevvü aranmamalıdır. Üslûb-ı resmiyyede yine Acem mübâlagât ve teşrîfâtına tesadûf olunur. Sadede derhal girilmez. Mukdimat ve haşviyyât çokcadır. Eğer bir hayli evrakı – apokrif – olmasa idi Feridun Bey menşeti bize güzel bir rehber olurdu, lakin! Edebiyyatın bu ihtilal-engiz nahâfet ve fakrine rağmen lisanda yine bir terakkî görüyoruz.

Türkçemiz, Türkler gibi, bedâvet postnisini üzerinden atıyor. İnceleyiyor. Vâkı'a Ali Şîr Nevâyî'nin – Muhâkemetü'l-Lugateyn- deki iddi'âsına nazaran Çağatayca hayli zengin ve kelime i'tibârıyla Farisi'den daha geniş bir lisan imiş. Belki böyledir. Lâkin asıl Türkçede en esaslı kelimat yok, Farisî ve Arabî'de vardır. Kırklar, sahra ve ovalara, inhare, kuşlara â'id kelimat Türkçede her dilden ziyadedir. Lâkin o kadar! Binâ'en Ali Şîr Nevâyî iddi'âsında kısmen haklı kısmen değildir. Arapçada deve ve arslanın ilânihâye ismi olması bu lisanın – umûmiyyeti i'tibârıyla – büyük bir leksikolojisi olduğuna dâl olamaz. Deve ve arslan hususunda gayet zengin olan Arapça, meselâ terâkîb-i ismiyyede pek ileride değildir. Mîr Ali Şîr Muhâkemesini – umûmiyyeti i'tibârıyla - yürütse idi zannederim ki bütün bütün makûs netâ'ice verirdi.

Osmanlılar Melik Rum'a gelmekle, hususiyle Arab ve Acem yani Müslüman cemiyetinin içine girmekle üs Turanilerinden ayrılmışlardır. Kelimelerin ekseriyyeti değişmiştir. Yani

terkib ve isti'âreler ihdas edilmiştir. Yalnız ef'âlin ekseriyyeti ve terkib sarfı ve nahvî kalmıştır. Muhitin tebeddülü ile Çağatay'ının tenâfur-ü hurûfu, kabalığı mürtefî oluyor. Zaten bu iklim, mütenâfir kelimatın telâffuzuna müsâ'id değildir. Türkler – bâlâda söylediğimiz üzere – Arapçanın telâffuzunu bile narinleştirmişlerdir.

Acemin âhenkdar kelimeleri, hususiyle pek mühim ve müfîd olan vasıf terkipleri, usûl inşadı devr-i fütûhâtımızda harfîyen tâbî'iyet-i Osmaniyeyi ihrâz etmiştir. Türkler, Acemin bu nefâisi elde etmekle İstanbul'un fethi kadar mebrûk bir muvaffakiyyâte nail olmuşlardı.

Bu ameliyye tavîle neticesinde - gâh dört, beş asırda vukua bulmuştur. – Osmanlı Türkçesi Turan lehçelerinden esaslıca ayrılmış ve Dünyanın en halâvetli, en âhenkdar lisanları adedine girmiştir.

Eğer eskiden beri beşerin mülk ü müştereki olan fûnûni iltikat etse idik ve bu fûnûn medreselerde okutulsa idi, bugün, elbette, Türkçemiz daha başka bir tekâmüle tabî olurdu. Eğer halâvet-i tabiyeye bir de lafzca zenginlik ilave edilse idi, el-hak, Türkçe elsine-i umûmiyye içinde daha âlî bir seviyede bulunurdu.

Arab ve İran bize kelime ve terkiplerini vermekle büyük hidmet etti. Lâkin –üslûb- yeni i'âre etmekle bizi mutazarrır etti. Bizim hususi ve millî bir – üslûb – muz olmalı idi. Acem mukallidliği mizacımızı bozmuştur.

Ale'l-âde ta'mîm mu'ârefe vaktiyle biraz daha ehemmiyyet verilse idi bi't-tab' münevverlerin adedi çoğalırdı. Bu sayede lisan – tabir-i caizse – daha ziyade çalkalanırdı. Tabîyatıyla birçok kelimat ve haşviyyât aradan çıkar. İhtiyacat-ı medeniyye ile mütenâsib cümleler ve lâfzlar ihdas olunurdu. Eski nâ-dânı buna mâni' oldu. Okumak ve yazmak yalnız bir tabakanın taht-ı imtiyazında bulunduğundan üslub da, kelimat da bir yek-nesaklık görmüyoruz. Her isteyen kelimata tasarruf etmiş. Lisana, bir müessese-i âmme olmak üzere bakılmamış; zâbitasız kalmış.

Bedî'iyâte gelemim: bu i'râbdan mahâl lımız pek yoktur. Saray, resme biraz ehemmiyyet verirdi. İbrahim Paşa'nın Engerus'dan bâzı heykeller getirtip Ayasofya Meydanına diktiği tarihlerde manzurdur. Lâkin tezhîb müstesna olmak üzere bizde resim ve nakr sculpture yok gibidir. Mefrûşâtta da hususi ve ciddi bir üslûbumuz nazar-ı müverrihini celb etmiyor. Zaten

Bizans’da olduğu gibi mefrûşât yalnız sarayda ve âzam konaklarında vardı; orta hâlliler ile aşağı tabakaların evlerinde döşeme yok gibi idi.

Cevâmi istisna edilmek üzere tarz-ı mi’marimizde umûm mi’mari tarihinde bir mevki’ tutacak derecede değildir.

Memleketimizde, kadîmen, kuyumculuğa, sanâyi züccâciyye ve daha bunun gibi baz’ sanâyi’e â’id eşya yapıldı. Güzel kâlîçeler dokunurdu. Lâkin bunlara ne kadar büyük bir ehemmiyyet verirsek verelim, yine sanâyi-i nefiseye ziyadece bir muâvenetde bulunduğumuzu iddiâ edemeyiz. Osmanlıların bütün kabiliyyet-i bedi’yesi hüsn-i hattda toplanmıştı. Bu i’tibâr ile Türkler Arab ve Aceme takdim ile tam bir Türk hattı demek olan rık’ayî icad etmişlerdir. Ma’a-t-teessüf hattın ise bed’iyyât-ı umûmiyye-i âlemde mevki’i yoktur veya pek husûsîdir.

Noksân bed’iyyâtdan ilk üç asrın tab’ ve mizâhını teferrüs edebiliriz. Mûsikî tekâmül etmemek üzere bir dereceye kadar ilerilemiştir. Edebiyyat-ı kadîme ile mûsikî-i atîkemiz birbirine benzerler. Turuk-i aliyye ve a’zam mûsikîye hizmet etmişlerdir. Mûsikîmizde bir dervişlik, bir mahfilik, bir şemme-i esrâr vardır ve bir eser tazyiki andırır. Haşin olan tab’, bâlâ hüre anarşik olmuştur.

Eski üdebâ ve san’atkârân ekseriye halef ü selefden mahrumdurlar; nev’iyyetleri zâtîyyetlerine münhasırdır veya münhasır gibidir. << nekul>> bizde yoktur. Yalnız şuarâ ve ulemâ-i din bir mektebe tabî’dirler; lâkin onların mektepleri de bir daire-i mütemâdiyyeye cercle vicieux benzer: içinden çıkılmaz!

Fünûnda pek yayandık. İlk günlerde vakı’a maârif-i askeriye ileride idi. Lâkin o devirlerde askerliğin fenn kısmı, san’at kısmından ziyade değildi.

İlg bin başka diyarlarda felekiyyât-ı cedvel ve zeycilerini tanzim ederken biz buna taban tabana zıd işlerle uğraşıyorduk. Şurasını istitrâden kayd edelim ki ilg binde bir Dilentente idi; meziyyeti zatına aid ve o da halef ü selefden mahrumdur. Fikriyyatda böyle geri kalmaklığımız meselâ coğrafyayı, akvam sâ’irenin ahvâlini tedkik etmekten de bizi alıkoymuş ve Venedik’i âdetâ munkarız ettiğimiz ve saltanat-ı deryaya mâlik olduğumuz hâlde beyne’l-milel bir mâhiyyet olan ticarete de aklımız ermez olmuştur. İktisad-ı siyasi

eslâfça mechûlâtıdandı. Binâ'en aleyh çalışmak adet değildi. Bütûn müstakbele hazırlanmazdı.

Mükâtebede himmet edilmemişti. Fatih'in ziyadesiyle ehemmiyyet verdiği müderrisde hemen hemen münhasıran skolastik ve ona muvassal olan ulûm-u adedîye okutulurdu. Ulûm, alyat ile fıkıhdan ve akâ'id den ibaretti. Bunun başkası yoktu. Filvaki kuvvetli [Danişmend = Doktor] lar ve onlardan mütebahhir [mu'id=agraje=privat doçent] ler yetişti. Düzme münakaşat bile tertib edildi. Lâkin zamanın ihtiyacı idrak edilemedi. Memleketimizle cevârî mukayese olunamadı. Edebiyyat-ı husûsiyyeden mâ'adâ bir de edebiyat-ı umûmiyyenin mevcut bulunduğu anlaşılamadı. Tam uzmanlar İngiltere, Fransa, Almanya, Flemenk, İtalya ve Lehistan'da açılan dârü'l-fünûnlar ihtiyacı zamaneye göre tedrisatı tenvî edip pâydâr oldukları ve milletlerini yetiştirdikleri ve beşeriyeti yani bir devr-i ilim ve irfâna hazırladıkları hâlde bizim müderrisimiz söndü, tükendi, ismi var, cismi yok, derûnlarında yalnız [talmut] okunur kadîm müderris İberyâ'ya döndü. Terbiye-i etfal = pedagoji nâ-ma'lûm idi. Taganniyât şeklinde ki tedrisat etfalın dimağını bir demir çenber içinde bulunduruyordu. Himayesiz kalan bu dimağa ise seretân-ı kelâmîyyat büyük bir unf ile istila ediyordu. Münakaşa ve tenkid ise kebâ'irdendi. Bir kasrû'l-basar memalik-i sâ'irenin usûlatını görmemeğe bizi mahkûm ediyordu. Bundan, harekât-ı umûmiyyeye bir bî-gânelik çıkıyordu.

Her vakit lehdârımız olmayan [Fun Hammer] her ahdin ulemâ, meşâyih, fuzalâ, üdebâ, şuarâ ve ibdâllerini sayub döndüğü hâlde bunların asarını muhakeme edememiştir. Birçok hikâyat ve sıhhat ve âdem-i sıhhatı ma'lum olmayan fukarâtı nakil edeceğine Türk zekâsının avân neş'etinden zamanımıza kadar nasıl bir seyir ve cereyân ta'kîb ettiğini anlatmalı idi. Kezâlik tezkirelerimiz ziyadesiyle na-tamamdır. Hiçbir şâ'ir hakkında bir satırlık muhâkeme yoktur. Latîfî biraz medhiyecilikten ayrılmış ise de büyük bir kâbilliyet-i tenkidîyeyi haiz olmadığından bütün mütâla'ası falan şâ'ir iyidir, falan fenadırdan ibâret kalmıştır.

Vaka' asar manzuma ve mensûreden – ya'ni metrukât-ı edebiyeden Tainen İngiliz muhâl lefât-ı kalemiyyesinden İngiltere tarihini çıkardığı gibi biz bir Osmanlı tarihini çıkaramayız. Çünkü edebiyatımız nakısdır. Lisanımız gibi gayr-kat'îdir. Bunula beraber edebiyatımızı fenni ve tarihi bir gözle tekrar mütâla'a ve biraz da muhakeme edecek olursak kudemâmızın rûhiyyâtını tavzîh etmiş oluruz.

Aslen Türkçe olan birçok kelime nasıl bırakıldı; kelimat-ı ecnebiye nasıl Türkleşti; bu ameliyyeler ne gibi ihtiyaçların zevâline, ne gibilerin hudûsuna delalet eder? Arabî ve Farisî iş'âr ve muharrerâta i'tibâr tab' ve mizacımızı ne mertebe değiştirdi? Manzume ve mensure nakliyatı ile ne gibi hissiyat ve mu'tekedât, i'tiyâdât ve adab bize menkal oldu? Türkçeden teneffürde haklı mı idik? İşte tarih meraklılarına bir hayli mesele! Üdebâda bir savruluk var. Bu neye delildir? Neden edebiyatımız bir amatör edebiyatıdır? Muharerlik bizde bir sınıf mahsus teşkil etmemiştir. İşte bütün bu mütala'atın ta'mîki Türkçemizin âdem terakkîsini tefahhusumuza vesile olabilir. Matlab pek büyüktür; bu faslımız ise âdiyen bir tecrübeden başka bir şey'î değildir.

2.14. Zeyil Bibliyografya

Osmanlı hayat fikriyesini anlamak için müraca'at edilecek kitaplar pek azdır. Mevcud âsârda tenkidi ve fenni bir fikir ve üslubla yazılmamıştır. Medhiye veya hicviyelerden ibarettir. Terâcim-i ahvâl ruhsuz ve nev-a-mâ tuzsuzdur. Bunula beraber bâz' vesâ'iki ta'dâd edelim:

Sehî, Lâtîfî, Âşık Çelebi, Ahdî, Nazmî, Hüsn-i Çelebi, Riyâzî, Şeyhi, Sâlim, Safâî, Fatîn Tezkireleri, Heşt- Behişt (Kur'an'daki sekiz cennet) (Sehî'nin), Ba'ğdadlı Ahdî'nin (Gülşen Şuara) s1 Latifinin (Müşâ'areül Şuara) s1 Kınalızade Tezkeresi, (Zübdetü' l-eş'âr) eser Abdülhay bin Feyzullah Fâizi, Âsım (Tarih Zeyili), (Riyâz-üş- Şuarâ) eser Riyâzî, Rıfâ'î veya Refî'i Tezkeresi, Kefevî, İzzeti, Safâ'i, Rıza, Himmet-zâde, Mucîb Tezkireleri, Nazmî'nin(Cami-ün Nezair) i. [*]

Âlî merhumun (Kühü'l-Ahbâr) inde bâz' terâcüm-i ahvâl manidarcadır.

Kezâlik Cevdet Tarihinde de terâcûme tesadûf olunur.

Âlî merhumun (Menakıb-ı Hünerveran) ında müzehhib, mücellid, nakkaş, hattâtının tercümeleri vardır.

(Tezkiretü'l- Hattatin) eser müstakimzade.

Üdebâ tercüme-i ahvaline dair (Şakâ'ik-i Nu'maniye) ve ana atanı Şeyhi'nin Zeyilleri Meşâyih Terâcimi de bu âsârda mündericdir.

Mevlevî şâirlerinin esamisi Sâkîb Dede'nin (Sefine) sinde, Esrâr Dede'nin tezkeresinde, Bruseli Belîğ'in (Güldeste-i Riyâz-ı İrfân) ında, (Semâ'- hâne-i Edeb) de. Enderun Ricâline dair (Tarih-i Tayyâr zade Ata) nın 2,3'üncü cildleri.

Sadr-ı a'zamların terâcimi (Hadîkatü'l Vüzerâ) ve zeyilinde.

Şeyhü'l- İslâmların terâcimeleri (Devhat'ül-Meşâyih) ve zeyilinde.

Kapudanların (Sefînetü'l- Rüesa) da.

(Âyîne-i Zürefa) eser Cemâleddin. Bu kitab müverrihlerin terâcimi muhtevi olup baz' zeyillerle (Osmanlı Tarih ve Müverrihleri) unvanıyla (İkdam) ma'rifetiyle basılmıştır.

Müte'ahhirînden Süreyya Beyin (Sicill-i Osmani) sinde Şu'ra tezkireleri mündericidir.

Tezkire-i Şuara-i Amid. Emiri Efendi Hazretleri'nin eser-i nefisi.

[Hammer] Tarihinin ekser. Cildlerinde şayan istifade biliyografya malumatı vardır. Şu ta'dâd etdiklerimizden başka mürâcaata lââyık âsârda olsa gerektir.

*<< İkdam>> tarafından basılan (Tezkire-i Latifi) nin arkasında tezkirelere dair Faik Reşad Beğ merhumun şâyân-ı nazar bir fikrası vardır.

2.15. Türkçemizin Fazlası, Eksiği, İttiradsızlığı Üdebânın Vazifesi

Türkçe aynı zamanda kelime itibariyle hem fazla, hem eksik bir lisandır. Bu da teşekkülât-ı tarihiyesi semere ve neticesidir. Yani bir himmet ve gayretle bu fazlalar izale, bu eksikler telâfi edilemez. Çünkü zevaid de nevakıs da lisana dâhildir. Misal: Yemek masdarı varken ve Türkçe iken – taam etmek- , ekl etmek, bel' etmek gibi elfaza ne lüzum var? Bunları lügatten tay' edelim, demek doğru olmaz. Zira bu kelimeleri lisan mal edinmiştir. Zaid olsun, lazım olsun bunlar Türkçe'nin mülk-i yeminidir. Bu kelimeleri bilmeyen Türkçe'yi bilmemiş sayılır. Elsine-i sairede de bunun emsalini tesadüf olunur. Mesela: İngilizce – hastalık- manasına malady, disease, illness, sickness aynı makamda kullanılır. Belki, bu lisanda, mezkûr mefhumu ifade için başka kelimeler de vardır.

Bu kelimeler, müradîf oldukları hâlde ehl-i lisan bunların sûret-i isti'mâlinde bazı farklar icad etmişlerdir. Kelimat-ı mezkureden biri, mesela, amiyane ise, diğeri daha nezih, bir üçüncüsü ise belki daha ıstılahîdir.

Bu lafızların kavamisten ihracı adîmülîmkandır; çünkü bunların üzerinde lisanın tasarrufunu inkâr edemeyiz.

Bununla beraber Türkçemiz tenkihata muhtaçtır. Fikrimizi tavzih edelim: Taam veya bel' maddeleri zebân-zeddir, müstameldir, şayidir, ma'rûftur. Binaenaleyh, bunlar hoş veya nâhoş olsun tenkihzedde olamaz. Lâkin lisanın bunlar derecesinde mal edinmediği elfaz da vardır. Bunları ikiye ayırabiliriz: 1-Lüzumlu kelimeler; 2-Lüzumsuz kelimeler.

Lüzumlu elfaz, velev nâmenûs, hattâ sakil ve mütenâfir olsun, mademki bir medlûve mana ifade ediyorlar muhafaza edilmek hakkını haizdirler. Diğerleri ise terk edilmelidirler. Bunlar lügatlerde yer tutmamalıdır. Erbab-ı kalem tarafından kullanılmamalıdır.

Maateessüf lügat kitapları – Meselâ Salahî- bu gibi garaib ile malâmaldır. Tuhafı şurasıdır ki Salahî Bey bile Osmanî sıfatıyla tesmiye ettiği kitabda bir sürü kelimatı bunlar Osmanlıcamızda kat'a kullanılmaz ibaresiyle afarozluyor. O hâlde acaba merhum bunları niçin kullanmıştır? Kamuslar bir taraf. Lâkin bu gibi kelimatı mümtaz üdebâ da istimal etmekte tereddüd etmiyorlar. İşte bu bir anarşidir. Bu meslekte ifrata gidilmesi lisanı Türkçeliğinden çıkarır; şivede Arabî ve Farisî olmadığından, bu sûretle yazılan ibaret sun'î olur ve lisan da sahteleşir.

Bir – ibare ef'âl ve edevat müstesna- münhasıran gayr-i menûs kelimat-ı Arabiye ve Farisiye'den mürekkebe olup da ihtisasa aid bir manayı müfid olsa ve her kelime bir lüzum üzerine kullanılsa ben ona Türkçe demekle bir an tereddüd etmem. Lâkin ihtisasa aid olmayıp da kelimeler de ıztırar üzerine istimal olunmamış ise ona da Türkçe demem. Kadimde Nergisi, Veysi, Şefik hep hep fuzulidirler. Yenilerden misal, bu misalde ef'âl ve edevat bile Türkçe değildir:

Nur-ı celî şa'şa-i kâinat

Lem'a furûz-ı Güher-i mümkünat

Mâye resanendi-i hestî nümâ

Vâye çeşmânende-i neşv ü nemâ

Mecma-ı ezdâd-ı tekâmül nişan

Menba-ı ekvân-ı telâtum-feşan

Sırr-ı temâsil-i hudûs ü kıdem

Asl-ı tefasıl-ı vücûd adem
 Nâşirü'l-envar celâl ü cemâl
 Mihr-i tecellâ-yı mecâli kemâl
 Perde ber-endâz-ı hayâl ü hevâ
 Çihre tırâz-ı çemen-i mâsivâ
 Nüşa nigârende-i arz u felek
 Nâsiye gîrende-i ins ü melek
 Cevher-i âyine-i nâsûtiyan
 Gevher-i gencine-i lâhûtiyan
 Kufl-i küşâ-yı der-i eyvân-ı rûh
 Müşt-zen-i dahme-i fevz ü fütûh
 Nâmiye pirâ-yı hıyâbân-ı aşk
 Şu'le nümâyende-i hüsn ü bahâ
 Nûr fezâyende-i akl ü dehâ
 Bedrika-i mazlika-i küfr ü din
 Hâdi-i her vâdi-i şekk ü yakîn
 Kâr ber ârende-i kevn ü mekân
 Vâzı-ı ahkâm u zemîn ü zemân

Bu beyitlere yazan 1321'de vefat eden Arif Hikmet Bey'dir.

Garb'dan mülhem olan Tevfik Fikret ve Cenab Şehabeddin üstatlarımız da bîlüzum kelimat-ı Arabiye ve Farisi'yeyi fazlaca kullanmışlardır. Pastikherlük haricinde yazılmış Cenabı'nın bazı eş'arı vardır ki insan, lügat bedest olarak, okuduğu vakit:- Acaba üstat azizlik mi ediyor, der.

Bu itiyadın müvellidi, lisanımızın ıttıradsızlığıdır. Lisan henüz (fluide)dir. Böyle olmasa idi onda tasarrufat-ı külliye mesag olmazdı.

Tevfik ve Cenab'ın kelimatı bîlüzum idi; evet bîlüzum idi. Çünkü bunları lisan hazmedemedi; içemedi; başkaları o kelimatı istimal edemediler ve etmediler. Bunlara mukabil Türkçemizin nevakısı pek, pek çoktur. Her Fransızca veya İngilizce ibarenin aynen Türkçemize nakli tarafdarı değiliz. Her dilin bir hususiyeti vardır. Her dilin tarihi başkadır. Tekâmül başka Şerait tahtında vuku' bulmuştur.

Eğer bütün lisanlar birbirine benzese idi, maazallah, can sıkıcı bir yeknesakî efkâra müstevli olurdu. Hayır! Her kelime-i Fransaviyenin mukabilini aramayalım, istemeyelim. Lâkin edebiyat-ı umumiyenin, zekâ-yı müşterek-i beşerin birtakım elfazı, tabirâtı vardır ki bunlar Türkçemizde, bulunmazsa kendimizi fakir telakki edebiliriz. İşte bunların mukabillerini aramalı, bulmalı, satın almalı, istiare etmeli, hattâ çalmalıdır.

İngilizce Fransız dilinden müştak olduğu hâlde Fransızca Régime kelimesinin İngilizce mukabili, mesela, yoktur. Ve bu, İngiliz lisanı için bir noksan değildir.

Fakat bir medlûve mefhum-ı lazım ifade eden ve her lisanda mukabili bulunan Spéculation'un Tükçesi bulunmaması bir noksandır.

Bu hususta da itidale riayetskâr dolmak lazımdır. Pek kuvvetli lisanlarda şayan-ı hayret nevakısa tesadûf olunur. Misal: Zenginliği şüphe götürmeyen Yunanca'da – Cumhuriyet-Fransızca République, Latince Res Publica, İngilizce Commonweath, Arabça beytülmal maanîsini ifade eden bir kelime yoktur. Cumhuriyet- Zimokrasia- yani demokrasi lafzı ile ifade olunuyor. O hâlde Fransızca République ve Démocratie kelimelerini Rumca'ya nasıl tercüme etmeli? Felyahrir.

Lisanımızın ıttıradsızlığı da büyük bir mesele ve bir illettir. İttıradsızlık efkârdaki teşettütün alamet-i zahıriyesidir. Her medlûl ve her kelimeyi bir duman içinde, bir sis derununda görüyoruz. Maanî de kavalib de bizde tasallub etmiş, katiyet bulmuş bir şekilde arz-ı didar etmiyor. Lisanımız, beynenevm velyazadır.

Erbab-ı kalem de dikkatsizdir. Kabil değil, Etats- Unis, United States doğru tercüme edilemiyor. Kimi Cemahir-i Müttefika-i America, kimi Müttehida-i Amerika diyor. Hâlbuki bunun aslı, tam mukabili, dürüst tercümesi Hükûmat-ı Müttehida'dır.

Evet! Dikkatsizlik umumi ve müstevlidir. Dikkatsizlik neticesi birkaç kelime matbuatımızda yanlış olarak kalmıştır. Mesela: Flemenk'in payitahtı Flemenkçe Den Haag telaffuzu Den Hah; Fransızca La Haye, telaffuzu Lahe- bizde galat olarak- Lahey- şeklinde kalmıştır. Diğer misal: Sırp Meclis-i Mebusanı Skoupchtina, telaffuzu Skoptştina bizde galat olarak- matbuat tarafından daima İskopçina şeklinde kalmıştır. Senelerden beri dikkat ederim, matbuatımızda bu kelimenin doğru olarak istimaline bir defacık olsun tesadûf edemedim.

Bir lisanı fluidelikten çıkaran, ne encümn-i danişlerdir, hattâ ne de lügatler. Buna ancak edebiyat ve üdebâ muvaffak olur.

Hey'at-ı müteşekkileden büyük bir iş çıkmaz. Yapmak bir adamın, kabul etmek birçok adamın kârıdır. Bir zatın yapabileceğini, bir heyet yapamaz. Bilakis akademilerde iş mübaheseye, münakaşaya düşer, netice unutulur, maksad kaçır. Kayar. Bu gibi heyetlerde ekseriya bir zat tahayyüz eder, o da bazı nüfuzlara tabi olur, diğerlerini irsine sürükler. Yahud muhtelif cereyanlar, hatırlar, politika ortaya girer. İş turfe olur.

Kezalik edebiyat tekâmül etmeden güzel bir lügat vücuda getirmek de maksadı temine kâfi gelmez. İsmi söylemek istemediğim bir lisanın sarfını, nahvini, bilhassa lüğatini Katolik rahipleri tedvin etmişlerdi. Lügat kitabında var var, yok yoktu. Her Latince veya İtalyanca kelimeye bir edat-ı tahrif ilavesiyle yeni kelimat icad ve ihtira edilmişti. Lâkin edebiyat – haydi biraz mütavazi olalım da edebiyata muharrerat diyelim- bulunmadığından bu lisan bir keramet gösteremedi. Binaenaleyh lisana hizmet ancak edebiyata tevsî' ve tekmil ile olur.

Üdebâ, edebiyatı iş edinerek mütemadiyen çalışmalı, tamim etmeli, ilerletmeli ki lisanda bir feyz ve rifat görünsün.

Hareket-i edebiye de devamlı olmalıdır. Bugün, cumhur-ı üdebâ ittifak ve itlaf edip de muntazam ve muttarid bir sûrette çalışmağa başlasalar, maksad yine bir senede, beş senede, hattâ on senede hâsıl olmaz. Bir iki asırda belki husul-i emel kabil olur.

Fransızca, memleketimizde bilinen lisanlardandır. Onun bir kere tarihini gözden geçiriniz. Montaigne ve Rabelais zamanında Fransızca nasıldı; onu Racine, Cornaille ve Boileau ne hâle getirdi; sonra Voltaire ile bu dil nasıl inceldi, düzeldi, en sonra Anatole France ve Ernest Renan bu lisan ile ne güzel eserler meydana getirdiler...

Tab'ımızda biraz isticâl var. İstiyoruz ki Garb lisanlarını mertebe-i kemale îsal eden tekâmül bizde de olsun. Pek âlâ. Lâkin bunun için mesela Fransızca birkaç asra arz-ı iftikâr etmiştir. Fransızlar gibi bir milletin ancak birkaç defa yüz senede yapabildiğini bizim birkaç defa bir senede yapabilmemiz zannederim ki muhâlattandır.

Eğer matlubumuz milletimizi terakki ettirmek için lisanı terakki ettirmek ise bunun yeğâne çaresi, lügatten, muhitül maariften, kamus ve encümen-i daniş vücuda getirmekten ziyade edebiyata himmet ve hizmet etmektir.

Kelimeler, terkipler kullanıla kullanıla takarrur etmeli veya takarrür derecesine gelmelidir ki bir kamus onları kaydetsin.

Encümen-i daniş ise alelade bir mecma'dır. Ondan büyük hizmetler umulmamalıdır. Bu kabil heyetler beynelüdebâ, beynelulema bir mahfel-i telâkkidir. Yoksa eşhasın yapabileceğini, yine o eşhastan mürekkebe bir heyet vücuda getiremez. Gustave Lebon'un Ruhitat-ı Halaik'ında tavih edildiği üzere münferiden iş görmek hasletini haiz kimseler, birleşince bir şey yapamazlar. Bir mahfel-i edebî bir orkestra takımına, bir orduya aslâ şibh değildir. Orada bir baş, bir şef, bir kumandan emreder, efrad tatbikatta bulunur. Akademi ise buna kıyas kabul etmez, orada bir reis emretmiyor; a'zâ da tatbikatta bulunmuyorlar. Eğer bir bandoda bir sanatkâr emri dinlemeyip kendisinden çalacak olursa meydana bir tebelbül-i esvat gelir; bir kakafoni başlar.

Hâlbuki herkes münferiden çalışırsa kabiliyet, ibdeilik daha fazla tezahür eder. Görünmeğe daha ziyade imkân bulur. Cumhur-ı üdebâdan biri veya birkaçı bihakkın tahayyüz eder. Onların üslubu, tarzı, kavaidi, hattâ hususiyat-ı temeşşuk edilir ve hakiki tekâmül ancak böyle olur.

Lisan zora, fazla inzibata, lüzumsuz ve çok kavaide tahammül edemez.

Akademiler vs sıkı lügatler zannetmem ki her vakit lisana nafi' ve ve hadim olsun.

Pek resmiyet kesbetmiş tarzlar teşebbüsât-ı şahsiyeye, hürriyete mani olmaktadır.

Hâlbuki azadî, bilakis, lisanı daha ziyade müttesi' eder; lehçeler bu sayede çalkalanır; mübahasat, zühulat ve hatayâtı düşürür. Hâlbuki akademi ve kamusların hükümleri nevama resmî olacağından bunların yanlışları acaba lisanı ifsad etmez mi?

Son söz olmak üzere söyleyeyim ki akademilerin Fransız Encümen-i Daniş'i'ne nazîr olanları muzır değildir; çünkü bunlar iş görmüyorlar. Akadem-i Fransız, kalu beladan beri bir lügat yapıyor. Hâlâ ilk harflerdedir. Belki, Fransızca -Latince gibi- elsine-i mürde a'dâdına dâhil olduğu vakit bu lügat biter.

2.16. Üslûb-ı Âfil, Üslûb-ı Hazır, Üslûb-ı Âti

Lisanımız, edebiyatımız bir istihale devri geçiriyor. Hiçbir vakit eskiler ile yeniler, hattâ daha doğmak şerefine nail olmayanlar (Fütirist), şimdiki gibi bir araya gelmemişlerdi. Evet! Şu bulunduğumuz sene içinde, aynı muasırların öyle birbirine zıdâsârına tesadüf ediyoruz ki acaba bin senelerine doğru mu yaşıyoruz; Namık Kemal Bey henüz beri hayat mı; Hersekli Arif Hikmet Bey nerededir; burası İstanbul mu yoksa Kazan mı, lisanımız hâlâ “ Esperanto” mudur? Gibi şüphelere giriftar oluyorum. Davamı senedleisbat edeyim: Memduh Paşa’nın Divanı, Tarih-i Ebulfaruk, Cenab’ın Evrak-ı Eyyam-ı, Nazîf’in Batarya ile Ateş’i, Hamid’in Finten’i, Ziya Gökalp’in Kızılelma’sı, isimlerini bir türlü uyduramadığım Turanî’s- Sada Efendilerin vezn-i benan üzere söylenmiş manzumatı, terkibsiz, rabıtasız, dam dazlak cümlelerle mâlâmalmensuratı... ilaahirihi. Bizi asırdan aşıra, magribdenmaşrıka mekik gibi gönderir. İstihâle ahdleri müstesna olmak üzere, hiçbir zaman, hiçbir memlekette lisan ve edebiyat bu kadar tağşiş edilmemeşti. Hem de iddialar pek büyük: Taassub-perveran-ı ehl-i kalem âsime-i Bagdad’dakifuruk-ı mutezeli gibi, Roma’daki (Patricien ve plebein) ler gibi, Bizans’taki “ Maî” ler ve “Yeşil” ler gibi birbirini teşni ediyorlar. Bir kavle göre memleketimizin yegâne şairi Tevfik Fikret imiş; kavli-i diğere nazaran bu mülk ve millete en büyük fenalığı Tevfik Fikret etmiş... Bir zehaba göre vezn-i aruz kadar fena bir şey yokmuş.

İş taassuba varırsa tabii akıl ve mantık ihtiyar-ı sükûn ve sükût eder. Şurası da iyice bilinmelidir ki lisan ve edebiyat mesaili her şeyden ziyade soğukkanlılık ister. Hakîm omış ki cereyan-ı vukuat karşısında ne ağlar, ne güler, ne de hiddet eder; yalnız elinde kalem hadisatı kayıd ve tesbit ile meşgul olur. Lisan ve edebiyat keyif ve hevesle değişmez; aynıyle milletlerin, devletlerin, cemiyetlerin tabi oldukları tekâmülatındesatiri gibi birtakım kavanin muktezasınca teşekkül, tekemmül, tereddi eder. Eğer gürültülü üdebâmız biraz daha lisan ve edebiyat tarihi bilseler idi ifadeleri daha leyyin olurdu. Lâkin biz yine taraftar-ı müsamaha olalım: Her şeyi bilmek, her şeyi affetmektir; demiş galiba Madam de Stael.

Buffon hakîmin kavlince üslub-ı beyan aynıyle insandır. Amenna. Şu fikrayı tazmin edelim: Üslub-ı beyan-ı umumi, bir milletin bulunduğu zamanı, vardığı derece-i tekâmülü, hulasa o milletin ruhunu gösteririr bir ayinidir. Biz Türkler, işte, üslub-ı hazırımızdan ibaretiz. Bunda bir miktar eski de var; biraz yeni de var; birçok sakat da var; bir hayli kabiliyet de var. Artık Hoca Saadededin Efendi gibi, Sultan Murad merhum cenge gitti diyeceğimiz yerde şu ibareyi kullanmıyoruz: “ Çünavn-ı bîdirig-ı izidîvü saat-i mesaadet-i din-i Muhammedî ile

ekser bilâd-ı dalalat-i rûsum ve etyeb-i mevad-ı kişver-i Rum cilvegah-ı hurşid-i iman ve aramgâh-ı adl ü ihsan sultan-ı gâtî sultan olmağla...”

Kezalik Âşık Paşazade gibi artık bütün bütün safderun da değiliz :” Bab anı beyan eder kim Osman Gazi Cuma namazın nice kıldırıldı ve her şehirde ne süratle oldu anları bildirir. Kaçan kim Karacahisar’ı aldı şehrin evleri boş kaldı ve Germiyan vilayetinden ve gayri vilayetten hayli halk geldi. Osman Gazi ‘den evler dilediler. Osman Gazi virdi. Sehl zamanda ma’muroidi. Bir nice kiliseler dahi vardı. Mescid ettiler ve Pazar dahi turgurdılar.” Veysi gibi de kendimizi görmeyecek derecede zulmet-perest değiliz: “ Tebaşir-i falaku’s-sulh vahy-i ilahi ki en evvel ziya-bahş-ı âyine -i seyyüdü’l-enbiya oldu. Cemâl-i hoşnümâ-yımenâmât-ı sâdika idi..”

Lisanımız henüz hâmil bir kadına benziyor. Vaz’-ı haml ağırları kabilinden, lisan bazı evca duyuyor; tab’ı, mizacı her gün değişiyor. İttirad yok, aksülameller ziyade, bu hâl bir de büyük bir asabilik, bir titizlik meydana getiriyor. Kat’iyet, sebat arzu ediliyor. Lâkin elbette ve elbette yarın meşîme-i lisandan bir üslub doğacak. Buna doğuyor desek belki büyük bir hata etmiş olmayız. Bunu ispat için biraz da esalib-i hazırayı müaheze edelim:

Mekatib-i edebiye henüz bizde kat’iyetle takarrür etmediğinden erbab-ı kalemimiz (edebiyat yapıyorlar). (Bu tabirden dolayı mesuliyet kabul etmem, çünkü mucidi ben değilim, Sami Paşazade Beyefendi’dır). Tabilik ortadan kalkıyor. Sanat ile tasannu karışıyor. Misal: Bizzat kendilerine de arz ettiğim üzere Cenab Şahabeddin Bey’in nesri ve hattâ nazmı bir tatlı ve şekerleme ziyafetidir. Cenab bize bir ziyafet çekiyor: Çerez olmak üzere alaturka ve alafranga bir kutu çeşid çeşid bon bon. Çorba yerine şurub, birinci yemek bir baklava, ikinci bir revani, üçüncü bir muhallebi, dördüncü bir kadayıf, beşinci bir tepsi kurabiye, altıncı bir keşkül-i fukara... İlah. Cenab’ın bir eseri nefis, enfes, enfesin de fevkinde. Cenab Bey bizi şeker hastalığına uğratacak!

Nazif’in nesrine geelim: Ben her ne vakit Süleyman Nazif’in velev en âdi mesaili müteallik bir pusulasını okusam aklıma bir saray tebadür eder. Bir tarihte Felemenk’e gitmiş idim. Lahe’de Kraliçe Wilhelmina hazretlerinin kasırlarında, müşarünileyhanın izdivaçları münasebetiyle Hind-i Şarkî müsta’meresi tarafından takdim edilmiş bir salon var. Salonun duvarları tiraşîde, tavanı tiraşîde, döşemesi tiraşîde, saçak ve sütunları tiraşîde, mefruşatı tiraşîde, hattâ menkuşatın üzerleri bile pertavsız ile bakılınca görülür ki tiraşîdedir... Pek

güzel, derece-i mütenahiyede güzel. Lakin o makaleler, o zemm ü kadh veya sena vü medh şahaserleri acaba birer sahife midir; yoksa minyatür müdür; Maysonien'in âsâr-ı çîredestî-i sanatı mıdır? diye tereddütlere düşüyorum. Lede'l-Cenab tatlı, nükteli, müstehziyane olmayan yazı, yazı değildir. Lede'n- Nazif sekiz kırat hacminde, Felemenk'te tıraş edilmiş elmas parçasına banzemeyen yazı, yazı değildir. Daha ileri gideceğim: Nazif ve Cenab Beyler alelade yazı yazmağa gayr-i muktadirlers. Vakıa, biz, burada bu iki üstaddan her birine: Sizin şu nevi yazı yazmanız lazımdır gibi bir temennide bulunacak değiliz. Herkes kabiliyetine göre eser meydana getirir. Bir muharirden, hususiyle büyük bir edibden sipariş üzerine âsâr beklenemez. Her ne vakit Abdülhak Hamid'e eser ısmarlamışlar ise üstad, kudret-i bîpayanından sarf-ı nazar, izhar-ı acz etmiştir.

Bu fıkradan maksadımız Hamid, Cenab, Nazif, Faik Ali şöyle yazsınlar, böyle yazmasınlar demek değil, yalnız üslub-ı hazırı kayıd ve tesbit, vezin ve takdir etmektir. İşte üslubumuz böyle garib bir vaziyette bulunuyor. Lâkin bu üslubdan (yani Hamid, Cenab, Nazi üslubundan) tarz-ı âtî doğacaktır. Bu kalem sahipleri ile onların rüfeka ve tilmizleri, lisanı Şinasi ve Namık Kemal'den aldılar; alâ kadrilimkan düzelttiler, tabiatı, istidadı, cereyan-ı fitrîsi itibariyle ilerlettiler ve ahlafa devrediyorlar. Bunlar gayr-i tabii bir şey yapmadılar.

Fakat üslub, âtide bütün bütün başka bir şekil alacaktır. Üstadların doğru, belki pürüzsüz, hattâ Ziya, Şinasi, Kemal üslubundan daha ziyade sarf ve nahiv itibariyle tahlile dayanır turuz-ı ifadeleri evvelde, tasannudan mehma-emken tecerrüd edecektir; saniyen, istikbalin erbab-ı kalemi maanî ile kelimat arasında daha ziyade mutabakat arayacaklardır. Cenab, yüzlerce kelime bulup nesr-i murassa'nda istimal ediyor; lâkin bunların hemen nısfı ibraz-ı kemal için bulunup kullanılmıştır; belki bîlüzumdur. Her yerde ve her zamanda üslub karanlıklardan çıkıp aydınlıklara müteveccih oluyor, ondan sonra da tereddidi ediyor. Hâlâ İspanya'nın yevmî gazetelerinde, politika bendlerinde bile, kasîdeperdazlık ediliyormuş. İngiliz sefiri, evrak-ı havadisi tercüme eden katiblerine, daima:

-Efendiler, bu makalelerin şiir kısmından vazgeçin de muharririn ne demek istediğini bana alelacele söyleyin, dermiş. Fransa'da da vaktiyle böyle olmuştu. Bittabi bizde de böyle oluyor. Hoca Saadeddin Efendi (Tâcü't- Tevarih) te gitti, geldi, kazandı, kaybetti gibi medlûlleri ifade için mensur ve manzum birçok tekerlemeler uyduruyor. Siyer-i Veysî'yi tahlil ettim. Eğer Veysî Efendi söylenmesi lazım gelen şeyleri bizler gibi yazsa idi kitabının

hacmi belki onda birine tenezzül ederdi. Vaysi, Kemal, Cenab edebiyatımızda, üslubumuzda birer merhâl edir.

Saded-i intihada Türk “esperantist” lerine gelelim: Bu zevat erbab-ı zühd ve takvanın, menhiyattan ihtiraz ettikleri gibi terkiplerden korkuyorlar; bir lisanın bir ev inşa edilmesi gibi kolay bir şey olmadığını, lehçelerin kabiliyet-i hazmiyesi ne raddelerde bulunduğunu bilmeden lisan ve edebiyatta, üslub ve kavaidde fuzulî tasarrufata başlıyorlar. Türk’ten başka bir şey olmadığı hâlde ben bu Türkçe’den bir şey anlamadığım gibi o şîrzime dâhilinde olmayan gençler, ihtiyarlar, kadınlar, erkekler de bir şey anlamıyor. Behemahâl avamlık mertebesine inmemiz lazım imiş: El-aman! En gür sesimle bağırırım, ben dereke-i avama inmek istemem, istemem. Cereyan-ı tabiisi hilafında giden bir lisanı tekellüm edemem. Bu dili takliden Kazanlıya da, Kırımlıya da bir şeyler söyledim: Anlayamadı. Odun yarıcı Hamza’ya da aynı lisanla irad-ı nutk ettim: Anlamadı. “ Esperanto” nun “volapuk” gibi derdest-i uful olduğunu bilelim. Kaide tedvin etmekle bir zencinin yüzü ağarmayacağı, Çinlinin yumruları düzelmeyeceği, Tatarların badem gözü daha yuvarlak olmayacağı gibi ne yapsak, ne kadar himmetler etsek boştur. Türk “Esperanto” su bir (zelîk-ı heft mahe)dir.* Bunu diriltmek de, öldürmek de abestir. Süleyman Nazîf’in de, isimlerini uydurmaktan bir defa daha aciz olduğum gayet yeni üdebânın da müsbet ve menfî gayretleri bîsuddur. Bu Üdebâ, lisanımızın (kübist)leridir. Onları müaheze etmek isteyen fenn-i celil-i tıbbâ büyük bir nisbeti olmak gerektir. Binaenaleyh iş Doktor Cenab Şahabeddin Beyafendi’nin ihtisasları dâhilindedir.

*ez-Zelîk, emîr vezninde nâ tamam düşmüş veledde ıtlak olunur: Kamus-ı Fırûz Abadî, cild 2, s. 941.

2.17. Gazeteci Dili

Edebiyatın müstef’ ilün ve fâ’ilinden ibaret bulunmadığı meçhul bir şey değildir. Edebiyyat-ı sarfanın muvâcehesinde bir de büyük, çok, mufasssıl edebiyat-ı resmiye vardır: Resmi muharriyat, meclislerin mûzâkerâtı, kuvvânın ve nizâmât, parlamento nutukları vesâ’ire. Kezâlik bir de gazeteci edebiyatı mevcuddur: Yevmî evrak-ı havâdisin ser-bendleri hatta havâdisleri, gavgâları, tefrikaları, münevverâne mahsus ikinci ve ekseriyyâ emsali makaleleri. Bu iki edebiyatın karşısında garâmiyyât vesâ’ire gibi mevâd, küçük ve az bir edebiyat teşkil eder. Avrupa’da, edebiyat-ı umûmiyye arasında, resmî ve gazeteci

edebiyatına büyük bir ehemmiyet verildiği hâlde, biz, henüz bu iki bab-ı mühimme layık olduğu mevki'î vermemişiz.

Fransa'da, hakikaten mebrûk bir mü'essese olan << Encümen-i Dâniş >> e giren a'zânın ancak cûz'î bir kısmı müstef'ilin, fâ'ilin ile uğraşanlardır. Buna mukabil büyük bir gazeteci, büyük bir hatib-i siyasi, daima bu hey'et-i fâzıla tarafından kabul edilir. Emsile : Gazeteci müteveffâ [Herve] reis-i hükümet [Tiyer] ve [Puvankare], reis-i meb'usan [Deşanl], heykeltraş ve tarih-i sanâyi musannifi [Kiyum], kimyager [bertelu].... Hatta edebiyat-ı askerîye ve dîniyye bile, Fransız akademisinde daima bir koltuk muhafaza ederler. Gazeteci edebiyatı birçok nokta'î nazardan ale'l-âde edebiyatdan ayrılır: Garâmiyyat ve hâmasiyyat gibi husûsâta mûte'allik edebiyat pek tırâşîdedir; yavaş vücûda gelir; ziyadesiyle fasih olması lazımdır. Hâlbuki gazeteciler, şairler gibi te'enni ile yazmamak mecburiyetindedirler. Sür'at ve hatta âcele gazetecilik de şarttır. Eğer [Matin] muharriri [Gustav Flober] gibi her yazdığını yirmi beş def'a tashih edecek olursa artık makalesi gazete bendi değil, gecikeceğinden, bir tarih faslı olur. Şâyed bir başmuharrir, ser-sütûnunu bir saatten fazla bir zamanda yazarsa, vazifesini if'a edememiş sayılmalıdır. Bununla beraber gazeteci edebiyatı güç, pek güçtür. Bir saatte, kırk beş dakikada meydana etraflı, fasih, ekseriya lastikli, merak-âver, cazibeli tam iki sütûn çıkarılmalıdır. Bir eser gazetecilikte tashih ve ta'dîl oluna oluna değil, lakin yazılırken doğru, münakkah, hoş-âyende çıkmak gerektir. Bu da bir kâbiliyyât-i mahsusaya mütevakkıftır. İrticâl, gazetecinin meziyyet ve hasılatıdır.

Acaba bu mukaddime bedîhiyyâtı i'lân kabilinden midir? Zannetmeyiz. Edebiyatımızın henüz devre-i teşekkülünde bulunduğumuzdan hâla birtakım mûte'âreflerle ülfet-peydâ etmeğe mecburuz. Türkçemiz, pek yakın zamanlara kadar, gayet az yazılıyordu. Lisan, daha çalkalanmamıştı. Binâenaleyh fasâhat ve kat'îyyet mertebe-i lâyıklarını bulamamışlardı. Hâlâ da bu buhrân-ı kitabet içinde yuvarlanıyoruz. Hiçbir lisanda kitabet bugünkü kitabetimiz derecesinde mûtebâyın mûtehâlif değildir. Tabir ma'zur görülürse lisan-ı kitabet henüz- tevzîn- edilemedi. << Batarya ile Ateş >> de müsta'mil üslub tarz-ı kadîmen hakikaten tekâmül etmiş bir safhasıdır; Lakin bir safha-i mûtekâmilesi değildir. Ziyadesiyle fasihdir, şu kadarki havâ'ic-i hazıra ve müstakbelimizi temin edemez. << evrak-ı Eyyâm >> ın üslubu pek metindir. Bu da, biraz Avrupalılaştırmış tarz-ı kadimdir.

Gazete okuyanları efkâr-ı umûmiyenin ceryanından haberdar etmek, dimâg-ı beşeri işgal eden mesâ'il muzlayı – kelimeyi afv ediniz- halka içirmek için lisanımız daha birkaç merhale

kat etmek mecburiyetindedir. Dakik bir mes'eleye temas ediyoruz: gazeteci dili nasıl olmalıdır; ale-l-infirâd herkes gazete bendini anlamalı mıdır? kazıye bir aks edelim: Muharrer öyle bir lisan kullanmalı mıdır ki onun makalesini havâs da, avâm da anlayabilsin? Zannımızda hata yoksa bu yalnız güç değil, hatta muhâldir. Geçen gün Milli Ta'lîm ve Terbiye cem'iyetinin neşr ettiği mecmua elimize geçti. Orada, cehâl eti musavver bir tabloya tesadûf ettik. aâlk ve onun zadesi olan evfak mektepleri dolduran cumhur, hiçbir şey bilmiyor gibi. Avâmın lehçesi hemen hemen üç yüz elli mâtde-i lafziyyeden îbarettir. O hâlde, velev pek basit olsun, siyasi mesâili, her kafayı işgal etmek lazım gelen umûr-ı fikriyeyi bunlara nasıl ifade edeceğiz? Halkın birinci, ikinci, üçüncü tabakaları a'deta çocuk gibidir. İngiltere ile Almanya'nın ticari rekabetini, asr-ı hâzırda milliyet politikasının sâ'ir mesâliğe tefevvuk ettiğini hangi kelimelerle, ne gibi terkipler ve cümleler ile ifade edeceğiz?

Bunula beraber kitabetimiz, edebiyatımız, ağır, pek ağırdır. Belli başlı üdebâmız vâdî-i kadimede yazı yazıyorlar. Vâzihan fikirlerini ifade için çalışmıyorlar. Tenevvür-ü âmmeye gayret etmiyorlar. Hidmet nâkıs kalıyor. Tam olmuyor. Unutulmamalıdır ki bu tarz kolaydır. Araya bir alay << klişe >> sokuşturulub ahenkden başka bir şeyi de iltifat edilmezse meydana bir makale ve hatta bir kitab gelir. Lakin san'at güçtür. Vuzuh kolay bir şey değildir. Fikirlerin sühuletle ezhân-ı âmmeye yerleştirilmesi için ortadan terkipler izafi ve vasfilerin kaldırılması kifâyet etmez. Bunu gördük: Baz' gazeteler meselâ [Polis Müdüriyyet-i Umumiyesi] gibi bir mefhumu ifade için [Polis Umumi Müdürlüğü] ve [nazar-ı hayret] yerine [hayret nazarı] diyorlar. Eğer böyle ufak tahrîfât ile maksad hâsıl oldu zannediliyorsa 'bilâhare inkısâr-ı hayâle uğrarız. Halkı seviyye itibariyle arka etmek pek o kadar kolay bir şey değildir. İzmir'de Münteşir-i yevmî [Köylü] gazetesi lisan îtibariyle cesurane bir tecrübeye girişti. Altı yüz senelik terkipler, ıstılâhlar bozuluyor; yerlerine güyâ Türkçe öyleleri kaim oluyor ki bunlar da anlaşılmıyor:

[Belediyyenin himmet gözünden uzak], [Bu işe yollar hazırlayanlara yardım esirgemeyen hükümete yalvarmalarımızı sunarız] veya [İçine düşeceğimiz yoksulluk kaçınacağımız esirlikten ayırdsız kalamaz] gibi lisanı sadeleştirmek bir farîza, bir farîzan-ı mütehattimdir. Lakin kolay değildir. Terkipleri bozmak, tekrar etmiş ıstılâhları bırakmak maksada nakâfidir. Mekteb kitabı yazmak ne kadar güç bir iş ise, âhal iyi tenvîr etmek de o kadar çetindir. Havâss için yazı yazmak binnisbe kolaydır. Çünkü onların tefehhüm ve ta'akkul kâbiliyyeti her hâlde küşâyış bulmuştur. Avâma gelince....

Fakat mademki yevmî gazeteler havâsla beraber avâma da hitâb ediyor, o hâlde, onların lisanını havâsı ürkütmeyecek kadar sadeleştirmek, avâmı da bulunduğu derece-i sâdegîde ibkâ etmeyecek mertebe yükseltmek iktizâ eder. Bu iki işi birden görmek ise biraz güçcedir. San'at, dâ'imâ çetin imiş. Binâ'enaleyh biz de gâyetimizin husûlî için bu güçlüğe katlanalım; öyle bir gazeteci üslûbu ihtirâ ve ihtiyâr edelim ki meselâ rîcâlden biri makalemizi okuyunca: - Bu ne âmiyâne bir lehçe! Demesin. Kezâlik, âhâddan biri gazetemizi eline aldığıında: - Bu pek derin! Diyerek alâkadârlığını dirîg etmesin.

Gazetecilikte [edebiyât yapmayalım] . Yani, ta'bîr-i kadîmi ile [tasannu] göstermeyelim. Zannımda zühûl yok ise Macaristan'da, her üç İskandinav memleketinde, Lehistan'da, Rusya'da böyle bir tekâmül oldu. Bittabi bidâyet ifrâtlarla pek dolu idi. Lakin ondan sonra, bir sükûnet devri geldi. Hamlık zâ'il oldu. Bugün has ettiğimiz memleketlerde artık kitâbet muvâzenet peydâ etti. Artık, Macaristan'da veya Rusya'da: << zafer bayrakları cebhe-i ibniyyeden cebhe-i harbe îsâl-i selâm ediyorlardı. >> yolunda terkîbât kullanılmaz. Gazetecilerin [cehd-i akal] ()desturunu terk ile biraz daha çalışmaları, biraz daha yorulmaları, hatta üzülmeleri lazımdır. Tabî'îlikden, şîve-i milliyeden uzaklaşmamak şart a'zamıyla üslûbumuzun böyle bir tekâmüle mazhariyyeti, milletimizin de bir kademe daha terakkî ettiğine delalet edecektir. Hedefimiz budur [1].

2.18. Edebiyat İlmi

Edvar-ı kadîmede, “ümmî” aslâ cahil demek değildi. Bir adam okumak, yazmak bilmemekle beraber pek mütehayyiz, pek tercübe-dîbe- hattâ kelimeyi israf etmiyoruz- pek âlim ve belki de allâme olabilirdi. Şuabât-ı marifet eski zamanlarda- fennen- idare edilmiyordu. İrfan, fennî tahlilatahenü, mazhar olamamıştı. Binaenaleyh edebiyat ve fenniyat gelişi güzel gidiyordu bununla beraber gerek edebiyatta, gerek fenniyatta, a'sâr-ı salifede, pek değerli zevat zuhur ediyordu. Şu kadar var ki on altıncı karn-ı İsevîyenin evailine doğru her şube-i marifet, hattâ edebiyat tahlil edildi; muhtevi oldukları mevaddın her biri desatire irca olunmak istendi. Buna binaendir ki, bugün, romantik fûnun olamaz. Buffon zamanında ilm-i hayvanat romantik veya edebî idi. Şimdi ise bu üslub ile hayvanata dair eser yazmak mümkün değildir. Kezâlik edebiyat da, sırasıyla “Klasisizm” den “Romantizm”e ondan da “Naturalizm”e münkalib olmuştur. Hulasa, edebiyat desatir ve kavanîni de ilim olmak üzere tedvin edilmiştir. Kurûn-ı salifede fûnun-ı harbiyeye vukufu olmayan müstaid ve kabiliyetli bir zat pek büyük bir kumandan olabilirdi. Tarih bunların emsali ile doludur. Hattâ diyebiliriz

ki pek yakın bir zamana kadar hemen bütün cihangirler ve serdarlar hep kendi kendilerine yetişme idiler. Filvaki’ İskender-i Kebir, Aristoteles gibi bir feylosof-ı vahidin şakirdi idi; bu büyük asker, fenn-i askerîyi hiçbir üstaddan taallüm ve tederrüs etmemiş idi.

Fakat bugün mekteb görmemiş bir Hinderburg veya bir Joffre tasavvur olunamaz. Buna kıyasen, artık, mahza kendi kisb ve sa’yi ile bir Dante’nin, hattâ bir Jean-Jacques Rousseau’nun yetişmesi mümkün değildir. Hükemanın en başıbozuğu olan Nietzsche bile ulum-ı âliyyede mütebahhirdir, Yunaniyatta üstadlık menziletini haiz idi. Hulasa, asrımızda alaylı âlim ve şair olamaz.

İddiamızı tekrar edelim: Bulunduğumuz şu 1917 senesi içinde ulum-ı edebiyeye, edebiyat-ı umumiyyeye vakıf olmayan bir edibin, hattâ- sadece- şairin ; “ konservatuvar” dan geçmeyen bir hanendenin; “atelye”lerde, üstad huzurunda taallüm etmemmiş, mümarese görmemiş bir artistin muvaffak olabilmesi pek, pek meşkûttur.

Fünun beynelmileldir, edebiyat ise, beynelmilel olmamakla beraber, usul ve kavaid-i umumiye itibariyle her yerde birleşiyor. Geçen gün, Osmanicher Loyd gazetesinde üstad-ı musiki Langé Bey muhtelif musikilerin reng-i millî ve hususîlerini aslâ inkâr etmemekle beraber dünyada musiki- vahid-dir diyordu. Muhterem musikişinasın bu fırkasını tazmin edelim: Muhtelif edebiyat(lar)ın reng-i millî ve hususîlerini aslâ inkâetmemekle beraber dünyada edebiyat da –bir-dir. Yanibeşeriyet-i muasıraca kabul olunmuş edebiyatın hutut-ı umumiyesinin haricine çıkılırsa meydana konacak âsâr biraz safderunâne olur.

Kezalik edebiyatın da- taassur- * etmesi vacibattandır. Muasırlarımızdan birkaçı hâla Hoca Sadeddin Efendi’ye reşk-âver olacak bir üslub ile mensurat, Baki’ye nazîre olmağa lâayık manzumât vücuda getiriyorlar. Eğer bunlar münhasıran bir tuhaflık, bir nazîrecilik, bir mukallid posticheurlik dairesinde kalsa idi, pek o derece Zaraları olmazdı. Lâkin müellifleri, bıyık altından biraz gülümseyerek edebiyatın o vadide yazılmış şeylerden başka bir türlü olamayacağını, edebiyat-ı hazıranan safsatadan gayri bir sûretle telâkki edilemeyeceğini iddi’â etmektedirler.

Birçok üdebâmız, hattâ meşâhîrimiz, henüz Rationnel edebiyatın vücûduna kâni’ değildirler. Bunların içinde pek güzel âsâr meydana getirenleri var. Camekânlarda hıfzedilen mertebanilere, çeşm-i bülbüllere, Beykoz billurlarına, elmastıraş evanîye, Çin tabaklarına,

fağfur kâselere, incecik Acem seccadelerine şebih olan bu tiraşîde edebiyat pek hoştur, pek lâtîf ve zarîf, şîrin ve rengindir; lâkin o kadardır!

Edebiyat-ı hazıramızı mütekâmil bir lisana nakledecek olursak müdhiş bir inkisar-ı hayale uğrarız! Bizim törpülenmiş cümlelerimiz, narin ibarelerimiz esnayı nakil ve tercümede düştükten sonra meydanda hiçbir şey kalmadığını görürüz. Sukût, sukût, büyük bir sukût bu üslubu tescie eder. Aheng-i elfaz ortadan kalktıktan sonra büyük bir fikrî ve manevî ahenksizlik okuduğumuz fıkralara müstevli olur.

Fikir itibariyle edebiyatımız râcil hattâ müflistir. Şinasi Efendi'den beri üdebâmız bizde kaç fikir tevliid ettiler- hattâ biraz mütevazî olalım- kaç fikrin neşrine himmet buyurdular? Edebiyattan maksad, evvel be evvel, efkârdır. Kelimat her hâlde derece-i saniyede kalır. Manzumeler bile, lafzî birer- spekülasyon- oldukları hâlde yine fikre istinad etmek mecburiyetindedirler.

Edebiyatımız bir amatör edebiyatı mahiyetinden uzaklaşmıyor. Bir edibimiz, bir maksat tahtında değil, ya vakit geçirmek, yahud, bazen biraz azizlik etmek niyetiyle eline kalemi alıyor. Onun içindir ki edebiyatımızda “fantezi” asıldır, üst tarafı furu'dur.

Edebiyat henüz diyarımızda meslek ve sanat olmamıştır. Evliya Çelebi merhum, Seyahatnâme-i meşhurunda, esnaf alaylarını tasvir ediyor. Her tabaka, her sınıf halktan uzun uzadıya dem-gü zar oluyor, bu alayın içinde erbab-ı kalemi aradık, aradık bulamadığımız gibi zaman-ı hazırada da bu taharriyata giriştik, maatteesüf yine maksadımıza nail olamadık.

Garibdir ki edebiyat bir şube-i marifet, ulum ise (bir diğer) şube-i irfan telâkki ediliyor ve her ikisinin arasında bir nisbet ve karabet aranmıyor. Bu, doğru değildir ve yalnız memleketimizde böyle telâkki ediliyor. Edebiyat her şeyden evvel, efkârın tarz-ı tavzîh ve tesbiti demektir. Pek yakın zamanlara kadar bizde tarih bile pek o kadar edebiyat addedilmiyordu. Bir sahib-i kalemimiz meydana Taine'nin veya Macaulay'in külliyyatı gibi bir silsile-i nefais koysa onun irab-ı edebiyattan mahâlî olmuyordu da, köhne, mübtezel birtakım mevzulara dair müstefilün, fâilün yolunda bir şeyler düzen bir zat ediblik fervesini labis oluyordu. Bu, büyük bir haksızlıktır.

Edebiyat, zannettiğimizden daha ciddi, daha müfid, daha mazbut, daha umumî, daha şumüllüdür.

Kalem marekesinde daha mücehhez olmamız arzu olunur.

2.19. Türkçemizin Havâic-i Sarfiye, Nahviye, Beyâniye ve Bedfâsı

Lisanımızın sarf ve nahvine henüz müdevven diyemeyiz. Türklerden evvel bazı müsteşrikler, birtakım tecaribde bulunmuşlardı. Onlardan sonra Cevdet Paşa merhum meydana bir sarf getirdi. Müşarünileyh bir de Belegat-ı Osmaniye ile mantığa aid Türkçe “*Mi’yar-ı Sedad*” unvanlı bir eserin musannıfidir. Cevdet Paşa’dan Ahmed Rasim Bey, Şeyh Vasfî Efendi, Ali Nazima Bey, Hüseyin Cahid Bey, Ahmed Cevad Bey gibi gayretrevan sarf ve nahvi tedvin için himmetlerde bulunmuşlardır. Lâkin - fikrimizi vazıhan söyleyelim- bu zevât-ı kirâmın telifatı mahza çocuklara kavâid-i sarfiye ve nahviyeyi öğretmek için yazıldıklarından bir mahiyet-i ilmiyeleri yoktur. Hâlbuki lûgat gibi sarf kitabının da tedvini bir lisan için vecaibdendir. Birtakım mesail vardır ki hâla bir sûret-i hâlliye iktiran edememiştir. “dir” bir edat mıdır; yoksa mühmel bir masdarın tevlid ettiği bir siga mıdır? İki nefy bir tasdik makamına kaim midir? İlâ ahiri. İşte filoloji kavaid-i muktezasınca lisanımızın tamik edilmemesindendir ki bugün iki ve hattâ daha ziyade sarf ve nahve, iki ve daha ziyade beyan ve bedi’ye malikiz. Hâlbuki bu gibi âliyatın birden ziyadesine sahip olmak servet değil, bir farkdır.

Lisan gittikçe bir sadelik peyda ediyor. Müverrih Sadeddin Efendi’ye pek mülayim gelen bazı tabirat ve terkîbât artık muasırince kullanılmıyor. Kaide-i ıtraha teb’an birtakım desatir-i sarfiye ve nahviye dökülüyor, düşüyor. Yenileri onların makamına kaim oluyor. Acaba bu yeni kavaid kesb-i resmiyet etti mi, etmedi mi? Bunları bilmek biraz müşküldür. Öyle garib mesail karşısında kalınıyor ki bir münekkid bir fıkraya yanlıştır veya doğrudur; demekte güçlük çekiyor. Buradadır yerinde eskiden – bundadır- denmekte idi. Ermeniler şimdi bu tabiri kullanmaktadırlar. Andülhak Hamid Bey defaat ile – bundadır- demiştir. Acaba bu tabir doğru mudur, değil midir?

Kaide-i tezkir ve te’nisin Arapçası da var, Türkçesi de, Farisisi de. “Ennezaretü’ d-dâhiliye”. Arapça, “Nezaret-i Dâhile” Farisî, “Nezaret-i Dâhiliye” Türkçe’dir. Bir muharrir bu üç tarzdan her üçünü de istimal etse, biz ona bu dakikada ta’riz edemeyiz.

Her Arabî ve Farisî kaide-i sarfiye ve nahviye muktezasınca Türkçe’de tasarrufatta bulunabilir miyiz? Buna “ evet ” ve “hayır” diyenler de var. Hacı İbrahim Efendi merhum (ektebe mak) masdarını bile kabul edermiş! sarfsızlık lisanda bir anarşiyi tevliid etmektedir. Nitekim lüğatimizin taht-ı nżibatta bulundurulmaması erbab-ı kaleme vasi bir hürriyet bahşetmiştir. Bir zat Kamus-ı Firûz Abadî’yi, Ferheng-i Şuûrî’yi bir iki saat karıştırırsa ve birkaç Türkçe fail ve edat ilave ederek bir ibare uydursa buna Türkçe değildir hükmünü vermeyeceğimiz gibi Çağataî’den alınmış birkaç kelimenin ianetiyle bir sahife yazsa ona karşı da ecnebi duramayız. Bu hâle, asr-ı hazırda, elsine-i medeniyeden hiç birinde tesadüf edilemez.

Sarf, nahiv, Beyan, Bedi’ kavaidinin mazhar-ı tedvin olmaması erbab-ı kalemimizi fesahat hususunda lâkayd bulunduruyor. Bu vaziyet karşısında ise müahiz ve münekkidler de vazifelerini ifa edemiyorlar.

Beyan ve Bedi’ Arapça’dan iktibas edilmek üzere, vaktiyle Cevdet Paşa tarafından tecrübeten tedvin edilmişti. Bu tecrübe hiçbir netice vermedi. Zaman, süratle zevki değiştirdi. Aramızı ancak otuz sene fâsıl olduğu hâlde Namık Kemal bize pek uzaktır.

Garibdir ki lüğat mesaili ile tevaggul eden zevata tek tük tesadüf edildiği hâlde sarf ve nahve itibar edeni görmüyoruz. Zannediliyor ki sarf ve nahiv münhasıran- ta’limî- didactique ulumdur. Hâlbuki mebadinin fevkinde, filoloji muterizasına dâhil olmak üzere büyük bir sarf ve nahiv ilmi, bir sarf ve nahv-i tahlilî, bir de mukayeseli sarf ve nahiv vardır.

Lisanımızın tarihi meçhulattandır. Fransa’da mesela bir Petit de Julleville Fransız lisanının tarihine dair cildlerle eser yazdığı hâlde biz henüz böyle bir şube-i marifet vücudundan bîhaberiz.

Eşkâlde rûnüma olan bu teşevvüş efkâra da sirayet ediyor. Efkar ceyyid bir sûrette ifade olunabilmelidir ki ondan bir faide tahassul etsin.

Lisanımızın evvela nahven biraz tedkîke muhtaçtır. Nahiv, bir dilin kadrosudur. Bu çerçeve selamet-i tamme ile yapılabilmelidir ki onun içine kelimatı dolduralım.

Bu noksan, maalesef, bugün hissedilmiyor. Buna binaendir ki şöyle dursun yenilerden en büyük üstadların eserleri bile bir tahlil-i sarfî ve nahvî’ye dayanamıyor.

Yine bu noksana binaendir ki bir ibarede bir kelimeyi iki veya daha ziyade imle ile yazdığımız gibi bütün muharreratımızda birden ziyade kaideye müratkâr oluyoruz. Lisandaki bu teşevvüş bizi imtizamgirîz etmektedir.

Üdebâmızın ekseriyeti kavaidi benimsemiyor. Bu lâkaydlık, müsamahakârlığı terviç ediyor.

Eğer bugün belli başlı bir Fransız veya Alman edibi bizim daima ettiğimiz hatalardan yalnız bir tanesini irtikab etse ertesi sabah bütün matbuat, bütün mahafil-i edebiye, kâffe-i kariîn itirazatı, istihza ve kahkahayı ayyuka çıkarırlar.

Geçenlerde ikdam ile münteşir bir makalemde Osmanlı tarihini yazmadan evvel Osmanlı tarihinin bibliyografyasını tanzime sa'y etmeliyiz fikrini ileriye sürmüştüm. Mürekkebe daima basitten gidilir. Bizde muhitülmaariften evvel lügatin, lügatten evvel de sarf ve nahvin tedvin edilmesi gerektir.

Sarf ve nahiv itibariyle bize neler lâzım; ne kadar kelimeye muhtacız; terkiyatın ne kadarı fazladır? Bu hutut-ı umumiye'yi çizmeliyiz ki ona göre ne kadar ve ne gibi malzeme-i lisaniyeye müftekır olduğumuz tezahür etsin.

Memleketimizde bir tek olsun filolog bilmiyorum. İyi Arapça bilenlerimiz var. Farisîşinaslarımız da yok değil. Kezalik Avrupa lisanlarından hemen umumuna vâkıf erbab-ı kemalimiz de mevcuddur. Bunula beraber bütün bu lisanlar ile mukayesattan bulunup Türkçemizin zevaid ve nevakısını tedkik edecek ulema yetişmedi.

Hâlbuki Türklerden binnisbe daha az olan milletlerin ve hattâ bazı mil-i Şarkıyenin sarf'ı, nahiv', lügati, beyan'ı, bedi'i bizimkilerden daha mazbuttur.

Lisana hizmet ve himmet etmeği vatanperverlik telâkki eden üdebâmızın biraz mor hülyalardan, tirşe hayallerden, yeşil yurdlardan, katmerli cümlelerden, beyaz gölgelerden sarf-ı nazar ederek lisaniyata atf-ı ihtimam etmeleri ne kadar arzu olunur!

2.20. İcad-ı Kelimât ve Telâkki-i Amme Tecrübe-i Kalem

Ammeye taalluk eden kavanîn-i ictimaiye pek mübhem, pek muğlak, pek girift, bugün için pek meçhul, pek muakkaddır. Gustave Lebon bu nev' desatiri biraz tettebbu' etmiş ve

ictihatında muvaffak olmuş ise de fenn-i ruhşinasînin bu mebhası henüz rüşeyn hâlinededir. Elsinenin zuhur, tekemmül ve intihatına aid kavanîn ise belki onlardan daha az tetkike nail olmuştur.

Bir lisan nasıl teşekkül ediyor? Bu lisan, velev “ Urdu” dili gibi yeni olsun, nasıl duğuyor? Sonra nasıl peyda-yı istikrarla milyonlarca halk tarafından söyleniyor? “Lenguistik” ve “filoloji” fenlerine dair einize hangi kitabı alsanız mütenakız ve indî, garib ve gayri muayyen ârâya, nazariye derecesini geçmeyen efkâra tesadüf edeceksiniz. Hakayık-ı eşyayı örten rida-yı kesîf gibi. Lâkin bittabi ondan biraz daha ince bir perde bu mebahisi de beşeriyet-i hazıradan gizliyor.

Meydanda demirbaş bir kitab görüyorsunuz: Süleyman Çelebi’nin Mevlid’i, Homeros’un “İlyad”ı (İliada), Firdevsi’nin “Şehname”si. Bunlar zamanlarına galebe etmişler, mahâl l-i tasnif ve teliflerine galebe etmişler, muarız ve münekkidlerine galebe etmişler, bir ketîbe-i pür-celadet gibi şehrah-ı istikbalde hatve-endaz oluyorlar. Niçin? Neden? Bunlardan daha güzel yazılmış, daha büyük, daha tiraşîde âsâr yok mu? Evet, var. O hâlde niçin bu eserler pâydar olmuş? Kim bilir...

Paris’in, Londra’nın, Viyana’nın büyük kütüphanelerini karıştırınız. Müellifin-i mensiyenin mesela La Rochefoucauld’nun hikemiyatından daha salim ve ceyyid durûbuna, La Fontaine’in emsalinden daha derin ve hattâ daha iyi ifade edilmiş hikâyatına tesadüf edeceksiniz. Neden bu evvelkiler mertebe-i muhâl lediyeti ihraz etmişler de diğerleri edememiş? Laedri.

Halkın tabiatı, mizacı, hulku, itiyadı, huysuzluğu o kadar anlaşılmaz mesaildir ki her zamanda ve her mekânda bunları bilmeden şu eser mazhar-ı beka oldu, şu olamadı, çünkü sebebi budur demek biraz safderunluk olsa gerektir.

Akıl insana daima bedreka olmamalıdır. Şu eser güzeldir, doğrudur, cediddir, binaenaleyh unutulacaktır demek caiz değildir; zira eseri ibkâ edecek daima onun mezayası değil, halkın seviye, seciye ve tarz-ı telâkkisidir. Hele eser payidar olmak, “klasik” mertebesine çıkmak için her zamanda ve her türlü halkın mazhar-ı hüsn-i telâkkisi olmak lazımdır. Bu ise her telife nasîb olmaz. Bazı muhâl ledat vardır ki ancak âmiyâne olduklarından, birtakımları da

anlaşılmadıklarından bu rütbeyi ihraz etmişlerdir. Bazıları da abuk sabuk olduklarından. Çünkü halkın alelekser bu gibi muharrerâta da ihtiyacı yok değildir.

Kelimat da aynıyle âsâr gibidir. Görürsünüz ki güzel, misilsiz, doğru, lüzumlu bir kelime, bir müellif tarafından kabulgâh-ı ammeye arz edilir ve hiçbir tesir icra etmeden unutulur, gider.

Kabulgâh-ı amme bir girdaba benzer. Ona mukavemet edebilmek için muhtelif anasırın imtizac ve ittihadı şarttır ve bu anasır her vakit değişir. Cumhurun bir dakika-i asabiyeti yeni anasır tevliid eder. Bunların cümlesini bilmek ise – büyük sözüme tevbe – belki muhâl dir.

Lisanların bir devr-i teşekkülü vardır. O evanda icad edilen kelimatın ekserisi hazmedilir. Lâkin ondan sonra, bir devr-i tevakkuf gelir. Nevş ü nema durur. İnsanların bedenene neş ü neması da böyledir. Bir insan doğduğu vakit küçücük bir şeydir. Sonra serian büyür. Yirmi beş yaşında ise tenemmüv durur. Ondan sonraki tahavvulat cüz'îdir.

İşte bir insan hep tufuliyet ve şebab esnasında seciyesini ihraz, kabiliyetini takviye, lisanını taallüm, ahlâkını tanzim ettiği gibi, elsine de, unfuvan-ı zuhurlarında pek çok tekâmül ve tahavvül edebilirler; ondan sonra hengâm-ı tevakkuf gelir.

Türkçemiz teessüs zamanını çoktan, hattâ Osmanlıların zuhurundan evvel, Selçukîler ahdinde geçmiştir. Binaenaleyh bugün Türkçe'ye kemal-i serbestî ile istediğimizi kabul ettiremeyiz. Yeni kelimat, yeni terkipler veya terkibsizlikleri lisan sühuletle hazmedemez.

Her gün, gayretveran-ı erbab-ı kalem, düzünelerle kelime uyduruyorlar veya uyduruyoruz. Lâkin âmme bunların cümlesini telakki bilkabul etmediğinden, ertesi gün, kendimiz bile zade-i icadımız olan elfazı anlamıyoruz. Bu hâl merrat-ı adîde ile başıma gelmiştir. (Alturist) kelimesini Süleyman Paşazade Sami Bey şifahen (diğergam) şeklinde tercüme etmiş ve ben de derhâl bu kelimeyi yakalamış, neşir ve işaa etmiş olduğum hâlde lüzumundan, güzelliğinden sarf-ı nazar onun tabiiyet-i Türkiye'yi ihraz etmesine kudretiyab olamadım. Hâlbuki caractère mukabili (seciye) Şemseddin Sami Bey'in en eski lügat kitaplarında bile münderiç olduğu ve ehibbadab birkaçı tarafından istimal edildiği hâlde karar kılamamış idi. Sonra ben bu kelimeyi aldım. Çok kullandım. Görüyorum ki lisan artık bunu kabul etti;

manasını bilen ve hattâ bilmeyen de istimal ediyor. (Seciye) den caractèriser mukabili – tesciye-yi de anafora attım, zannederim ki mukavemet edecek.

Türkçemiz Arabîden ve Farisîden müstefiz oldu. Fransızcanın Arabîsi Latince, Farisîsi Yunanca; İngilizcenin ise Arabîsi Fransızcadan faidemend oldukları gibi Türkçe, Arabçaya intisab ve tereddüd ettiği vakit mühacemat-ı ehl-i salib ve onu vely eden fetret-i hükümet Arabların terakkiyatını durdurmuş ve artık Arabça lisan-ı ilim ve fen olmaktan çıkmıştı. Onun için – Arabî terakkiyat-ı ulum ve fûnun ile mütevaziyen ilerlemediğinden- bugün, Fransızcadan, Almancadan, İngilizceden geri kalmıştır. İşte biz, evan-ı mensiyetinde Arabçadan müstefid olduğumuz için bugün tedvininde mübrem lüzum olan ıstılahat-ı cedideyi icadda müşkilat çekiyoruz. Hâlbuki elsine-i selaseden telakki-i elfaz edenler ise – Ulahca, hattâ Bulgarca, İskandinav lehçeleri – bu hususta bizden daha talilidirler.

Préfixes (pîş edat) ların bizde âdem-i vücudu, suffixes (pes edat) ların ise nedreti lisanımızın zenginleşmemesinin esbabından biridir. Organe, organ-iser, réorganiser, des-organiser, organ-isateur ile ahirihi, gibi kelimat, Fransızcada pek sühuletle doğuyor. Maatteessüf Türkçemizin böyle bir kabiliyet-i veludiyesi yoktur. Külfetlerle taharriyat icra edilse ve birkaç pîş ve pes edat uydurulsa, bunlar da takarrür edemiyor; çünkü lisan – yukarıda söylediğimiz gibi – artık küllî tasarrufata mütehammil değildir. Bununla beraber Arabîden ve terakib-i ismiye ve tasfiyeye ziyadesiyle elverişli olan Farisîden henüz istifademiz bitmemiştir. Şimdiye kadar aldığımız kelimatın hemen bir nısfı kadarını daha ahzedebiliriz. Bittabi iktibas ederken onlara kemâl-i serbestî ile tasarruf ve lazım gelen tadilatı icra ederiz.

Ya mukabilleri Arabîde ve Farîside bulunmayan mefhumları Türkçemizde nasıl ifade edeceğiz? Felyahrir.

2.21. Edebiyatımızın “Veche-i Azîmet” i

Edebiyatımızın garib bir istihâle devresinde bulunduğu inkâr edilemez. Asâr-ı hazıradan biri bilâtadil bir Avrupa lisanına nakledilse, muahizîn-i garb, buna: - Olmamış bir taklid! Diyecekleri gibi, aynı eser memleketimizde hâla kendilerine biraz çokça tesadüf olunan vadi-i kadîm müntesibînine gösterilse, bunlar da, derhâl : - Pek alafranga! Muhakemesini dermiyandan çekinmeyeceklerdir. Evet, edebiyat-ı lâhikamız, hem pek alafranga, hem de ziyadesiyle alaturkadır. Hamid’in “Finten” i bu vadinin en enmuzecîbir timsalidir. Bir

Alman münekkidi: “- Finten, ne edebiyat-ı Garbiye’yi andırıyor; ne de edebiyat-ı Şarkıye’yi demişti. Bir zat-ı fahim bu mütalaaya karşı: “- Hamid, ne bir İngiliz veya Fransız edibidir; ne de Nefî ne Fuzulî zamanlarının bir şairidir. Hamid, asrımızın Osmanlısını temsil eden bir edibtir” demişlerdir. Görülüyor ki bugünkü Türk edebiyatı, menşeinden henüz ayrılamamış, kezâlik, hâla edebiyat-ı Garbiye ile ittihad edememiştir.

Garb edebiyatını iktibas edenler ziyadesiyle tasallufa meyyaldırlar! Renan tarzı gibi metin ve fasih, selîs ve belîğ üslub henüz üdebâmızca itti haz edilmedi. Kezâlik Taine varî, sağlam, câbeca letaif ile ârâste, biraz fennî bir vadi de taklid olunamadı. Bunun gibi, Lord Mac Aule yolunda, musahabe kılıklı, tatlı bir lisan ile efkâr-ı tarihiye ve felsefeyi de ifade edecek bir edibimiz de çıkmadı. Erbab-ı kalemimiz cehd-i ekal kanunu mucibince sehlüttaklid olan vadîlere ehemmiyet verdiler. Kırık cümleler, mülevven fikirler, namenüs ifadeler, sakat fikirler, sakîm hisler, biraz “empresyonizm”i andırır tasvirler, olduğu gibi intihâl edildi. Bunlar edebiyat-ı Garbiye değil, onun döküntüleri veya toryularıdır. Bunların fevkinde hâla bir siyaset-i edebiyeye sahip olamadık.

Üslub-ı nahif, on beş yirmi sene evvel edebiyatımıza dâhil olmuştu. Bu, ara sıra alaim-i ihtizar gösteriyor ise de, yine bazan birden bire canlanıyor, bununla beraber bu mücella üslub müteverrimdir; binaenaleyh mahkûm-ı zevaldır. İrfan-ı umumî yükseldikçe kimsenin kırık cümlelerle, mülevven fikirlerle, namenüs ifadelerle, sakat fikirlerle, sakîm hislerle, biraz “empresyonizm”i andırır tasvirlerle iştigale vakti ve mecali kalmaz. Bunlar kâmil bir adamın ilk defa Avrupa’ya seyahat edip avdetinde birlikte getirdiği bir hamule-i itiyadata benzer; itiyadat-ı mezkurenin ne kabiliyet-i hayatiyeleri vardır; ne de tarz-ı iktibaslarında bir isabet? Seyyah, birkaç defa daha Garb’a gidince mişvarını büsbütün değiştirir; kendisinin ilk seferinde ne kadar solak olduğunu anlar. Aşk-ı Memnu edbiyatı buna benzer.

Vadi-i kadim –esami zikrinden ihtiraz edelim- başka esatizin yed-i sanatında bir oymacılığa, nakkaşılığa mübeddel oluyor. Zannediliyor ki bütün edebiyat bir nükte müsabakası demektir. Kelimelerle çok oynanıyor. Vakıa bu sayede lisana tasarruf ediliyor, Türkçemiz incecik bir sırma telli hâline geliyor; lâkin edebiyat bundan ibaret değildir. Tasannu’, gayritabii bir haslettir. Ceyyid edebiyat daima bundan uzaklaşır. Seneca’ya kadar Latin edebiyatı ciyadetini muhafaza ediyordu. Bu münşi ile (kablelmiladî birinci asır) intihat-ı edebî Roma âleminde başlıyor. Seneca, eslaflı Lâtin üdebâsı gibi kalemini celadette oynatamadığından daima kalanborlar arar, her fikrin aksini, zıddını, nakîzını bulur, üslubunu sivriltir. Bunların

cümlesi bir sıhhat-i edebiyeye delalet etmez. Vakıa bu vadi de güzeldir, hoştur, lâtiftir, ekseriya zariftir, belki munistir; lâkin bir alâmet-i inhitattır; birçok hasailin kahtını imadır. Efkâr, ulvî; makasîd, büyük; ihtisâsât metîn olursa üslub da bila tasannu, sanatkârane olur. Nüktedanlık tabiatıyla gelmiş nükteler, sanayi-i lafzîye bir taraf mesalih-i edebiyede entrika yapmak demektir. Renan'ın tarz-ı tahririni ne beğenirim! Renan, asrının belki en büyük âlim-i lisan ve kelimeşinası olduğu hâlde hiçbir mel'abe-i lafzîyeye tenezzül etmemiştir. Üslubu mevzun bir şelale gibi akar. Anatole France da öyle değil midir? İşte bu iki üstad, en hakiki Fransız üslubunun mümessilleridir. Cehd-i ekal düsturuna münafi olduğu için bizde bunların tarzını taklid edenler çıkmamıştır.

Hâlbuki “absent” şuarasının esalibi hiçbir türlü murakabeye tabi olmadığından, derhâl temeşşuk edilmiş, meydan sarı hülyalar, tirşe emeller, yeşil yurtlar, çarpık “sonet”ler, afiyet-i fikriyeye delalet etmeyen bir yığın mensur şiirler, manzum nesirler, ila ahirihi gelmiştir.

Edebiyat bir kuyumculuktan ibaret de değildir. Sanat zarif bir broşta, ince bir küpede, narin bir bilezikte görülebileceği gibi bir iki çizgiden ibaret bir krokide, bir tak-ı bülendde, bir sarayın cebhesinde, bir heykelde, bir köprüde, hattâ bir afişte, bir hadikada, yemek sofrasından, matbuhatta bile munceli olur. Bir zümre-i üdebâmız ise sanatı münhasıran bir gerdanlıkta, bir oymalı, kakmalı masa üstünde görmek istiyorlar ki insaf değildir.

Şuraya kadar makalemizi mütalaa tenezzülünde bulunanlar maksadımızı anlamışlardır. Abdülhak Hamid bir şazdır. Müşarünileyhin âsârından sarfı nazar, edebiyat-ı hazıramız bir –tecrübe- edebiyatıdır. Muallim Naci'nin edebiyatı, oldukça fasih olmakla beraber, fûnundan ziyade edebiyata ehemmiyet veren liselerdeki müstaid talebenin kitabet-i imtihan varakalarına benzer. Her hâlde bizde edebiyat “tecrübe” derecesini geçmemiştir. Şurasını kerraren söyleyelim ki zamanımız için biz bu edebiyatı da nafi' ve lazım görenlerdeniz. Eğer bu gibi kalem sahipleri yetişmese idi, maazallah, edebiyatımız pek törpülenmemiş kalırdı.

Gençlerimiz arasında esamsini saydığımız seramedan erbab-ı üsluba tesadüf edemediğimizin sebebi ise devr-i Hamidî'nin efkârı tazyik etmesi olsa gerektir.

Hulasa, akîb-i feth ve zaferde şu istihâle devrinden bütün bütün çıkmağı, sağlam, salim, tecrübe vadilerinin fevkinde, ezmine-i inhitatı tesciye eden güçlüklerden uzak, bir reng-i millî ve mahallîyi haiz edebiyat vücuda getirmeğe bakalım. Bittabi edebiyat arzu ile keyf ve

hevesle husulpezîr olmaz. Onun da çareyâb-ı tevellüd olabilmesi için eşref saate intizar etmesi tabiidir. Lakin bu muharebe gibi pek müstesna vakayiin ferdasında mümkünse biraz da bu eşref saati aramak, çekmek bizim için bir hak değil midir?

Avrupa mukallidliğinden berî, Acem irticaından baîd, melaib-i elfazın fevkinde, hezeyan-ı mürteiş gibi emrazdan mücerred bir üslub-ı nevîn ile İngiltere Edebiyatı Tarihi gibi, Hristiyanlığın Menşei Tarihi gibi, Penguinler Adası gibi, File'nin Ölümü gibi, hattâ David Copperfield gibi bir kitab vücuda getirdiğimiz vakit yalnız lisaniyat ve edebiyatta değil, saha-i medeniyette ve hattâ siyasiyatta bile kendimizi kurtulmuş addedeceğim.

3. BÖLÜM

METİN İNCELEMELERİ

3.1. Dil Yazıları

3.1.1. Türkçenin Gelişimi İle İlgili Sorunları

Celâl Nuri, “İstikbalde Lisan Sadeleşecek mi; Sadeleşmeyecek mi?”, “Türkçemizin Fazlası, Eksiği, İttiradsızlığı Üdebânın Vazifesi”, “Türkçemizin Havâic-i Sarfiye, Nahviye, Beyâniye ve Bedîası” ve “İcad-ı Kelimât ve Telâkki-i Amme Tecrübe-i Kalem” makalelerinde Türkçenin gelişimi ile ilgili düşüncelerini aktarır. Türkçenin içinde bulunulan dönemde tartışılan meselelerine gazeteci ve tarihçi kimliğiyle değinir.

Bu dönemde dilin sadeleşmesi tartışması özellikle ön plandadır Celâl Nuri de bu konuda “İstikbalde Lisan Sadeleşecek mi; Sadeleşmeyecek mi?” adlı yazıyı kaleme alır. Sadeleşmenin dili tamamen halkın anlayacağı hâle getirmekten ibaret olduğu görüşüne karşı çıkar. Bunu da şu şekilde açıklar:

Mademki ilim de edebiyattır; tarih de edebiyattır; fen de edebiyattır. Felsefe ve hikmet de edebiyattır. O hâlde bunları artırmak için her hâlde daha sade değil daha basit olmayan gayr-i amiyane sözler, mecazlar, tamlamalara muhtaç olacağız. Gökâlp Bey, geçenlerde terim dolu siyasî makaleler yazdı. İnsaf edelim! Doğru, yanlış bu fikirlerin basit cümle ve tamlamalarla ifadesi imkân dâhilinde mi idi.

İnceleme sahiplerinin böyle basit merakına düşmemelerini rica ederiz. Aksine leksikolojimizin zenginleşmesine bakalım. Yeni kelimeler icad ve yerleştirmeler edelim ki ilerlemeye çare bulunsun.

Fakat biz terimlerle yazarsak halk bizi anlayamazmış. Pekâlâ, varsın anlamasın. Bizi anlayabilmek için talim ve tedris lazım. Her rast gelen tirigonometriyi anlayamayacağı gibi, her okuma yazma bilen de tarihini okuyamaz.

Niçin matematik âlimlerine “halkın anlayabileceği gibi yazmıyorsunuz?” demiyoruz. Renan’ın tarihini okumak hesap tahsil etmekten kolay değildir.

Celâl Nuri eğer dilde süsten kaçmak anlamında bir sadelikten söz edilecekse buna da karşı çıkmamaktadır. Onun düşüncesine göre sadeleşme kelimelerin dilden atılması ve terim eksikliğiye karşı çıkmaktadır.

Celâl Nuri, “Türkçemizin Fazlası, Eksiği, İttiradsızlığı Üdebânın Vazifesi” makalesinde Türkçenin içinde bulunduğu durumu değerlendirir.

Yazara göre Türkçe hem eksik hem fazla hem de düzensizdir. Bu tarihi oluşumun eseridir. Bunu da şu örnekle açıklar: Misal yemek masdarı varken ve Türkçe iken taam etmek, bel etmek gibi kelimelere ne gerek var? Bunları lügatten atmanın da doğru olmayacağını savunur. Zira bu kelimeler Türkçenin malıdır. Yabancı dillere merakı ve hâkimiyeti dolayısıyla Avrupa dillerinden de şu şekilde örnekler verir: Mesela İngilizce hastalık manasına, malady, disease, illness, sickness aynı makamda kullanılır. Belki bu lisan, adı geçen kavram için başka kelimeler de vardır. Bunlar eşanlamlı oldukları hâlde lisan kullanımında bazı farklar icad etmiştir. Adı geçen kelimelerden biri, mesela daha amiyane ise, diğeri daha nezih, bir üçüncüsü de belki daha terim anlamlıdır.

Yazar Edebiyatçıların dil için yapması gerekenler olduğu görüşündedir. İleri’ye göre edebiyatçıların vazifesi dili düzenlemek olmalıdır. Bunu sağlarken de kelimeler lüzumlu ve lüzumsuz oluşuna göre değerlendirilmelidir. Aynı zamanda dilde çalışmanın önemine de değinen yazar edebiyatçıların sürekli çalışması gerektiğini bunun sonuncunda da, halka özgü bir dilin oluşacağını, lisanın ilerleyeceğini ve lisanın yücelik makamına ulaşacağını belirtir.

İleri, Edebiyat alanında yapılan çalışmaların sürekli olması gerektiğini savunarak şu tespitte bulunur:

Edebiyat hareketi devamlı olmalıdır ki başarı elde edilebilsin. Bugün, halkın edebiyatçıları ittifak ve itilaf edip de çalışsalar maksad bir, beş ve on senede oluşmaz.

Yazar dilde kelime zenginliğinin öneminin farkındadır. Yazara göre Dilimizde bulunan eş anlamlı kelimeler zenginliğimizdir. Bunlar dilimizde korunmalıdır. Bir ihtiyaca ait

kullanılan kelimeler Türkçedir. Edebiyatçılar fazla düzene gereksiz kurallara girmeden dile müdahale edebilirler.

Lisana yeni kelimeler alınırken dikkatli olunması gerektiği düşüncesindedir İleri. Ona göre her İngilizce ve Fransızca kelime aynen alınmamalıdır. İnsanlığın birtakım ortak kelimeleri vardır. Bu ortak kelimeler Türkçemizde olmalıdırlar yoksa mukabili olmalı, satın alınmalı, ödünç hatta çalınmalı düşüncesindedir.

Dilin fikir hayatımız için önemli olduğu görüşündedir. Dildeki düzensizliğin fikirlere de yansıtacağını ve içinde bulunduğumuz durumun da bu düzensizlikten ileri geldiğini düşünür.

Lisandaki özensizliğin kullanılan kelimelerde kalıcı sonuçlar doğuracağı kanısındadır ve bu durumu şu şekilde örnekler:

Bazen alıntılarda da özensizlikle alınan kelimeler yanlış olarak dilde kalır. Örneğin Fransızca La Haye (Lahe) bizde (Lahey) olarak kalmıştır.

Lisanımız istikrarsızdır ve bunu ne Encümen-i Daniş ne de lügatler kurtarır, fikrindedir. Bunu ancak edebiyatın ve edebiyatçıların başaracağını düşünmektedir.

Bu dönemde faaliyette olan Encümen-i Danişi eleştirir. Encümen-i Daniş'in alalade bir toplantı yeri olduğunu düşünür. Büyük hizmetler umulmamalı görüşündedir. Dile resmî etkinin dilde hürriyete mani olacağından ve hatta yanlış yaptıklarında lisanın daha karmaşık hâle geleceğini düşünür.

Celâl Nuri, “*Türkçemizin Havâic-i Sarfiye, Nahviye, Beyâniye ve Bedîası*” makalesinde Türkçemizin kelime bilgisi ve cümle bilgisi kitaplarının oluşturulmamış olduğu düşüncesindedir. Ahmet Rasim, Şeyh Vasfi Efendi, Ali Nazima Bey, Hüseyin Cahid, Ahmed Cevad gibi zatların cümle bilgisi ve gramer kitapları için gayret ettiler. Lakin çocuklara öğretmek maksatlı olduğundan, ilmî olmadığından yakınmaktadır.

Kelime bilgisi, cümle bilgisi, söz sanatları vb. kaidelerin kitaplaştırılmamış olması kalem sahiplerinin doğru hususunda bir karara varamamalarına neden oluyor. Bu vaziyette de eleştirmenler işini yapamıyor. Dilimizin tarihinin de bilinmemesinin de büyük bir eksiklik

olduğu düşüncesindedir. Faransa’da Petit De Julleville Fransız lisanının tarihine dair ciltlerle eser yazdığı hâlde bizim bunu henüz yapamadığımızdan söz eder.

Memleketimizde filolog olmamasının büyük bir eksiklik olduğundan söz eder. Osmanlının son döneminde âlimler arasında Arabça ve Farsça bilenler olduğu gibi aynı zamanda Avrupa dillerine vakıf kalem sahipleri de var. Fakat lisanımızı bu lisanlarla kıyaslayıp fazlalığını ve eksikliğini tedkik edecek âlimlerin yetişmediğinden söz eder. Bütün bu eksiklikler dilin şeklinde karışıklık meydana getirir ve bu karışıklık da fikirlere bulaşır. Bu bulaşma neticesinde fikirler de iyi bir şekilde ifade olunamayacağından dilden bir fayda elde edilemeyeceğini düşünmektedir.

Celâl Nuri, “*İcad-ı Kelimât ve Telâkki-i Amme Tecrübe-i Kalem*” makalesinde milletin eserlerin kalıcılığını belirlediğini düşünür. Lisanların şekillenme devirleri olduğunu, bu devirde icat edilen kelimelerin çoğunu hazmedileceğini. Lakin ondan sonra durma devrinin geldiğini, genişlemenin de durduğunu ve lisanların kelimeleri hazmetmesinin zor olduğunu düşünür.

Türkçenin de durumunu şu şekilde değerlendirir:

Türkçe temelleşme devrini geçmiştir. Bundan dolayı da Türkçeye serbest olgunlukla istediğimizi kabul ettiremeyiz. Yeni kelimeler yeni terkipler veya terkihsizlikleri lisan kolay hazmetmez.

Her gün kalem sahipleri gayretle düzinelerce kelime uyduruyorlar veya uyduruyoruz. Lakin amme bunların cümlesini almadığından kendimiz bile evladımız olan kelimeleri anlamıyoruz.

Hâlbuki caractere mukabili seciye Şemseddin Sami Bey’in en eski lügat kitaplarında bile yer alan olduğu ve dostlarının birkaçı tarafından kullanıldığı hâlde karar kılınamamıştı. Sonra bu kelimeyi aldım. Çok kullandım. Görüyorum ki lisan artık bunu kabul etti.

Kelime türetmenin önemli olduğu görüşünde olan yazar. Türkçemizde ön ve arka edatların bulunmaması diğer dillere göre kelime türetmede bir eksiklik olarak görür. Bu edatlar olsa da artık dilimiz fazla tasarrufata tahammül edecek durumda olmadığını da belirtir.

Yeni kelimelerin lisana kazandırılmasının önemli olduğunu bunu da en iyi Arapçadan ve Farsçadan istifade ederek olacağını belirtir. Ne kadar ve nasıl olması gerektiğine şu açıklamayı getirir:

Şimdiye kadar aldığımız kelimelerin yarı kadarını daha alabiliriz. Tabii olarak istifade ederken onlara serbest olgunlaşma tasarrufu ve lazım gelen tadilatla işi yürütürüz.

Makalesini okuyucuya yönelttiği bir soruyla bitirir:

Ya mukabilleri Arabî’de ve Farîsi’de bulunmayan mefhumları Türkçemizde nasıl ifade edeceğiz?

3.1.2. Yapma Dil

Celâl Nuri “<< Esperanto>> Lisani ve Türkçemiz” , “Türkçemiz Gayr-ı Tabi’î Bir Lisan İmiş” makalelerinde dillerin doğal oluşumlarla vücuda geldiğini ve zamanla diğer dillerle etkileşime girdiğini dillerin tarihsel gelişimlerinden örnekler vererek açıklar. Ve Türkçenin de bu süreçlerden geçtiğini belirterek doğal bir dil olduğunu belirtir.

Celâl Nuri yapma dil konusundaki fikirlerini “<< Esperanto>> Lisani ve Türkçemiz” adlı makalesinde şöyle dile getirmiştir:

Dr. Zamenhof Esperanto ünvanıyla yapma bir dil oluşturmuştur. Hatta İspanya Kralı On üçüncü Alfons’un önem vermesi ile konuşanın çoğaldığını ve hatta bir edebiyatının bile vücuda getirildiğini buna rağmen “Volapük” yapma dili gibi gelişmeden mahrum kaldığını Celâl Nuri belirtirmiştir.

Lisanın meydana getirilemeyeceğini, bir günde vücut bulamayacağını; istem dışı ve şaşılacak bir şekilde asırların mahsülü olduğunu düşünür.

Lisana sahip olunamayacağını şu şekilde belirtir: “Mal mülke tasarruf gibi, lisana tasarruf edilemez.” Celâl Nuri’ye göre lisanın akıl ve mantık ile münasebeti azdır. Diğer taraftan büyük ediplerin de lisanın gideceği yön üzerinde etkisini kabul eder. Bu etkinin de ilk safhalarda daha fazla olduğunu daha sonra lisana daha az etki edebileceğini şu şekilde belirtir:

Dante kendi zamanında İtalyancaya, Davinci tasarrufatından ziyade tasarrufatta bulunabilirdi. Rezaizade Ekrem Bey herhâlde Fuzili'den daha az tasarrufata muktedir olabilmıştır.

Dilde tasarrufa kalkışan Ahmet Mithat'ın taktığı isimle Dekadanlara (Servet-i Fünunculara) dilde yaptıkları çalışmalar konusunda eleştiriler getirir. Enaz çaba yasası ile Fransız şairlerini taklit ettiklerini bunun sonucunda tamlamaların bozulduğunu, hiçbir Türk memleketinde kullanılmayan kelimelerin kullanıldığını eleştirir. Bu eleştirilerinin sonunda Celâl Nuri şu soruyu sorar:

“Türkçe, dilbilim ve tarihi dilbilim noktalarından bu kadar tasarrufa dayanabilecek mi?”

Lisana milletin sahip olduğunu bunun dışında da geçmiş ve geleceğin olduğunu belirtir. Milletin lisandaki değişiklikleri kabulünün sakin ve susma biçiminde olduğunu düşünmektedir.

Celâl Nuri'ye göre kelimelerin kabulünde arz ve talep kanununu geçerlidir. Halkın ihtiyacına yönelik bir kelime arz olunursa bunun kabul olunacağı görüşündedir.

Milletin bir kelimeyi kabulünü midenin çalışmasına benzeterek şu şekilde açıklar:

Mide hazm edebileceği kadar gıdayı kabul eder; fazlasını çıkarır, kusar. Aynıyla bunun gibi bir lisan, ancak eritebileceği kadar yenilenmelere müsaittir ve kabiliyetlidir.

Yazara göre lisan da, milliyet de asırların sonucudur. Ve yalnız şimdiki neslin değil, mazinin de istikbalin de ortak malıdır. Maziden ayrılamayacağımız gibi, istikbale de istediğimiz gibi tasarruf edemeyiz; hâkim olamayız.

Celâl Nuri, Türkçemiz “*Gayr-ı Tabi’i Bir Lisan İmiş*” adlı makalesinde Türkçenin doğal bir dil olduğunu ve içindeki Arabi ve Farisi kelimelerin olmasının bunu değiştirmedeği görüşündedir.

Her lisanın ilk hâlini koruyamayacağını, her dilin dört, beş, altı yüz veya bin sene gibi bir müddet sonucunda değişeceği görüşündedir. Bu değişimin de ne yapılsa engellenemeyeceğini düşünmektedir. Farklı etkilerin değişimi sağladığını belirtir, bunlar;

mekân değişimi, başka uluslarla münasebet, din ve hissiyatda olan inkılâplar, savaşlar, yeni fetihler veya işgal altında kalmaktır.

Dilin değişimi konusunda Farsçayı şu şekilde örnekler:

Farisi Hz. Ömer zamanına kadar Arapça ile karışmış değildi. İraniler İşlamiyete ihtidâ etmekle birlikte Farisi de Arapça ile adeta anlaştı. Eski Farisi ile yeni Farisinin farkı barizdir. Bir Fransız müellifi eski millete ve lisana Perses, yeni millet ve lisana Persans diyor.

Celâl Nuri, Tarihçi bakış açısıyla İngilizcenin geçmişini ve geldiği noktayı irdeler. Bunu yaparken de amacı hem her dilin değiştiğini ve her lisanın da içinde farklı etkiler olabileceğini vurgulamak isteğidir. Bunu şu şekilde ortaya koyar:

Büyük Britanya ve çevresinde, Amerika Birleşik Devleti'nde ve İngilterenin sömürülerinde kullanılan dil, beşinci asırda adalara Germany'a'nın batısından gelen Angles, Saxons ve Jutes olarak gönderilen gelen kişiler marifetiyle oluşturulmuştur. Bu kişiler geldiklerinde İngilizce konuşmuyorlardı. Lehçeleri Celtic idi. Bu lehçeye hâlen Gol memleketinde ve İşkoçya'nın dağlık bölgelerinde tesadüf olunur. Angolların getirdikleri İngilizce altı asır başka lisanlarla karışmadı. Lakin 1066'da Norman Fransız gürûhları adalara geldiklerinde İngilizce onların lehçeleri ile karıştı. Fransızların İngilizceye getirdikleri kök ve sözler binleri buluyordu.

Bütün bu etki sonucunda da İngilizce'de yeni bir kelimeye ihtiyaç duyulsa eski İngilizce'den veya Sakson köklerinden alınmaz, Norman-Fransızcadan alınırdı.

1066'dan itibaren tam üç asır müddetle Normanların istimal ettiği Fransızca İngilterede hükümet, halk ve seçkin zümre lisanı idi. 1362 senesine kadar Büyük-Britanya mahkemelerinde yalnızca Fransızca kullanılırdı.

Hâlbuki Fransızca dediğimiz dil de, Fransa muhitinde değişime uğramış Latince'den başka bir şey değildir. Eski Golce ile onun münasebeti yoktur. Romalıların orduları Galya'yı istila ettikten sonra askerler Celtlerle karışarak kendilerine Latinceyi öğretmişlerdir. Fransızlar tarafından alınan Latin kelimelerinin çoğu daha sonra İngilizlerce kabul edildi.

Celâl Nuri, bütün bu açıklamalardan yola çıkarak Türkçenin de İngilizce ile kıyas edilmeğe uygun olduğu görüşündedir ve şu şekilde bir açıklama yapar:

Şimdiki İngilizcenin Anglo-Saksoncaya nispeti ne ise Türkçenin de Turan lehçelerine benzerliğimiz aynıdır. İngilizcenin Fransızca ve Latinceye mensubiyeti, Türkçenin Arapçaya mensubiyeti ile aynıdır

Celâl Nuri, Türkçedeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin bulunmasının da doğal olduğu görüşündedir. Avrupa lisanlarından örnekler vererek bu görüşünü şu şekilde savunur:

İngilizler, dillerine girmiş Fransız kelimelerini kullandıkları için İngilizce addederler. Hâlbuki bizde aşırı sahipçi davrananlarımız Arapçadan alınma kelimelere Türkçe demiyorlar. İngilizler Fransızca kelimelerin genellikle imlalarını muhafaza ile telaffuzlarını değiştirdikleri gibi biz de Arapçadan alınan kelimelerin genellikle telaffuzlarını inceltmişiz. Arabiyenin Arapça telaffuzları başka, Türkçe telaffuzları bambaşkadır. Türkçe, Arapçadan daha hafif, daha ince, daha naziktir.

İngilizcede bir hayli Fransız kelimeleri manaca değiştiği gibi, Türkçede de birçok Arapça kelime yayılma ve kullanma ile büsbütün başka manada kullanılmıştır. Bunu içindir ki bir Arap, Türkçe bilmezse Türkçe’de kullanılan Arapça kelimelerin manasını anlamaz.

Celâl Nuri, Türkçenin Arapça ve Farsça karışımı bir dil olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Eğer böyle olsa idi her Arabın ve her Acemin ufak tefek Türkçe edat ve fiiller ile Türkçe’ye vakıf olması lazım gelirdi. Hâlbuki Türkçe kendine özgü bir dildir.

Türkçenin Turan lehçeleri ile ilişkisini İngilizcenin Anglo-Saksonca ile münasebetine benzetir. Bunu da şu şekilde açıklar:

Yeni bir kelime bulmak için nasıl ki İngilizler kendi dillerine değil, Fransızcaya müracaat etmişler ise, biz de onlar gibi, evvela Arabçaya sonra Farsça’ya el uzatmışız. 1293 Meşrutiyeti’ni ilan ettiğimiz vakit Parlemontoya, ‘kurultay’ demedik, ‘Meclis-i Mebusan’ dedik. Senatoya, ‘aksakallılar’ demedik ‘A’yan’ dedik.

Celâl Nuri’ye göre Osmanlı Türkleri yerleşik hayata geçtiği vakit Turan kelimeleri ve kökleri Osmanlı Türklerinin ihtiyacını karşılamaya yetmemiştir. İslamiyetle birlikte medenileşme başlamış ve bu süreçte de Arapça kelimelerin Türkçeye geçmiştir. Eğer Turan Lehçelerinin ilerlemesini beklese idik sekseninden sonra keman öğrenen mevkisinde bulunurduk, benzetmesiyle Celâl Nuri düşüncesini vurgular.

Her lisanın bu aşamalardan geçtiğini Türkçe'nin de bundan ayrı kalamayacağını savunur. Avrupa lisanları ile ilgili olarak, eğer Fransızlar Galceyi; İngilizler Anglo-saksonca'yı farklı diller ile karıştırmaları idi, bugün, Avrupa'da hiçbir ilerleme olmazdı düşüncesindedir.

3.1.3. Dil ve Milliyet

Celâl Nuri, "Milliyet ve Türkçemiz " makalesinde dil ile milliyet kavramları arasındaki ilişkiye değinir. Bunu yaparken de çağın milliyet çağı olduğundan eskiden bunun yerine mezhep denilen kavramın etkili olduğundan söz eder.

Batıcı aydın olarak Celâl Nuri köklerinden kopmadan ilerleme yanlısı olduğunu bu makalesinde belli eder.

Milliyet ve dil kavramı arasındaki bağı şu şekilde açıklar:

Milliyetin pek fazla görüldüğü yer hakikaten, lisandır. Milliyet devrinde ilerleme kaydedebilmek için evvela lisanın muhafaza ve kuvvetlendirilmesi sonra da dilin yükselme ve olgunlaşmasına gayret edilmelidir ki ilk millî vazife ifa edilmiş olsun, düşüncesiyle dilin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Celâl Nuri, Bu çağda gelişebilmek için öncelikle Türk olduğumuzu ve bütün ilerlemeleri de bu millet camiası içinde aramamız gerektiği düşüncesindedir. Milliyet kavramının sınırlarını da şu şekilde belirler: "Eğer fazlaca Avrupa'ya yönelmiş olursak milliyetten çıkmış oluruz. Bunun gibi eğer az fazlaca doğuya bakarsak yine milliyet mağdur olur. Çünkü bizim kendimize mahsus bir Osmanlı-İslam-Garp Türklüğümüz var."; İfadesiyle kendimize özgü bir milliyet kavramından söz eder. Bu farkı Osmanlı soyunun altı kûsur asırlık hükümlanlığı döneminde kazandığımız görüşündedir.

Avrupa'dan da örnekler veren Celâl Nuri, İtalyanlar'ın doğrudan doğruya kadîm Romalıların, Latinlerin varis ve halifeleri olduğunu belirtir. Lakin bunlar ne kadîm Romalıdır, ne de Latin. Lisanları da Latince'den türemiş olduğu hâlde Latince değil İtalyanca'dır. Osmanlı Türkçesi'nin de köken itibariyle Turan Lehçeleri ile bağları olduğu fakat bunun zamanla değişerek kendine özgü bir Türkçe'ye dönüştüğünü belirtir.

Celâl Nuri, tarihçi bakış açısıyla da konuya değinir. Çengiz ve Timur husumetlerinin Osmanlı Devleti'nin doğmasını ve gelişmesini sağladığını belirtir. Milliyetler diğer milliyetlerden ayrı olmak için bazı husumetlere muhtaçtırlar. İşte bizim de muhtaç olduğumuz düşmanlıklardan biri de Timurlenk belasıdır. Devletimiz ve milletimiz ay tutulmasına uğradı. Bizi bu durumdan Çelebi Sultan Mehmed kurtardı. Bizi İkinci kez milletimizi bir devlet etrafında toplayan kişi Çelebi Mehmed'dir.

Celâl Nuri, milletimize özgü değerlerin ve dilin artık değişmeyeceğini ne Turan ne de Avrupa gibi olamayacağımızı, milliyetimize sahip çıkarak ilerleyebileceğimizi belirtir.

3.1.4. Millet ve Lisanın Adı

Celâl Nuri, “*Milletin ve Lisanın Adı*” makalesinde milletin ve lisanın adının henüz kararlaştırılmamış olduğunu belirtir. Millet-i İslamiyye, Millet-i Ahmediye, Ümmet-i Muhammediyye vb kavramların ilmî olmadığını belirtir. Türk kelimesinin de kaba telakki edildiğinden dolayı milletimizin bu ünvanı nadiren kullandığını belirtir.

Bütün bu drumlara karşın Celâl Nuri ilmî ve tarihî bir ad olarak, ‘Osmanlı Türk’ü’ ya da ‘Garp Türk’ü’ kavramlarını önerir. Garp Türk’ü denmesini özellikle tercih eder.

Lisanımıza gelince Osmanlıca tabirini kabul etmez. Bunu yerine ‘Osmanlı Türkçesi’ ya da ‘Garp Türkçesi’ denmesini uygun bulur. Celâl Nuri, “Eğer Selçuklu devleti devam etseydi dilin adı da selçukça mı olacaktı?” sorusuyla düşüncesini vurgular.

Dilimizde de yanlış adlandırmadan kaynaklanan hatalar olduğundan söz eder. Bunlar: Lügat-i Osmaniye, Edebiyyat-ı Osmaniyye, Elifba-i Osmani gibi tamlamaların yanlış olduğu düşüncesindedir.

3.1.5. Dil ve Devlet

Celâl Nuri, “Devletin Adı” adlı makalesine devletin adının ne olduğu sorusuyla başlar. Çok okuyan bir aydın olan Celâl Nuri birikimini bu makalesinin girişinde Elisée Reclus’un Çin Devleti hakkındaki bir fikrini alıntılararak belli eder. Çin kelimesinin Hintliler tarafından kendilerine bağlandığını ve Çinlilerin kendileri için bu ismi asla kullanmadıklarını belirtir.

Celâl Nuri, devlet isimleri konusunda, gerek Türk ve İslam hükûmetlerinin genellikle şahıs ismi ile anılır olduğunu belirtir ve tarihçi kimliğiyle şu örnekleri verir: Beni Selçuk, Abbasiler, Germiyan Oğulları, Al-i Oğuz, Karasi Oğulları gibi.

Avrupa’da ise yer isimleri ile adlandırma yapıldığını, Şarkta ise her nerde hükümet kurmak mümkün ise orda devlet kurulduğundan devletlerin adının da şahıs isimlerinden olduğunu belirtir. Avrupa’da tek istisnanın Avusturya olduğunu belirtir.

Devletimiz Türk devleti olduğu hâlde yakın zamana kadar Osmanlı Devleti bu kelimeyi kullanmamıştır.

Devletimiz, Devlett-i Aliyye, Saltanatt-ı Seniyye, Hükümet-i Osmaniyye, Memâlik-i İslâmîyye, Memâlik-i Mahrûsa, Memâlik-i Mahrûsat’ül- Mesâlik-i Şâhâne ünvanlarıyla anılmıştır.

Milletin ismi de devletin ismi gibi kararlaştırılmış değildir. Hükümetler bütün küre-i arzı kendisine mal bilmişlerdir. Bu sebeple padişahların unvanları da fetih olunan bölgelerin adlarıyla başlamış ve uzamıştır. Bu Avrupa devletlerinde de böyledir. Unvanlar uzun olmuştur. Bunu şu tarihi örnekle belirtir:

Osmanlı padişahlarının kullandığı unvanlardan biri şudur: << Ben ki Sultan Sanâdîd-i Selâtîn ve Esâtîn-i Havâkîn, Tâc-bahş-ı Husrevân-ı Evreng-nişin, Kasır-ı Kusûr’ul-kanıtın, Kasir-i Cumhur’ula-kasire, Zıll-ullah Te’ali Fil arzin El-mütemekkin ala makam’ ul-şeriata’ul-şerife [Ani cail fi-l arz Halifete] ve Eşref-i Medayin ve Emsar ve Eymen-i Dar ve Diyar olan Haremeyn-i Şerifeynin Hâdimi ve Kuds-i Mübareken hami ve hâkimi ve Darü’s-saltanatal’ul Aliyye ve Mefhar-ı Makarral-Hilâfet’ül-seniyye Mahrusa-i İstanbul Hamiyyet ve Mahmiyye-i Edirne ve Mahrusa-i Brusa’nın ve Rumeli ve Temeşvar ve Vilayet-i Bosna ve Budun ve Sigetvar ve Eğri ve Kanije ve Semendere ve Belgrad ve Vilayet-i Anadolu ve Karaman’ın ve Diyar-ı Arabistan ve Şam Darü’s-selam nüzhet-i makamın ve nâdir-i asr olan Mahruse-i Mısır ve Yemen-i Eymen ve Habeş ve Aden vilayetlerinin ve Bağdâd-ı Behişt-âbâd ve Basra ve Lahsa ve Suvaken ve Sana’a ve Haleb ve Zû’l Kadiriyye ve Şehr-i Zûr ve Adana (yani Atana) ve Tarsus ve Kıbrıs ve Antalya ve Sakız ve Diyar-ı bekr ve Rakka ve Rum ve Çıldır ve Eyalet-i Umadiye ve umumen Kürdistan ve Kars ve Erzurum ve Gürcistan ve Kefe ve Gözlöve ve Deşt-i Kıpçak İklimlerinin ve Dârü’l-cihâd Tunus ve Trablusgarp ve

Cezayir garb vilayetlerinin ve Erdel ve Boğdan ve Eflak ve sa'ir Dârü'l-harbden kuvvet-i Kahire-i Husrevâne ve Satvet-i Bâhire-i Mülûkânemiz ile Bi-avni'llahi'l- Meliki'l-Fettâh Kabza-i Fetih ve tezhire götürülen medayin ve emsâr ve memâlik ve diyarın ve bil-cümle aktâr-ı ber-i bahrın şehr-yârî ve emâkin izzet-disarın tacdarı ve Akdeniz ve Karadeniz ve nice memâlik ve Cezayir ve benâdir ve ma'abirin ve kabâ'il ve aşâ'irin ve nice kere yüz bin asâkir-i Nusret Me'âsirin padişah-ı Ma'delet-penâhı ve şahin-şahı Nusret-i dest-gahı mazhar inâyât'ül-sermedîyye muhassaniyat'ül-millet'ül Muhammedîye sultan.

Avrupa devletlerinde de mutlaka Kudüs kralı unvanı yer alırdı.

Celâl Nuri, şehir isimlerinin de bizde yerleşmemiş olduğunu belirtir. İstanbul isminin köken bilgisi hakkında kısaca bilgi verir. Mesela payitahtımız olan Kostantiniye veya Bizans ismi unutulmuş ancak madeni para ve bazı resmî ibarelerde kalmıştır. Ona mukabil Der-saadet, Der-aliyye, Asitana, Dâr-ül Hilafe demişiz. İstanbul kelimesi ise manasızdır. İstanbul, Yunanca şehre manasına İstinpolin kelimesinin üzerinde kalem oynatılmış hâlidir.

Araplarda da buna benzeyen kesin olmayan isimler vardır. Medine şehrinin eski isimleri olan Yesrip ve Zi Silm unutulmuş yerine Medine-i Münevvere ya da Medînet-ün-Nebi isimlerinin kullanıldığını belirtir.

3.1.6. Dil Aileleri

Celâl Nuri, Türkçe konusunda farklı konulara değinmiştir. “Osmanlı Türkçesi Hangi Aile-i Lisaniyeye Mensuptur?” isimli makalesinde Max Müller'in dil tasnifinden yola çıkarak Osmanlı Türkçesi'nin Dünya dilleri arasındaki yerini saptamaya çalışmıştır.

Müller'in tasnifine göre Osmanlı Türkçesi, Elsine-i Lûsûkiye şubesinden Elsine-i Turaniye ve oradan da Elsine-i Türk ailesinin Garp koluna ait bir lisandır.

Müller'in ve öğrencilerinin tasnifini kelime üzerinden yaptıkları için kabul etmez. Ona göre Garp Türkçesi Arapça ile izdivaç ettiğinden çekimli dil ailesinden eklemeli dil ailesine mensup olmuştur. Tıpkı Bulgarların Slavlaşması gibi.

Celâl Nuri'nin Türkçe'nin arapça ile izdivaç edip çekimli dil ailesine mensup olduğu düşüncesi yanlıştır. Yapı bakımından Arapça ve Türkçe farklı dil aileleri içinde yer alırlar.

Arapça çekimli bir dildir, Türkçe ise eklemeli dillere dâhildir. Eğer bu yargı doğru olsaydı Türkçe de çekimli bir dil olurdu. Oysaki Türk dili sondan eklemeli bir dildir ve bu yapısı değişmemiştir.

Turan lehçeleri ile olan ilişkiye değinirken Turan lehçelerinden uzak olduğumuzu şu şekilde belirtir:

Bugün soyut kavramlar ve maneviyata aid Turan lehçelerinden bir kelime alıp da Osmanlı Türkçesi'ne ithal etsek soğuk düşer. O kelime ecnebi kalır. Hâlbuki Arapça'dan aldığımız en nadir ve alışılmamış kelimeyi kullanabiliriz. Bu kelime az bir vakitte Osmanlı Türkçesi'ne uyar. Celâl Nuri'nin bu görüşü geçerli değildir. Bugün Türkçede kullandığımız Turan lehçelerinden geçen soyut kavramlara ait kelimeler mevcuttur.

Celâl Nuri'ye göre Türklerin bir kısmı ayrılıp Osmanlı uğruna yeni bir milliyet, diğerlerinden ayrı bir heyet teşkil etmişler. Osmanlı Türk'ünün sahip olduğu dil de yeni bir lehçe şeklinde oluşmuştur.

Bunların yanında Azerî ve Kırım lehçelerini, hele Rumeli ve Anadolu lehçelerini ayrı göstermenin de doğru olmadığı kanaatindedir.

3.1.7. Türkçe ve Farsça

Celâl Nuri, makalelerinde örneklemelerden çok yararlanmıştır. “Firdevsî... Brusevî veya Ankaravî” makalesinde Farsçayı örnekleyerek Türkçe'nin eksik yanına değinmiştir.

Firdevsî'yi anlattığı makalesinde dile bir edebiyatçının nasıl şekil verdiğini ve bunun sonucunda da millî bilincin nasıl kazandığını şu şekilde anlatır:

Arap ve İslam istilasını üzerine Acemler, milliyetlerini, lisanlarını, mazilerini, ananelerini ve kimliklerini unutmak üzere idiler. Firdevsî Acemlere milletini, güzel lisanını, gösterişli mazesini, ananelerini ve kimliğini anlattı.

Firdevsî'nin Altmış bin beyitlik Şehname'sinde iki yüz-iki yüz elli kelime Arapçadır. Firdevsî Acemlere kim olduklarını, hangi merhâl elerden geçerek yükseldiklerini ve sonra

hangi sebeplerden dolayı alçalma devrine girdiklerini anlattı. Bu eseriyle İran edebiyatına taze bir ruh getirdi.

Celâl Nuri, Osmanlı tarihinde, bilhassa yükselme devrinde, çok aradığı hâlde bir Firdevsî bulamadığına değinir. Osmanlı Türkçesi'nin böyle bir edebiyatçıya sahip olmadığından dolayı eksiklik yaşadığı düşüncesindedir.

3.1.8. Türk Dilinin Tarihi Gelişimi

“Türkçemiz Tekâmülünün Hangi Safhasındadır?” adlı makalesinde Celâl Nuri, Avrupa dillerini örnekleyerek Türkçe'nin gelişimi üzerinde durur ve Avrupa lisanlarının durumunu değerlendirerek şu yargılara varır:

Avrupa lisanları Latin, Cermen ve Slav olmak üzere üç gruba ayrılır. Üç lisan grubu da diğer dillerden ileridedir. Her üç lisan grubu, en yeni fikirlerin, insan aklının şimdi meşgul olduğu bütün teoriler ve meselelerin, çağdaş insanlığın bütün hislerinin ifadesi için yeterlidirler. Adı geçen lisanları medeniyet oluşturmuştur. Üç lisan grubu ile medeniyet; ruh ve beden gibidir.

Avrupanın bu lisanları medeniyeti temsil etmektedir. Rönesans devrinde fennin ilerlemesiyle lisanlarda bir ogunlaşma oldu. Yeni fikirler her yerde aynı zamanda yaygın olduğundan her milletin lisanı da ona göre şekil almıştır.

İlerlemenin fen ve ilim olmadan olamayacağı düşüncesindedir. Bu konuda geri kalınca lisanın da geri kalacağını savunur.

Latin ve Cermen lisanları medeniyetin ilerlemesi için gerekli olan kelimeleri örnek olarak Latin ve Yunancadan almıştır. Bu da doğaldır. Çünkü Rönesans demek eski Yunancanın tekrar dirilmesi demektir

Tarihi bakış açısıyla Türkçenin geri kalmasını iki sebebe bağlar: Birincisi Avrupadaki ilerlemelere katılamamız, ikincisi ise Arabın haşmetli devrinden, Arapçanın ilim ve fen dili olduğu vakit değil, sonra bu lisana bağlanmamız olduğu düşüncesindedir.

Türkçe 16. Asırda başlayan Rönesansa iştirakimizin yokluğundan dolayı üç grup kadar ilerlememiştir.

Yunan medeniyetinin ve hatta lisanının İskender'in Yunanistan'ı fethinden sonra bitince ona doğrudan Müslümanların ve Arapların halef ve salef olduğunu belirtir. O zamanlarda Avrupa cehâl et ve anlayışsızlık içindeyken. İlim ve fen Bağdat, Dımişk'a gibi İslam coğrafyasında idi. İbn-i Rüşd Yunan hâkiminin tilmizi olduğunu söylüyordu. Lakin haçlı islam medeniyetini karmakarışık etti. Garp Hıristiyanları İslamiyeyi İspanya'dan söküp attı ve bu devirde Türkler Bağdat'da İslam Halifesi emrine girdiler. Onlardan Selçukiler ardından da Osmanlılar çıkıyordu. Bu devir Arabın gerileme devriydi. Bu devirde Türkçe ile Arapça arasında münasebet başladı.

Celâl Nuri, Türkçenin ilim ve fen dili olup olmayacağı konusunda kesin bir cevap verememektedir. Buna karşın diğer bazı dillerden yola çıkarak bir arayış içine girer. Bunu yazısında şu cümlelerle belirtir:

Ruslar Latin kelimelerini aynen alıyorlar biz buna bu kadar kadir değiliz. Kelime almak caiz ise de edat borçlanma yapamıyoruz ve kelime türetmekte de zorlanıyoruz. Şive buna müsaid değildir. Misal: Garizyat karşılığı Fiziyojistik, fizyolojik, fizyolojikmen gibi türemiş kelimeyi geçici manada kullanmak mümkün mü?

Ön ve arka edatlar Farsçada bulunmakla beraber lisanımız her Farsça edatı alamıyor. Bize yapmacık, eski geliyor.

Türkçenin ilerlemesi için Japoncanın incelenmesi gerektiği düşüncesindedir. Çünkü Japonca Avrupa lisanlarından başka şekilde büyümüş ve şimdiki hâlini almıştır. Uzmanların bu konuyu araştırması gerektiği düşüncesindir.

3.1.9. Dil ve Fikir

Celâl Nuri, “*Türkçemiz ve Fikriyyât – 699’dan 1000 senelerine doğru-*” makalesinde fikren ilerlemiş toplumların dil olarak da ilerlediğini belirtir. İleri’ye göre bir millet ilerlemişse dili de ilerlemiştir. Belki gerilemiş bir millet ilerlemiş bir lisan konuşabilir; lakin lisanın ilerlemiş olması her hâlde o milletin zamanında ilerlemiş olduğunu gösterir. Fikir hayatımızın eksikliğini edebiyat ve felsefenin içinde bulunduğu durumla açıklar. Edebiyat ve felsefe alanlarında da ilerlemediğimiz için fikir hayatında geri kaldığımızı düşünür.

Edebiyatımız şubelere ayrılmamış ve dal budak da sarmamıştır.

İleri'ye göre İlk üç asır fikir alanında yayayızdır. Felsefe altı asırdır Rum memleketince bilinmemektedir. Şeyhler, dervişler bir dereceye kadar ilerlemişler fakat içlerinden bir filozof çıkmamıştır.

Fatih Devrinde ilim ve ilim adamlarına önem verilmiş daha sonra ise git gide gerilemeye gidilmiştir.

Rumi 1224 tarihinde vefat eden Sünbülzade Vehibi'nin şu beyitleri devrin ilme bakış açısını göstermektedir.

İtibar etme hele hendeseye
Girme evvel dâire-i vesveseye
Felsefe fiyyâta tevaggul etme
Ruz ve sb onu te'emmül etme.

Yazar tarihçi bakış açısıyla Türk dilinin Osmanlı Devletindeki durumuna şu şekilde değinir:

İlk on padişahımız devrinde Arapça bile olsa dinle ilgili ve Arap diliyle ilgili bir eser vücuda gelmedi. Hâlbuki Maverâ'ün-nehr Türkleri, daha evvel, daha fazla çalışıyorlardı. Zemahşerî, Farabi, İbn-i Sina isimleri bunu göstermektedir.

Avrupada olan edebi türler bizde yoktur. Roman ve destan yoktur denebilir. Söyleşi, münazara, tiyatro, masal bile hemen hemen mevcut değildir. Atasözlerinin çoğu halk felsefesi olmaktan uzaktır. Zamanın şart ve koşullarını hatta sosyal hayatını anlayabilmek için bir hikâyeye, bir romana, hatta bir efsaneye bile sahip değiliz.

Yazar, Osmanlı Devletinin son devrinde edebiyatın kolay iş görebilmek için bir araç olmuş olduğundan ve genellikle kaside, medhiye ve hicviye arasında kalmışlığından yakınır.

Celâl Nuri, Fikir hayatımızın gelişmesi için gerekli olan kaynağın sadece İslam coğrafyasında aranmasının ilerleme için gerekli bilgiye ulaşmayı engellediğini düşünür. Bunu şu şekilde vurgular:

Bütün edebin, ilim ve mağfiretin hep Arap ve İran'da olduğuna inanılmış ve başka bir yerde ilim olduğu düşüncesi bile bir hata kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tarihçilik de olgunlaşmamıştır. Hoca Sadaddin Efendi'yi okuduğumuzda bir yığın kelimeyle karşılaşırız. Olaylar yeteri kadar verilmez. Bu durum fikirler ile az uğraşıldığının göstergesidir.

Şairler hep câize ile geçinirlerdi. Tenkid henüz yoktu ve bu da fikir hayatının gelişmesini engelliyordu.

Eskiden Türkçe pek resmî lisan değilmiş. Her ikisi de Türk olduğu hâlde, Timur ve Beyazıt Arapça ve Farsça mektuplaşmışlar.

Celâl Nuri, Arapçanın ve Farsçanın Osmanlı Türkçesine olumlu etkisinden söz eder. Şu şekilde açıklar:

Osmanlı Türkçesi Arapça ve Acemce ile kaynaşmıştır, Turan lehçelerinden ayrılmıştır. Dünyanın en yumuşak ve ahengdar lisanları arasına girmiştir.

Celâl Nuri, Türkçenin geçmişten günümüze nasıl bir çizgiden gelmesi gerektiğini şu şekilde belirtir:

Eskiden beri insanlığın ortak eseri olan ilimlerin medreselerde okutulması ile Türkçemiz daha başka bir seviyede olurdu. Eğer bir de kelime zenginliği ilave edilse idi, Türkçe diller arasında daha yüce bir seviyede bulunurdu.

İleri'ye göre Arapça ve Farsça bize kelime ve terkipleri vermekle büyük hizmet ettiler fakat üsluplarını almakla zarar ettik. Acem aklitçiliği mizacımızı bozdu.

Okumak ve yazmak yalnız bir zümrenin imtiyazında kalmıştır. Dil de tarih boyunca kuralsızlık içindedir.

Celâl Nuri'ye göre Osmanlı Devleti sanat dallarında da pek ileri gidememiştir. Yalnız hat sanatında özel bir yerimiz vardır.

Saray resme biraz ehemmiyet verirdi. İbrahim Paşa'nın Macaristan'dan bazı heykeller getirip Ayasofya Meydanına diktiği zamanlar da olmuştur. Lakin süsleme müstesna olmak üzere bizde resim ve heykel yapımı yok gibidir.

Mimarimiz de cami ve mescitler istisna olmak üzere genel mimarî tarihinde bir mevki tutacak derecede değildir.

Musikimiz bir dereceye kadar ilerlemiştir. Eski edebiyatla eski musikimiz birbirine benzerler.

Celâl Nuri, Venediklileri adeta bitirdiğimiz hâlde fikriyatda geri kaldığımızdan dolayı uluslararası ticarete aklımız ermez olmuştur, düşüncesindedir.

Celâl Nuri, Fikir hayatının geri kalmasının bir nedenini de medreselerde devre uygun ilimlerin okutulmaması olduğunu düşünür. Avrupa devletleri milletlerini devre uygun ilimlerle yetiştirdikleri hâlde Osmanlı Devleti'nde inanç ağırlıklı eğitim yapılmaktadır.

Makalenin sonunda bazı sorular sorarak devrin meselelerini gözler önüne serer. Bu sorular:

Aslen Türkçe olan birçok kelime nasıl bırakıldı? Arapça ve Farsça ile yazı kaleme alma yaradılış ve mizacımızı ne mertebe değiştirdi? Ediplerde bir savruluk var. Bu neye delildir? Neden edebiyatımız bir amatör edebiyatıdır? Türkçeden nefret etmekte haklı mıydık?

3.1.10. Dil ve Gazetecilik

Celâl Nuri, gazetecilik yapmış ve hatta kendi kurduğu gazetelerle de adından söz ettirmiştir. Bu kadar etkili olduğu bir alanda da “Gazeteci Dili” adlı makalesiyle gazetecilik ve dil konusuna değinmiştir.

Avrupada gazeteci ve resmî edebiyata çok önem verildiği hâlde Osmanlı Devleti'nde yeterli ilginin gösterilmediği görüşündedir.

Fransa'da Encümen-i Daniş'e giren üyelerin büyük kısmı gazeteci veya siyasetçidir. Bu da gazeteciliğin ne kadar önemli bir meslek olduğunun göstergesidir.

Celâl Nuri, Gazeteciliği diğer edebî dallarla karşılaştırır ve gazetecinin hızlı ve etkili yazması gerektiği için diğer dallardan ayrıldığını düşünür. Zamanla yarışmanın gazeteci dili için önemli olduğunu kısa zaman içinde doğru yazmanın gerekli olduğunu bunun da çok zor bir iş olduğunu belirtir.

Dilimizin daha olgunlaşma safhasında olduğunu bu sebepten de gazeteci dili için yeterli olmadığı görüşündedir.

Gazeteci dilinin iki büyük sıkıntısı olduğunu düşünür. Birincisi halkın kelime dağarcığının az olması dolayısıyla her yazılanı anlayamacağını, örnek olarak da siyasî bir meselenin terimsiz nasıl anlatılabileceğini sorar, ikinci olarak da gazete yazarlarının halkın anlayabileceği süsten uzak bir dili seçmeleri gerektiğini belirtir.

Celâl Nuri, gazeteci dilinin sınırlarını şu şekilde belirler:

Gazeteler hem avama hem de havasa hitap ediyor. O hâlde, gazete lisanını havası ürkütmeyecek derecede sadeleştirmek, avamı da bulunduğu dereceden edebî etmeyecek şekilde yükseltmek gerekir.

Bunu sağlamanın çok çetin bir iş olduğu görüşündedir. Fakat gazeteci dilinin de bunu sağlaması gerektiği belirtir.

3.2. Edebiyat Yazıları

3.2.1. Matbaa

“*Türkçemiz Tekâmülünün Hangi Safhasındadır?*” adlı makalesinde Celâl Nuri, geri kalmamızın sebepleri olarak fikir ve edebiyatta ilerleyememiz ve matbaanın bize geç gelişi olduğunu vurgular.

Celâl Nuri, “*Türkçemiz ve Tabâ’at’ın Memleketimize Geç Teşrifi*” adlı makalesinde de matbaa konusuna değinir. Tarihi bakış açısıyla matbaanın geçmişinden söz eder. Matbaanın Osmanlı Devleti’ne geç geldiğini ve bunun sonucunda da geri kaldığımızı belirtir.

Avrupa’da Kanuni Sultan Süleyman devrinde matbaaların çalıştığını, Avrupalıların ilim ve kültürü milletlerine duyurduklarını belirtir.

Doğu vaktiyle Batı’dan ileri durumdaydı. Doğu’nun geri kalmasında pek çok sebep vardır. Bu sebeplerin en mühimi matbaanın Almanya’da 1440 tarihinde icat olunmasından sonra Avrupa’da hızlıca yayıldığı hâlde Osmanlı Devleti’ne 1727’de gelmesidir.

Celâl Nuri, makalesinin sonuna doğru Osmanlı devletine matbaanın gelişini ve getiren kişiyi kısaca anlatır.

Matbaanın geç gelmesinin bir sebebi olarak da alfabenin bitişik yazılması olduğunu savunur. İbrahim Müteferrika’nın bunun çaresini bulmuştur. Aslen Macar idi. İlk matbaayı Üsküdar’da açmıştır. Yalavo’da da bir kâğıt fabrikası açmış fakat ölümünden sonra kâğıt imalatı durmuştur.

İbrahim Müteferrika isminin bütün İslam âleminde kıyamete kadar anılacağını belirtir. İbrahim Müteferrika hakkındaki bilgileri Ata Bey Efendi üstadın tarihinden istifade ederek yazdığını söyler.

3.2.2. Celâl Nuri İleri’nin Değindiği Eserler

Celâl Nuri, “Zeyil Biliyoğrafya” adlı makalesinde Osmanlı fikir hayatını anlamak için müracaat edilecek eser sayısının pek az olduğunu savunur. Ona göre yazılan eserler de fennî ve tenkidî bir fikir ve üslupla yazılmamıştır. Devrin eserlerinin medhiye veya hicviyelerden ibaret olduğunu belirtir. Tercümelerin de yetersiz olduğu kanısındadır. Buna rağmen bazı eserlere değindiğini belirterek şu eser adlarını verir:

- “*Sehî, Lâtîfî, Âşık Çelebi, Ahdî, Nazmî, Hüsn-i Çelebi, Riyâzî, Şeyhi, Sâlim, Safâî, Fatîn Tezkireleri*”.
- *Heşt- Behişt* (*Kur’an’daki sekiz cennet*) Sehî’nin.
- Ba’ğdadlı Ahdî’nin (*Gülşen Şuara*) s1.
- Latifinin (*Müşâ’areül Şuara*) s1.
- *Kınalızade Tezkeresi*.
- (*Zübdetü’l-eş’âr*) eser Abdülhay bin Feyzullah Fâizi.

- Âsım (*Tarih Zeyili*).
- (*Riyâz-üş- Şuarâ*) eser Riyâzî.
- *Rifâ'î* veya *Refî'i Tezkeresi*.
- *Kefevî, İzzeti, Safâ'î, Rıza, Himmet-zâde, Mucîb Tezkireleri*.
- Nazmi'nin(*Cami-ün Nezair*).
- Âlî merhumun (*Kühü'l-Ahbâr*).
- *Cevdet Tarihi*.
- -Âlî merhumun (*Menakıb-ı Hünerveran*) ında müzehhib, mücellid, nakkaş, hattâtının tercümeleri vardır.
- (*Tezkiretü'l- Hattatin*) eser Müstakimzade.
- Üdebâ tercüme-i ahvaline dair (*Şakâ'ik-i Nu'maniye*) ve *Şeyhi'nin Zeyilleri* Meşâyih Terâcimi de bu eserler içine girmiştir.
- Mevlevî şâirlerinin esamisi Sâkıb Dede'nin (*Sefine*) sinde, *Esrâr Dede'nin tezkeresinde*, Bruseli Belîğ'in (*Güldeste-i Riyâz-ı İrfan*) ında, (*Semâ'- hâne-i Edeb*) de. Enderun Ricâline Dair (*Tarih-i Tayyâr zade Ata*) nın 2, 3'üncü cildleri.
- Sadr-ı a'zamların terâcimi (*Hadîkatü'l Vüzerâ*) ve zeyilinde.
- Şeyhü'l- İslâmların terâcimeleri (*Devhat'ül-Meşâyih*) ve zeyilinde.
- -Kaptanların (*Sefînetü'l- Rüesa*) da.
- (*Âyîne-i Zürefa*) eser Cemâleddin. Bu kitab tarihçilerin tertercümelerini içeren bazı kitap ekleriyle (*Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*) ünvanıyla (İkdam) marifetiyle basılmıştır.
- Müte'ahhirînden Süreyya Beyin (*Sicill-i Osmani*) sinde Şu'ra tezkiireleri içine girmiştir.
- *Tezkire-i Şuara-i Amid*. Emiri Efendi Hazretleri'nin nefis eseri.
- [*Hammer*] Tarihinin daha çok ciltlerinde istifade etmek için biliyografya malumatı vardır.

3.2.3. Edebi Üslûp

Celâl Nuri, “*Üslûb-ı Âfil, Üslûb-ı Hazır, Üslûb-ı Âtî*” makalesinde edebiyatımızın içinde bulunduğu durumu şu şekilde değerlendirir:

Edebiyatımız başakalaşma devri yaşıyor. Hiçbir vakit eskilerle yeniler bu kadar bir araya gelmemiştir.

Devrin eserleri de karmakarışık. “*Memduh Paşa Divanı*,” Nazif’in “*Batarya ile Ateşi*”, Hamid’in “*Finten*”i, Ziya Gökalp’in “*Kızıl Elma*”sı eserleri de tamlamasız, düzensiz. Başkalaşma vakitleri hariç hiçbir lisan bu kadar özünü bozmamıştır. Bunda edebiyatçılarımızın lisan ve edebiyat tarihi bilmemelerinin payı olduğunu düşünür.

Celâl Nuri kutuplaşmanın olmasından rahatsızdır ve bu durumu eleştirir. Bir kesime göre memleketimizin yegâne şairi Tevfik Fikret diğerine göre millete ve mülke en büyük fenalığı yapmış kişidir.

Gerçekçi olmak düşüncesindedir. Bunu yaparkende ne geçmişten kopmalı ne de şimdiye körü körüne bağlanılmalıdır. Kullandığı üslubu şu şekilde açıklar. Biz şimdiki üslubumuzdan ibaretiz. Bunda eski de var, yeni de. Birçok sakat da var, bir hayli kabiliyet de.

Lisanımızı gebe bir kadına benzeterek güzel sonuçların zamanla elde edileceği kanısındadır. Şimdiki usulleri tenkid ederek düşüncelerini şu şekilde belirtir:

Edebiyat mektepleri bizde henüz oluşmadığından kalem sahiplerimiz Sami paşazadenin deyimiyle edebiyat yapıyorlar. Tabii ki ortadan kalkıyor. Sanat ve yapmacıklık karışıyor.

İçinde bulunulan durumu eleştirir. Aynı zamanda da makalenin amacının yazarlara nasıl yazmaları gerektiğini söylemek olmadığını belirtir. Amacı içinde bulunulan durumu tespit etmektir. Yazarları yönlendirmenin de olamayacağını şu ifadelerle belirtir:

Yazarlar yeteneğine göre yazarlar. Abdülhak Hamid’e eser ısmarlamışlar, üstat sonsuz kudretinden vazgeçmiş. Aczi orataya çıkmış.

Peki, “geleceğimizdeki edebî üslubumuz nasıl olacaktır?” Celâl Nuri bu soruya bütün iyimserliğiyle olumlu yaklaşır.

Üslubumuz garip bir durumdadır. Lakin bu üsluptan gelecek tarzımız doğacaktır. Bu kalem sahipleri ile onların arkadaşları ve öğrencileri lisanı Şinasi ve Namık Kemal’den aldılar, düzelttiler, ilerlettirler ve gelecek kuşaklara devrediyorlar.

Gelecekte üslubumuz bambaşka bir şekilde olacaktır. Gramer olarak tahlile dayanan, ifade doğruluğu olan, sanatlı sözden olabildiğince yalnızlaşan, kelime ile manası arasında daha fazla mutabakatın olduğu bir üslup.

Celâl Nuri, bu değişimin zaman alacağını İspanya'dan örnek vererek açıklar. Hâla İspanya gazetelerinde politika bendlerinde bile övgü şiirleri varmış. Fransa'da da üslubun değişimi zaman almıştır. Bizde de böyle olacaktır.

Celâl Nuri, Edebiyatımızın “*Veche-i Azîmeti*” adlı makalesinde de edebî üslup ve edebiyatın içinde bulunduğu durumu değerlendirir.

Edebiyatımızın garip bir başkalaşma devresinde olduğunu bir kez daha vurgular. Edebiyatımızın hem pek alafranga hem de fazlasıyla alaturka olduğunu düşünür. Bu yargısını şu örnekle güçlendirir: Bir Alman eleştirmen ‘Finten’ eseri için ne batı ne de doğu edebiyatını andırıyor.

Celâl Nuri'ye göre edebiyatımızda kırık cümleler, renk renk fikirler, alışılmamış ifadeler, sakat fikirler, yanlış hisler bulunmaktadır. Bunlar batı edebiyatı değildir ve edebiyatımız bunlarla ilerleyemeyecektir.

Edebi görüşlerden, sanat sanat içindir düşüncesinin yanlış olduğunu ve edebiyatın bir nükte müsabakası olmadığı düşüncesindedir. Bu akımı yapmacık bir hareket olarak eleştirir.

Celâl Nuri, üslubun nasıl oluşacağını şu şekilde açıklar:

“Fikirler yüksek, maksatlar büyük olursa üslup da yapmacıksız, sanatkârene olur.”

Beğendiği Avrupalı yazarlardan Renan ve A. France'ye değinir. Hiçbir kelime oyununa gitmediklerini ve üsluplarının ölçülü bir şelale gibi olduğunu belirtir.

Türk edebiyatçılarından da Abdülhak Hamid'in bir müstesna olduğunu, Mualim Naci'nin eserlerinin açık olmakla beraber, fenlerden ziyade edebiyata önem veren liselerdeki akıllı talebenin imtihan kâğıdına benzediğini düşünür.

Bütün bu eleştirilerine rağmen yapılan edebiyatın da faydalı ve lazım olduğunu özellikle vurgular ve şu açıklamda bulunur:

Eğer bu kalem sahipleri olmasaydı, maazallah edebiyatımız pek törpülenmiş kalırdı.

Celâl Nuri'ye göre “Edebiyatımızda nasıl bir üslup olmalıdır? Ve bu üslup sonucunda neler elde edeceğiz?” Bu sorulara makalenin sonunda şu cevabı verir:

Üslubumuz Avrupa taklitçiliğinden kurtulmuş, Acem gericiliğinden uzak, kelime oyunlarının üstünde, tepinmeli çıldırma hâli gibi hastalıklardan soyulmuş bir yenilikle olmalıdır. Bu oluşan üslupla da “*İngiltere Edebiyat Tarihi*” gibi, “*Penguenler Adası*” gibi, “*File'nin Ölümü*” gibi hatta “*David Copperfield*” gibi bir kitap vücuda getirdiğimiz vakit yalnız lisaniyet ve edebiyatta değil medeniyet sahasında hatta siyasette bile kendimizi kurtulmuş addedeceğiz.

3.2.4. Edebiyat ve İlim

Celâl Nuri “*Edebiyat İlmi*” adlı makalede edebiyat ilminin önemi ve Türk Edebiyatının içinde bulunduğu durumdan söz etmiştir. Edebiyat ilminin geçmişine şu şekilde değinir:

Eski zamanlarda ümmi cahil demek değildi. Bir adam okuma-yazma bilmemekle çok âlim, çok itibarlı olabilirdi. İlmin şubeleri eski zamanlarda fennen idare edilmiyordu. Edebiyat ve fenniyat gelişi güzel gidiyordu. 16. asır başlarına doğru ilmin şubeleri, hatta edebiyat tahlil edildi.

Edebiyat sırasıyla <<Klasizm>>den <<Romantizm>>e ondan da <<Naturalizm>>e değişmiştir. Edebiyat kaideler ve kanunları da ilim olmak üzere kitap hâline getirilmiştir.

Celâl Nuri'ye göre artık mektep görmeden başarı mümkün değildir. Asrımızda alaylı âlim ve şair olamaz düşüncesindedir. Bu düşüncesini de tarihten örnekler vererek şu cümlelerle destekler:

Geçmiş zamanda harp fennine duruşu olmayan akıllı ve kabiliyetli bir zat büyük bir kumandan olabilirdi. Tarih bunların örnekleriyle doludur. Büyük İskender Aristoteles gibi bir tek filozofun öğrencisiydi. Askerlik ilmini öğrenmemiş, ders almamıştı. Fakat bugün

mektep görmemiş komutan zihinde şekillenemez. Buna kıyasen, artık, okula gidilmeden bir Dante, hatta bir J.J.Rousseau yetişmesi mümkün değildir.

Fen ve edebiyatı değerlendirirken fennin milletlerarası olduğunu edebiyatın ise milletlerarası olmamakla birlikte usul ve genel kurallar olarak her yerde birleştiğini düşünür. Bunun yanında edebiyatın da millî rengini inkâr etmez.

Celâl Nuri, Edebiyatımızın Şinasi Efendi'den beri fikir oluşturmamış görüşündedir. Edebiyatın her şeyden evvel fikir olduğunu, kelimelerin ise önemsiz olduğunu düşünmektedir.

Edebiyatımız henüz diyarımızda meslek ve sanat olmadığı için edebiyat ilmi oluşmamıştır düşüncesindedir. Evliya Çelebi'nin meşhur Seyahatname'sinde çok şey anlatmış olduğu hâlde her tabakanın var olduğunu uzun uzun araştırmasına rağmen kalem sahiplerinin bulunmadığından söz eder. Edebiyata memleketteki yanlış bakış açısı olduğunu şu ifadelerle belirtir:

Edebiyat marifet şubesinden, ilimler bilim şubesinden sayılıyor bu doğru değil. Memleketimizde bu şekilde anılıyor. Edebiyat her şeyden evvel fikirlerin açıklama tarzı ve tespitidir.

Edebiyat zannettiğimizden daha ciddi, daha manalı, daha sağlam, daha umumî, daha kapsayıcıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok alanda temellerinin atıldığı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, özellikle Tanzimatla başlayan süreçte yaşananlar Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve gelişimini anlamak için önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimatla birlikte gazetecilik başlamıştır. Gazeteciliğin ürünü olan makaleler Yayınlandıkları dönemin edebî, siyasî, fikrî ve sosyal hayatından izler taşımışlardır. Bu dönemde köşe yazarları arasında önemli simalar yer alır. Bunlardan biri de Celâl Nuri İleri'dir. İleri'nin görüşleri toplumsal ve siyasi hayatımızda önemli bir yere sahip olmuştur.

Celâl Nuri İleri'nin Türkçe hakkındaki düşüncelerinin bir kısmı gerçekleşirken bir kısmı da gerçekleşmemiştir.

Türkçe Tanzimat Devri'nden günümüze sadeleşme devrine girmiştir. İleri'ye göre sadeleşme kaçınılmazdı. Fakat Arapça ve Farsça kökenli olup dilimizde kullanılan kelimelerin de kalması gerektiğini savunuyordu. Türkçede kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler dilimize yerleşmiştir. Tamlamalar konusunda daha tutucu yaklaşmıştır. Fakat bugün tamlamalar Arapça kaideler ile kullanılmamaktadır.

Celâl Nuri, dil kurallarının kitaplaştırılmadığından ve yeterince bilimsel çalışma yapılmadığından yakınmaktaydı. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkçenin dil kuralları kitaplaştırılmış, dildeki kurallar yerleşmiştir. Bunun sonucunda da eleştiri türü gelişme göstermiştir.

Dil alanında Türk Dil Kurumu, dil dernekleri; fakülteler ve enstitüler yoğun bir araştırmaya başlamışlardır. Dilin akademik eksikliği yapılan bu çalışmalarla giderilmeye çalışılmıştır. Edebiyat ve dil bilim hâline gelmiştir.

Celâl Nuri, terimler konusunda yapılabiliyorsa karşılığı dilimizden bulunmalı ya da Arapça'ya başvurulması gerektiğini düşünmektedir. Türkçe terimlerin büyük bir kısmını Avrupa lisanlarından almaya başlamış ve günümüzde de bu yoğunlaşmıştır. Türk Dil Kurumu'nun karşılık olarak önerdiği bazı kelimeler de dilimize yerleşmiştir.

Devletin ve milletin adında artık ‘Türk’ kelimesi kullanılır olmuştur. İleri’nin deyiimiyle milliyet çağında ilerlemek için bu gerekliydi.

Türkçe eklemeli dil ailesindendir ve Arapça ile her ne kadar yakın birliktelik yaşamış olsa da yapı olarak değişikliğe uğramamıştır.

Edebiyatımız gelişmiş ve bunu sonucunda da fikir hayatımızda bir canlanma yaşanmıştır. Edebiyatımız artık farklı alanlarda eserler verir duruma gelmiştir. İleri’ye göre dilin gelişmesi için bu gereklidir.

İleri’ye göre gazeteci dili halka ulaşmalı fakat çok da avam dili olmamalıdır. Günümüzde gazeteci dilimiz halkın anlayabileceği şekle dönüşmüştür. Milletin büyük bir kısmı gazeteleri okuyup anlayabilmektedir.

Bu çalışma Türkçenin çok fazla tartışıldığı ve dilde değişiminin yaşandığı 20. Asır sonlarını objektif olarak görebilmek için faydalı olacaktır.

Celâl Nuri İleri gibi eserleri Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmayan ve bu nedenle de tanınmayan birçok yazarımız vardır bunların da aktarılması geçmişe dönük fikirlerin ortaya çıkması ve günümüzü daha iyi değerlendirmemiz açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

- Aksanyar, N. (1993). *Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celâl Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği*. H.Ü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara: 24.
- Anıl, A.. (2006). *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmûasındaki Dil ve Edebiyat Yazıları*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Argunşah, M., Sağol-Yüksekkaya, G. ve Tabaklar, Ö. (2011). *Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri* (İkinci Baskı). İstanbul: Kesit Yay., 22-23.
- Bilen, O. (1985). *Devrin Fikrî ve Siyasi Hareketleriyle Birlikte Celâl Nuri İleri'nin (1882-1939): Hayatı Eserleri, Fikirleri*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens.,Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 12.
- Çöpel, H. (2010). *Celâl Nuri İleri'nin Din Anlayışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 16.
- Demir, H. (2006). *Celâl Nuri (İleri) ve İslam Tarihçiliği*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens.(Yüksek Lisans Tezi).Ankara:30.
- Develi, H. (2001). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*. İstanbul: Genel Dağıtım kitapevi.
- Duman, M. (2013). *Türkçede Sadeleşme ve Dil Tartışmaları- XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili*. Eskişehir: T.C. Anadolu Ün. Yay.
- Duymaz, R. (1995). *Dil ve Edebiyat Yazıları(Celâl Nuri İleri)*. İstanbul: Kitapevi Yay.
- Ercilasun, A.B. (2009). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.,128.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay., 3.
- İnternet: Aslantaş, S. (2011). *Belgrad-ı Dârü'l-cihâd*. :<http://www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/dergi/15sayi.pdf> adresinden 06 Ağustos 2014'de alınmıştır.
- İnternet: Duman, M. (2014). *Alfabe Tartışmaları ve Harf İnkılâbı*. <http://fsmsem.fatihsultan.edu.tr/fsmsem/seismic-performance-of-a-moment-makale-21.html> , adresinden 10 Eylül 2014'de alınmıştır.
- İnternet: Erat, M. (Mayıs, 2015). *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Alfabe Tartışmaları*. Web: <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=352566> adresinden 15 Eylül 2015'de alınmıştır.
- İnternet: [http://gaspırali.kultur.gov.tr\(2015\)](http://gaspırali.kultur.gov.tr(2015)) , adresinden 12 Temmuz 2015'de alınmıştır.
- İnternet: <http://tr.wikipedia.org> (2015), adresinden 30 Ağustos 2015'de alınmıştır.
- İnternet: <http://www.turkishstudies.net> adresinden 15 Eylül 2014'de alınmıştır.

İnternet: Sadoğlu, H. ve Toprak, Z. (Nisan, 2009). *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. Web: http://www.obarsiv.com/pdf/huseyinsadoglu_nb.pdf adresinden 15 Eylül 2015’de alınmıştır.

İnternet: Şair Tezkireleri- 5. Ünite Özeti : <http://acikogretimedebiyat.com/8-d%C3%B6nem/eski-t%C3%BCrk-edebiyatinin-kaynaklarından-%C5%9Fair-tezkireleri/%C3%B6zetler/789-%C5%9Fair-tezkireleri-5-%C3%BCnite-%C3%B6zeti.html> adresinden 09 Eylül 2014’de alınmıştır.

Kanar, M. (2008). *Farsça –Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yay.

Korkmaz, Z. (1989). *Yazılı Devirlerdeki Gelişmelere Göre Eski Türkçenin Yaşı*. Ankara: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 353-370.

Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Kurt, M. (2012). *Celal Nuri İleri’nin Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Kurgan Yay.15.

Levend, A.S. (1949). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhâları*. Ankara: TTK.

Lewis, G. (2004). *Trajik Başarı Türk Dil Reformu*. (Çev. M.F. Uslu). İstanbul:Gelenek Yay.

Meriç, C. (1997). *Mağaradakiler*. Ankara : İletişim Yay., 265.

Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yay.

Öksüz, Y.Z. (2004). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara: TDK.

Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.

Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İst. Bilgi Ün. Yay.

Sami, Ş. (2001) *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük* (onuncu baskı). Ankara: TDK.

Türkiye Diyanet Vakfı. (1993). *İslâm Ansiklopedisi*.İstanbul: Alirıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası, (7), 242-243.

Uyanık, N. (2004). Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakış. Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,15, 227-274.

Yücel, H.A. (1989). *Edebiyat Tarihimizden*. İstanbul: İletişim Yay., ek sayfalarında.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ÖZKUL, Faruk
 Uyuğu : T.C
 Doğum tarihi ve yeri : 11.06.1980 - Ankara
 Medeni hâli : Bekâr
 Telefon : (505)495 59 56
 e-mail : faruk.ozkul@windowlive.com

Eğitim Derecesi

Lisans

Okul/Program

Gazi Üniversitesi-Türkçe Eğitimi

Mezuniyet yılı

2001 – 2005

İş Deneyimi, Yıl

2005 -2006

2006-2008

2008 -2009

2009 - 2011

20011-2014

2014-.....

Çalıştığı Yer

Kazan İlköğretim Okulu

Güneş İlköğretim Okulu

Asker Öğretmen(Şefaatli/ Yozgat)

Güneş İlköğretim Okulu

İmrahor İlköğretim Okulu

Timur Ortaokulu

Görev

Türkçe Öğretmeni

Türkçe Öğretmeni

Türkçe Öğretmeni

Türkçe Öğretmeni

Türkçe Öğretmeni

Türkçe Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Seyahat, Tiyatro, Fotoğraf, Futbol, Tarih, Türk Müziği.

GAZİ GELECEKTİR..

